

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Sivullisen mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin

Oikeustieteet
Siviilioikeuden pro gradu
-tutkielma
20.5.2011
Tekijä: Anne Koponen
181171
Ohjaaja: Soili Nystén-
Haarala

Tiivistelmä

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta		Yksikkö Oikeustieteiden laitos	
Tekijä Anne Koponen			
Työn nimi Sivullisen mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin			
Pääaine Siviilioikeus	Työn laji Pro gradu -tutkielma	Aika 20.5.2011	Sivuja 65
Tiivistelmä			
<p>Sopimuksille on ominaista kahden osapuolen suhteen korostaminen. Sopimus- ja sivullissuh- teita on perinteisesti tarkasteltu eri oikeudenalojen piirissä. Kolmas henkilö ei kuitenkaan ole aina sopimusoikeudellisesti merkityksetön.</p> <p>Tämän tutkielman tutkimuskysymykset ovat: 1) Onko sivullisella, kolmannella osapuolella, mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin? ja 2) Miten sivullisen aseman tulkinta on muuttunut aikojen saatossa? Tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan lainopin ja oikeushis- torian keinoin.</p> <p>Varallisuusosoikeutemme on jakautunut historian saatossa velvoite- ja esineoikeuteen. Varalli- suusoikeutemme historiassa on muutenkin tapahtunut paljon. Historiallisen koulun ja käsite- lainopin vastavaikutuksena skandinaavinen realismi ja analyttinen koulukunta vaikuttivat vahvasti esineoikeudessa mutta myös muilla oikeudenaloilla. Viime aikoina varallisuusosoikeu- teemme on kohdistunut muutospaineita mm. perusoikeuslähtöisyyden ja sopimus ja kolmas - problematiikan suunnilta. Sopimus ja kolmas -problematiikka voi olla ongelmakokonaisuutena velvoite- ja esineoikeutta yhdistävä kokonaisuus.</p> <p>Pätemättömyyttä on perinteisesti tarkasteltu klassisen pätemättömyysopin kautta, mutta skan- dinaavisen realismin ja analyttisen koulukunnan vaikutuksesta kehitettiin analyttinen päte- mättömyysoppi, joka hajottelee ongelman osakysymyksiin.</p> <p>Perinteisen näkemyksen mukaan pätemättömyysperusteisiin voi suojakseen vedota vain sopi- musosapuoli. Tämä käsitys oli pitkään vallalla ja sai tukea KKO:n oikeuskäytännöstä. Kuiten- kin 1960-luvulta lähtien alkoi KKO:n ratkaisulinja rakoilla ja joissakin tapauksissa alettiin an- taa sivullisellekin mahdollisuus vedota pätemättömyyteen. Sittenkin yhä useammissa ratkai- suissa annettiin sivulliselle mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin. Nykyisenä oikeus- tilana voidaan pitää sitä, että sivullisella voi olla mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteis- siin, jos tämän asema on sopimukseen liitännäinen ja jos tämän asemaa ei ole suojattu jollain erityislailailla.</p>			
Avainsanat: pätemättömyys, sivullinen, sopimus ja kolmas			

SISÄLLYS

SISÄLLYS	II
LÄHTEET	IV
LYHENTEET	VIII
1 JOHDANTO	1
1.1 Aiheen taustaa	1
1.2 Tutkimusongelma ja -menetelmät	1
1.3 Tutkielman rakenne	4
1.4 Sopimus	4
1.5 Sivullinen – kolmas osapuoli	7
2 VARALLISUUSOIKEUDEN VAIHEITA	10
2.1 Historiallinen koulukunta ja varallisuus oikeuden jako	10
2.2 Skandinaavinen realismi ja analyttinen koulukunta	11
2.2.1 Skandinaavisen realismin merkityksestä Suomessa	11
2.2.2 Sopimusoikeuden kehityksestä	15
2.2.3 Esineoikeuden kehityksestä	18
2.3 Uusi varallisuus oikeus?	19
3 OIKEUSTOIMEN PÄTEMÄTTÖMYYS	28
3.1 Yleistä pätemättömyydestä	28
3.2 Klassinen pätemättömyysoppi	30
3.3 Analyttinen pätemättömyysoppi	32

III

3.4	Oikeustoimikelpoisuuden puute	34
3.5	Oikeustoimilain pätemättömyysperusteet	36
3.5.1	Pakko.....	36
3.5.2	Petollinen viettely	37
3.5.3	Kiskominen	38
3.5.4	Ilmaisuerehdys ja välitysvirhe	39
3.5.5	Kunnianvastainen ja arvoton menettely.....	40
3.5.6	Valeasiakirja.....	42
3.5.7	Juoksevan sitoumuksen ja kuitin joutuminen pois oikealta omistajaltaan.....	44
3.6	Lain- tai hyvän tavan vastainen sopimus	45
3.7	Pätemättömyyden seuraukset	46
4	SIVULLISEN VETOAMISMAHDOLLISUUDESTA.....	48
4.1	Sivullisen aseman ankara tulkinta	48
4.2	Uusi tulkinta vai säännön vahvistavia poikkeuksia?.....	50
4.3	Sivullisen vetoamismahdollisuus voimassaolevan oikeustilan valossa	54
5	LOPUKSI.....	63
5.1	Aikaisemman ja nykyisen oikeustilan vertailua.....	63
5.2	Yhteenvedo ja johtopäätökset	64

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.

Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Vantaa 2006.

Aarnio, Aulis: Uusi varallisuusosoikeus – vai vanha? Lakimies 4/2002, s. 515–534.

Annola, Vesa: Sadan vuoden kaksinaisuus – Sopimuskäsityksen avautumisen arviointia. Teoksessa Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisut N:o 18. 2007 Maaliskuun 25 päivän rahasto 100 vuotta, toimittanut Ari Saarnilehto. 2007, s. 51–65.

Björne, Lars: Oikeusjärjestelmän kehityksestä. 2. uudistettu painos, Helsinki 1986.

Gottberg, Eva: Avio-oikeutta loukkaavien lahjoitusten julistaminen pätemättömiksi. Oikeustieto 3/1997, s.13–14.

Helin, Markku: Lainoppi ja metafysiikka – Tutkimus skandinaavisen oikeusrealismin tieteenkuvasta ja sen vaikutuksesta Suomen siviilioikeuden tutkimuksessa vuosina 1920–1960. Vammala 1988.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeuden oppikirja. 2. painos, Helsinki 2008.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus I. 2. uudistettu painos, Jyväskylä 2003. (Hemmo 2003a)

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus II. 2. uudistettu painos, Jyväskylä 2003. (Hemmo 2003b)

Hemmo, Mika: Velvoiteoikeuden perusteet. Helsinki 2007.

Hoffrén, Mia: Vahingonkorvausvastuu sopimussuhteen häirinnästä – vertaileva katsaus. Lakimies 6/2006, s. 990–1005.

Hoppu, Esko ja Hoppu, Kari: Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet. Porvoo 2003.

Husa, Jaakko; Mutanen, Anu ja Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. 2. uudistettu painos. Tampere. 2008.

Kaisto, Janne: Luovutuksen pätemättömyys ja saantosuoja. Teoksessa Business Law Forum 2004. Helsinki 2004, s. 95–133.

Kaisto, Janne: Oikeustoimilain mukainen pätemättömyys ulosmittauksen kannalta. Lakimies 4/2007, s. 579–584. (Kaisto 2007a)

Kaisto, Janne: Pätemättömyys ja sovittelu prosessuaaliselta kannalta. Teoksessa Business Law Forum 2007. Helsinki 2007, s. 45–128. (Kaisto 2007b)

- Kaisto, Janne: Tiesi tai olisi pitänyt tietää – Varallisuus oikeudellinen tutkimus perustellun vilpittömän mielen vaatimuksesta KK 11:4 ja 12:4:n sekä VKL 14 §:n mukaan. Vammala 1997. (Kaisto 1997a)
- Kaisto, Janne: Vilpittömän mielen suojan edellytysten sivulliseskeisyys. Lakimies 4–5/1997, s. 607–616. (Kaisto 1997b)
- Kaisto, Janne ja Lohi, Tapani: Johdatus varallisuus oikeuteen. Keuruu 2008.
- Kaisto, Janne ja Tuomisto Jarmo: Kuka voi vedota oikeustoimien pätemättömyyteen? Teoksessa Business Law Forum 2008. Helsinki 2008, s. 3–52.
- Kangas, Urpo: Oikeustiede Suomessa 1900–2000. Juva 1998.
- Kartio, Leena: Esineoikeuden perusteet. 2. uudistettu painos, Jyväskylä 2001.
- Kartio, Leena: Esineoikeus valinkauhassa. Lakimies 6-7/1998, s. 1057–1064.
- Kartio, Leena: Lakimiehen vuosisata ja esineoikeus. Lakimies 7-8/2002, s. 1209–1220.
- Kekkonen, Jukka: Kontekstuaalinen oikeushistoria. Helsinki 2009.
- Kivimäki, T. M.: Siviilioikeuden yleiset opit pääpiirteittäin. 3. painos, Porvoo 1946.
- Kivimäki, T. M. ja Ylöstalo, Matti: Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa, 4. lyhennetty painos, Juva 1981.
- Kukkonen, Reima: Valeoikeustoimet, keinotekoiset järjestelyt ja takaisinsaannilla peräytyvät toimet – erot ja oikeusvaikutukset. Defensor Legis 4/2008, s. 521–534.
- Letto-Vanamo, Pia: Kiinnostaako enää pohjoinen? Teoksessa Nykyajan muuttuva oikeus – Nutida rätt i förändring. Saarijärvi 2001, s. 53–66.
- Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullissuoja. Jyväskylä 2003.
- Mäkelä, Juha: Sopimuksen yhtenäinen sitovuusperuste. Lakimies 1/2008, s. 20–41. (Mäkelä, J. 2008)
- Paasto, Päivi: Analyyttinen vai perusoikeusrakenteinen varallisuus oikeus? Teoksessa Omistus, sopimus, vaihdanta – Juhlakirja Leena Kartiolle. Jyväskylä 2004, s. 123–144.
- Pöyhönen, Juha: Uusi varallisuus oikeus. 2. painos, Saarijärvi 2003.
- Rudanko, Matti: Kauppoikeuden kehityssuuntauksia II. Kaupallisten oikeussuhteiden teoria. Lakimies 1/1998, s. 68–89.
- Rudanko, Matti: Sopimus oikeuden analyttisyys ja synteettisyys. Teoksessa Business Law Forum 2005. Helsinki 2005, s. 63–90.
- Saarnilehto, Ari: Sopimus oikeuden perusteet. 7. uudistettu painos, Helsinki 2009.
- Saarnilehto, Ari; Hemmo, Mika ja Kartio, Leena: Varallisuus oikeus. Juva 2001.

- Siltala, Raimo: Johdatus oikeusteoriaan. Helsinki 2001.
- Siltala, Raimo: Oikeudellinen tulkintateoria. Jyväskylä 2004.
- Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Vammala 2003.
- Tammi-Salminen, Eva: KKO 2004:10 ja 2004:11 (Maanvuokra, vuokran määrää koskevan ehdon sovittelu ym.) Oikeustapauskommentti. Lakimies 1/2005, s. 113–127.
- Tammi-Salminen, Eva: Kolmannen mahdollisuus vedota oikeustoimilain pätemättömyysperusteisiin – näkökohtia ratkaisun KKO 2007:18 pohjalta. Lakimies 3/2007, s. 433–445. (Tammi-Salminen 2007a)
- Tammi-Salminen, Eva: Sopimus ja kolmas uuden esineoikeuden osa-alueena. Lakimies 1/2003, s. 96–98.
- Tammi-Salminen, Eva: Sopimus ja kolmas – velvoite- ja esineoikeutta yhdistävä vai erotettava teema? Teoksessa Sopimus, vastuu, velvoite, Juhlajulkaisu Ari Saarnilehto 1947-21/11-2007, toimittanut Jarmo Tuomisto, Turun oikeustieteellinen tiedekunta 2007, s. 369-392. (Tammi-Salminen 2007b)
- Tammi-Salminen, Eva: Sopimus- ja sivullissuhteista rahoitusleasingissä. Defensor Legis 5/2010, s. 606–626.
- Tammi-Salminen, Eva: Sopimus, kompetenssi ja kolmas. Jyväskylä 2001.
- Tammi-Salminen, Eva: Vanha ja uusi esineoikeus. Lakimies 3/2009, s. 453–458.
- Wilhelmsson, Thomas: Mihin suuntaan siviilioikeustutkimusta olisi kehitettävä? Teoksessa Oikeustieteen tila ja tulevaisuus – Raportti ensimmäisistä oikeustieteen päivistä 1984. Vaasa 1985, s. 49–56.
- Wrede, Rabbe Axel: Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13 päivältä kesäkuuta 1929 sekä sen yhteydessä julkaistut lait / selityksillä varustanut R. A. Wrede, Helsinki 1932.
- Zitting, Simo: Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Vammala 1951.
- Zitting, Simo: Saantosuoja irtaimisto-oikeudessa. Vammala 1956.
- Zitting, Simo: Sivullissuojasta varallisuus oikeudessa. 2. uudistettu painos, Jyväskylä 1989.
- Zitting, Simo: Sivullissuojasta varallisuus oikeudessa. Luentoja, Helsinki 1970.
- Zitting, Simo ja Rautiala, Martti: Esineoikeuden oppikirja. Yleinen osa, 3. tarkistettu ja täydennetty painos, Vammala 1971.
- Zitting, Simo ja Rautiala, Martti: Esineoikeuden oppikirja. Yleinen osa, 5. tarkistettu ja täydennetty painos, Vammala 1982.
- Ämmälä, Tuula: Sopimuksen pätemättömyyden korjaantumisesta. Jyväskylä 1993.

INTERNETLÄHTEET

Mäkelä, Sauli: Sopimuksia ja sivullissuhteita - Aitoja vai väärää? Edilex Asiantuntijakirjoitukset julkaistu 13.4.2007, s. 1–30. Saatavilla osoitteesta <<http://www.edilex.fi/lakikirjasto/4427.pdf>> (Mäkelä, S. 2007)

OIKEUSTAPAUKSET

KKO 1931 II 585

KKO 1933 I 53

KKO 1954 II 123

KKO 1955 II 68

KKO 1958 II 32

KKO 1961 II 100

KKO 1962 II 80

KKO 1975 II 89

KKO 1992:186

KKO 2004:10

KKO 2004:11

KKO 2005:65

KKO 2007:18

Kouvolan HO 9.4.1997 S 96/367

VIII

LYHENTEET

AL	avioliittolaki 234/1929
AsHVL	laki asuinhuoneiston vuokrauksesta 481/1995
AsKL	asuntokauppalaki 843/1994
HO	hovioikeus
HolhTL	laki holhoustoimesta 442/1999
KauppaEdL	laki kauppaedustajista ja myyntimiehistä 417/1992
KauppaL	kauppalaki 355/1987
KKO	korkein oikeus
KS	konkurssisääntö 31/1868
KSL	kuluttajansuojalaki 38/1978
OikTL	laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929
PL	perustuslaki 731/1999
TakSL	laki takaisinsaannista konkurssipesään 758/1991
UK	ulosottokaari 705/2007
UL	ulosottolaki 37/1895

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen taustaa

Oikeustoimilain (laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929, OikTL) ja koko sopimusoikeuden on perinteisesti katsottu sääntelevän sopimuskumppaneiden keskinäisiä, kahdenvälisiä suhteita. Sopimukselle onkin oikeudellisena ilmiönä ominaista kahden osapuolen suhteen korostaminen. Näin ajateltuna kaikki muut ovat sopimuspuolten näkökulmasta sivullisia, joihin sopimusoikeudelliset oikeusvaikutukset eivät ulotu. Kolmas henkilö ei kuitenkaan läheskään aina ole sopimusoikeudellisesti merkityksetön.¹ Kolmannen henkilön asema on sopimusoikeudellisesti mielenkiintoinen kysymys, jota voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Eräs näkökulma on tarkastella tapauksia, joissa on jouduttu pohdittamaan, onko sopimussuhteen sivullisella eli kolmannella osapuolella mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin. Tässä tutkielmassa käsitellään nimenomaan tuota sivullisen mahdollisuutta vedota pätemättömyysperusteisiin.

Aihetta on aikaisemmin tarkasteltu jonkin verran oikeuskirjallisuudessa ja kysymykseen liittyvää oikeuskäytäntöä on löydettävissä useilta vuosikymmeniltä. Sivullisen mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin on kysymys, johon liittyvästä oikeustilasta vallitsee edelleen epäselvyys. Aihe onkin erittäin tärkeä ja ajankohtainen. Tutkielmassa aihetta on lähestytty muun muassa tutustumalla keskeiseen säädösaineistoon eli oikeustoimilakiin. Lisäksi lähdeaineistoon kuuluu korkeimman oikeuden ratkaisuja sekä oikeustoimilakia ja oikeuskäytäntöä käsittelevää oikeuskirjallisuutta.

1.2 Tutkimusongelma ja -menetelmät

Tutkimusongelman olen muotoillut kysymyksen muotoon, tutkimuskysymykseksi. Tutkielmani tutkimuskysymys on: *Onko sivullisella, kolmannella osapuolella, mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin?* Tutkimusongelmassa voi olla myös alaongelmia. Tämän tutkielman alaongelma on: *Miten sivullisen aseman tulkinta on muuttunut aikojen saatossa?* Tarkastelussa ovat pätemättömyysperusteet. Sopimusten sovittelu liittyy läheisesti pätemättömyysasioihin, mutta se on tietoisesti rajattu tämän tutkielman ulkopuolelle. Rajauksella pyritään aiheen ja käsittelyn selkeyteen.

¹ Hemmo 2003b, s. 407.

Tutkimuskysymykseen lähdetään hakemaan vastausta tutkimusmenetelmiä avuksi käyttäen. Oikeustieteiden tutkimusmenetelmiä ovat lainoppi, oikeushistoria, oikeussosiologia, oikeusfilosofia ja vertaileva oikeustiede.² Tässä tutkielmassa päälähestymistapoina on lainoppi eli oikeusdogmatiikka ja oikeushistoria.

Aulis Aarnio vertaa metodia kakkureseptiin. Kun noudattaa tunnontarkasti reseptiä ja aineet ovat oikeita, syntyy juuri sellainen tuotos kuin resepti kuvaa. Aarnion mukaan oikeustieteen metodi ei kuitenkaan ole eikä voi olla tällainen. Säädösten tulkinta tai normien soveltaminen käytäntöön ei ole mekaaninen, yksikäsitteisiä sääntöjä noudattava prosessi. Se on sananmukaisesti harkintaa tai oikeammin punnintaa. Aarnion mielestä oikeustieteen metodi osoittautuu enemmänkin näkökulmaksi oikeuteen kuin reseptiksi tai laskusäännöksi. Oikeudellisen ajattelun metodi on muuta kuin luonnontieteiden tai teknisen tutkimuksen menetelmä.³ Lainoppi on metodisesti teologiaan ja kirjallisuudentutkimukseen rinnastuva humanistinen tulkintatiede, jonka soveltamassa metodiopissa yhdistyvät tutkijan ainutkertainen oivaltamisen logiikka sekä tiedeyhteisösidonnainen perustelemisen logiikka⁴.

Perinteisen määritelmän mukaan lainoppi eli oikeusdogmatiikka on systematisointia ja tulkintaa. Nämä kaksi puolta muodostavat lainopin ydinalueen eli oikeudellisten käsitteiden konstruoinnin ja oikeussäännösten systematisoinnin käsitteiden avulla sekä oikeussäännösten sisällön selvittämisen eli tulkinnan ja säännösten soveltamisen.⁵ Lainopin keskeisimpänä tutkimusongelmana on selvittää voimassaolevan oikeuden sisältö käsiteltävänä olevassa tapauksessa. Lainopin tehtävä johtuu oikeusjärjestyksen sisältöä koskevasta epätietoisuudesta.⁶ Tämän tutkielman keskeisenä tavoitteena on selvittää voimassaoleva oikeustila tutkimuskysymyksen osalta eli onko sivullisella mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin.

Oikeushistoria on vanhastaan tuttu tutkimusote lainopillisessa tutkimuksessa. Tutkimuksissa oli totutusti jo vanhastaan historiallisia jaksoja. Nykyaikainen oikeushistoria ei kuitenkaan ole pelkkä lainopin aputiede vaan oma itsenäinen tutkimusalansa. Oikeushistoria tutkii oikeusnormien tai oikeudellisen ajattelun eli oikeuden aatehistorian kehitystä ja vaiheita. Oikeushistoria voi tuottaa tietoa menneen ajan oikeudesta tai kehityksestä, joka on johtanut tietyn oike-

² Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, s. 19; vrt. Aarnio 1978, s. 52–56.

³ Aarnio 2006, s. 237.

⁴ Siltala 2003, s. 496.

⁵ Aarnio 1978, s. 52.

⁶ Husa ym. 2008, s. 20.

ustilan syntyyn.⁷ Oikeushistoriallisen jakson ottaminen osaksi tätä tutkielmaa tulee perustelluksi sillä, että nykyisen oikeustilan ymmärtäminen osaltaan edellyttää aikaisemman oikeustilan tuntemista. Lisäksi keskeinen säädösaineisto eli oikeustoimilaki on jo varsin iäkäs laki, joten sen historiassa on paljon mielenkiintoista tutkittavaa ja sen tulkinta on epäilemättä aikojen saatossa saanut erilaisia vivahteita.

Voimassa olevaa oikeutta, oikeussäännöistä ja -periaatteista muodostuvaa oikeusjärjestystä, jäsennetään oikeuskulttuurissamme oikeudenalajaottelun avulla. Oikeudenalajaotusta on luonnehdittu osaksi oikeuskulttuurista esiyymmärrystä, jonka varassa juristit – yhtä lailla käytännössä toimivat tuomarit tai asianajajat kuin oikeustieteen tutkijat – lähestyvät oikeudellisia ongelmia ja jonka avulla he aloittavat ongelmien määrittämisen ja paikannuksen⁸. Oikeudenalajaottelu ilmentää oikeustieteessä luotua oikeusjärjestelmää. Se on eri asia kuin oikeusjärjestys. Oikeusjärjestyksellä ymmärretään voimassa olevien oikeusnormien muodostamaa kokonaisuutta⁹. Oikeusjärjestelmä on puolestaan oikeudellisen ajattelun tuote, jonka avulla systematisoidaan oikeusjärjestystä ja annetaan sille tukikehikko. Suomen yksityisoikeuden perinteisen jaottelun puitteissa varallisuus oikeus luetaan yleisen yksityisoikeuden eli siviilioikeuden osaksi. Varallisuus oikeuden lisäksi siviilioikeuteen luetaan henkilöoikeus, perheoikeus ja perintö- eli jäämistöoikeus.¹⁰

Siviilioikeuden systematiikka perustuu meille Saksan oikeuden kautta periytyneisiin roomalaisen oikeuden lähtökohtiin. Roomalaisen oikeuden reseptioon pohjautuvan saksalaisen oikeuden järjestelmässä erotettiin jo ainakin 1700-luvulla varallisuus oikeudet vastakohtiksi henkilö- ja perheoikeuksille. Oikeudessamme seurattiin 1800-luvun jälkipuolelta alkaen läheisesti Saksan siviilioikeuden kehittymistä. Saksan siviilioikeuden viiden kirjan järjestelmän mukaan siviilioikeuden yleisen osan sisältönä olivat siviilioikeuden yleiset opit ja velvoiteoikeus, erityisen osan taas esine-, perhe- ja perintöoikeus. Tämän järjestelmän pohjalta tapahtunut varallisuus oikeuden perusjako velvoite- ja esineoikeuteen on jättänyt syvät jäljet oikeudenalajaotteluumme. Nykyään lisäksi immateriaalioikeus luetaan omana oikeudenalanaan varallisuus oikeuteen.¹¹

⁷ Husa ym. 2008, s. 21.

⁸ Tammi-Salminen 2009, s. 453.

⁹ Björne 1986, s. 10.

¹⁰ Saarnilehto, Hemmo & Kartio 2001, s. 53.

¹¹ Saarnilehto ym. 2001, s. 54.

Oikeustieteellisen tutkimuksen ja opetuksen kenttä on laaja ja siksi siis on koettu tärkeäksi jakaa se eri oikeudenaloihin. Oikeudenalojen ylin jako tapahtuu yksityisoikeuteen ja julkisoikeuteen. Kuitenkin nykyään oikeudenalojen rajat ovat hämärtyneissä ja tutkimuskohteiden selvittäminen voi vaatia tarkastelemista useiden oikeudenalojen näkökulmista.¹² Tämä varallisuus oikeudellinen tutkielma sijoittuu oikeudenalojen perusjaossa yksityisoikeuteen, tarkemmin yleiseen yksityisoikeuteen eli siviilioikeuteen.

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielman rakenne on varsin perinteinen. Tutkielman alussa on johdanto, joka esittelee tutkimuskysymyksen ja valottaa aiheen taustaa. Johdannossa myös määritellään tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä. Sitten aihetta lähestytään oikeushistoriallisesti osiossa, jossa tutustutaan varallisuus oikeuden vaiheisiin 1700-luvun lopulta tähän päivään.

Tämän jälkeen tutkielmassa käydään läpi pätemättömyyteen liittyviä asioita ja pätemättömyysperusteet. Tutkielman keskeisin osio on neljäs jakso, jossa paneudutaan aiheeseen oikeusdogmaattisesti ja tutkitaan kolmannen osapuolen mahdollisuutta vedota pätemättömyysperusteisiin aikaisemmin ja tämänhetkisen oikeustilan valossa. Aihetta tarkastellaan oikeustapausten ja oikeuskirjallisuuden valossa. Lopuksi tutkielmassa on jakso, jossa vertaillaan lyhyesti aikaisempaa ja nykyistä oikeudentilaa ja tiivistetään tämänhetkinen oikeustila.

1.4 Sopimus

Sopimus on varallisuudensiirron tärkein oikeusperuste. Sopimus on keskeisin oikeudellinen konstruktio erityisesti silloin, kun yksityiset toimijat eli kansalaiset ja yritykset haluavat muuttaa keskinäisiä oikeussuhteitaan. Sopimusten tarpeellisuutta voidaan selittää muun muassa yksilön toimintamahdollisuuksien rajallisuudella sekä halulla ennakoida tulevia tapahtumakulkuja sekä yksinkertaistaa tulevia vaihtoehtoja. Ihanteellisessa tilanteessa vaihdanta tapahtuu ongelmitta. Kuitenkin tarve puuttua sopimus oikeudellisin keinoin tapahtuvaan vaihdantaan johdetaan siitä, että tämä ideaali ei aina toteudu. Häiriöitä voi ilmetä monista syistä.¹³

Sopimus oikeudellisella sääntelyllä on tarkoitus hallita häiriöiden aiheuttamia epäkohtia. Sääntelyllä on kaksi tärkeintä toimintatapaa. Normeilla suojataan toista osapuolta ja rajoitetaan si-

¹² Husa ym. 2008, s. 17–18; Kaisto & Lohi 2008, s. 16–17.

¹³ Hemmo 2003a, s. 3–5.

tä, millaisissa olosuhteissa ja minkä sisältöisenä sopimus sitoo. Perusteena tälle on toisen osapuolen oikeussuojan tarve tai joskus julkinen intressi. Toiseksi sääntelyllä vahvistetaan normeja, jotka tulevat osapuolten noudatettavaksi, elleivät he muuta sovi. Nämä normit helpottavat sopimusten tekemistä, koska jokaisen sopimuksen kohdalla ei tarvitse sopia kaikista yksityiskohdista erikseen.¹⁴

Tässä yhteydessä on paikallaan käsitellä myös terminologiaa lyhyesti. Käsitteellisiä pohdintoja sopimuksen, oikeustoimen ja tahdonilmaisun keskinäisistä suhteista on käyty paljon. Oikeustoimilaissa käytetään kaikkia kolmea käsitettä.¹⁵ Sopimusoikeudellinen kehityspiirre on, että uudemmissa sopimusoikeuden yleisesityksissä ei yleensä esitetä täsmällistä sopimuksen määritelmää. Jos se yleensäkin määritellään, tämä tapahtuu perinteisellä tavalla puhumalla kahden oikeustoimen yhtymisestä. Tämä määritelmä on OikTL:n tarjous-vastaus -mekanismia vastaava kuvaus sopimuksen synnystä ja sen vuoksi toki luonteva lähtökohta. Samassa yhteydessä kuitenkin korostetaan, että tämä ei ole ainoa tapa, jolla sopimussidonnaisuus voi syntyä, eikä kahden oikeustoimen yhtymisen käsite riitä kuvaamaan kaikkia sopimustilanteita.¹⁶ Tässä tutkielmassa sopimusta ja oikeustointa käytetään synonyymeina. Tahdonilmaisuuksissa tässä raportissa tarkoittaa yksipuolista sidonnaisuutta, sitoutumistoimea.¹⁷

Sopimus ilmenee klassisessa muodossaan kahden osapuolen välisenä järjestelynä, josta muut henkilöt, sopimuksen ulkopuolinen vaikutus ja ajan kuluminen on suljettu pois. Käsitys sopimuksesta on sadan vuoden kuluessa kuitenkin monelta osin muuttunut. Muutosta on kuvattu esimerkiksi sopimuksen kahdenvälisyyden murtumisena, siirtymänä sopimuspuolten etujen vastakkaisuudesta etujen yhteisyyteen, siirtymänä sisällyksettömyydestä sisältösuuntautuneisuuteen ja siirtymänä pistemäisyydestä prosessinomaisuuteen. Muutoksia voidaan kuvata laajasti ajatuksella siitä, että sopimus on eri tavoin avautumassa ympäristöönsä nähden. Sopimus ei ole enää ympäristöstään eri osiltaan eristetty instituutio niin kuin sata vuotta sitten. Sopimuksen liittymät ovat laajentuneet sekä sisällöllisesti, ajallisesti että henkilöllisesti. Sopimuskäsitys ei ole muuttunut pelkästään Pohjoismaissa, vaan myös Common Law -maissa, joissa

¹⁴ Hemmo 2003a, s. 6.

¹⁵ Hemmo 2003a, s. 10–11.

¹⁶ Kaisto 2007a, s. 579; Mäkelä, J. 2008, s. 21.

¹⁷ Samanlaista käsitteiden määrittelyä on käyttänyt ainakin Hemmo 2003a, s. 10–11. Ks. muista määrittelytavoisista mm. Kaisto 2007b, s. 45–46; Kaisto & Tuomisto 2008, s. 3; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 238 ja Saarnilehto ym. 2001, s. 287. Wreden (1932, s. 11) mukaan oikeustoimi OikTL:ssa tarkoittaa sellaisia tahdonilmaisuja, joilla on tarkoitus aikaansaada oikeusseuraamus eli perustaa, kumota tai muuttaa oikeuksia tai oikeussuhteita.

klassinen näkemys sopimuksesta oli vahvimillaan, on tapahtunut samansuuntainen muutos.¹⁸

Klassisessa sopimuskäsityksessä tavoitteeksi voitiin nähdä pyrkimys ajan vangitsemiseen osapuolten tahtojen avulla. Tulevaisuutta koskeva epävarmuus poistettiin tekemällä sopimus joustamattomaksi. Mahdollinen tulevaisuuden muutos oli kyettävä ennakoimisen kautta kirjoittamaan osaksi sopimusta. Joustavuus nähtiin epävarmuuden ilmentymäksi. Sopimuskäsityksen muutoksen kautta joustavuus nähdään uudella tavalla. Se voidaan jäsentää välineenä tuottaa täsmällisyyttä ja ennakoitavuutta olosuhteiden muuttuessa. Joustavuus tuottaa siis mahdollisuuden sopimussuhteen kehittymiseen ajan kulumisen ja olosuhteiden muuttumisen mukana. Sopimusten avautuminen ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö sopimuksen osapuolilla olisi edelleen valta sitovasti määrittää yksilöllisiä velvoitteitaan. Sopimuksen autonomisuus on kuitenkin vain suhteellista. Eikä osapuolten valta määrittää sopimussuhdetta ole ennenkään ollut kaiken kattavaa. Tästä osoituksena ovat jo oikeustoimilain mukaiset pätemättömyysperusteet. Niissäkin ajattelutapa perustuu ainakin joissakin tilanteissa myös sopimusten sisällölliseen arviointiin. Näin on esimerkiksi kiskomisen yhteydessä. Keskeisenä seikkana monissa oikeustoimilain pätemättömyysperusteissa voidaan kuitenkin nähdä tahtovirheet. Tältä osin oikeustoimilain voidaan nähdä liittyvän tahtomalliin ja sellaisena siis klassiseen sopimuskäsitykseen.¹⁹

Nykyään sopimusoikeudessa tärkeässä roolissa ovat erilaiset erityislait ja normilähteitä onkin runsaasti. Siviilioikeudellisen lainsäädännön määrä on kasvanut, mikä on merkinnyt pykälämäärän moninkertaistumista ja toisaalta myös säännösten voimassaoloajan keskimääräistä lyhenemistä²⁰. Vuosikymmeniä sitten tilanne oli kuitenkin vielä toinen. Yleislakina oikeustoimilaki säänteli sopimusten syntymistä ja pätemättömyyttä, mutta velvoitteiden sisältö ja rikkomusten seuraamukset olivat vähäisten erityislakien varassa. Vaikka OikTL on vanha, säädetty 1929, on se edelleen sopimusoikeuden yleislakina merkittävä sopimusoikeudellinen normi. Myöskään OikTL:a koskeva lainvalmistelukunnan mietintö vuodelta 1925 ei ole menettänyt merkitystään.²¹

¹⁸ Annola 2007, s. 51–52.

¹⁹ Annola 2007, s. 52–53.

²⁰ Wilhelmsson 1985, s. 52–53.

²¹ Hemmo 2003a, s. 41.

1.5 Sivullinen – kolmas osapuoli

Sopimussuhteeseen nähden sivullinen on jokainen ulkopuolinen kolmas henkilö, toisin sanoen muu henkilö kuin sopijapuoli. Sivullissuhteessa voi poikkeuksellisesti olla myös henkilö, joka on sopijapuolena, mutta joka jossakin suhteessa toimii muussa ominaisuudessa kuin sopijapuolena. Sivullisia ovat esimerkiksi sopijapuolen velkoja, takaaja, seuraaja ja puoliso. Huomattavaa on, että kaikki sivulliset eivät ole sopijapuoliin ja sopimussuhteeseen nähden samassa suhteessa.²²

Sopimus on klassisen ajattelutavan mukaan kahden osapuolen välinen ja sopimuksen oikeusvaikutukset rajoittuvat tähän henkilösuhteeseen. Siten osapuolet eivät voi keskinäisellä sopimuksella perustaa velvoitteita kenellekään ulkopuoliselle (kolmannelle), eikä kolmas toisaalta saa hyväkseen oikeuksia toisten henkilöiden välisen sopimuksen perusteella. Tämä sopimusvelvoitteiden rajoittuminen välittömien sopijapuolten suhteeseen on edelleen tärkeä lähtökohhta. Se ei kuitenkaan ole täysin poikkeukseton. Eräissä tapauksissa on tarvetta antaa sopimus-oikeudellista suojaa myös joillekin välittömän sopimussuhteen ulkopuolisille henkilöille. Tällainen tilanne on esimerkiksi sopimus kolmannen hyväksi. Esimerkkinä tästä on vakuutusso-
pimus, jonka vakuutuksenottaja on määrännyt olevan voimassa vakuutussuhteen ulkopuolisen henkilön (esim. lähiomaisen) hyväksi.²³

Pätemättömyyden ydinsisällön mukaan sopimukseen perustuvia vaatimuksia ei voida toteuttaa *velkojan ja velallisen suhteessa*. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö *kolmas henkilö* voisi vedota oikeustoimeen esimerkiksi velkakirjan luovutuksensaajana tai kauppaesineen myöhempänä ostajana. Pätemättömyysopissa suhdetta sivulliseen tarkastellaan väite- ja saantosuojan kautta.²⁴

Väitesuojalla ymmärretään velkakirjan luovutuksensaajan suoja sellaista velallista vastaan, joka kieltäytyy maksamasta velkakirjan määrän. Väitesuojan antaminen tarkoittaa, ettei velallinen voi esittää menestyksekkäästi väitettä uutta velkojaa vastaan, vaan hänen on maksettava velka. Suoja katkaisee velallisen oikeuden tehdä väitteitä siitä, ettei velkakirjan sisällön mu-

²² Ämmälä 1993, s. 136.

²³ Hemmo 2007, s. 58–59.

²⁴ Hemmo 2003a, s. 318.

kaista velkasuhdetta ole syntynyt pätevästi tai että pätevä saamisoikeus on muuttunut tai lakannut.²⁵

Saantosuojalla tarkoitetaan vilpittömään mieleen perustuvaa luovutuksensaajan suojaa oikean omistajan tai vastaavassa asemassa olevan sivullisen moitekannetta vastaan. Saantosuoja siis merkitsee oikean omistajan ja sivullisseuraajan välisen kollision ratkeamista viimeksi mainittu hyväksi.²⁶

Sopimusten sivullissitovuutta ja -suoja voidaan tarkastella eri näkökulmista. Lainopillisesti arvioitaessa sopijapuolen vilpittömälle mielelle annettava merkitys on keskeinen. Laajemmasta perspektiivistä tarkasteltaessa sivullissitovuus ja -suoja voidaan selittää esimerkiksi oikeudenmukaisuuden periaatteen avulla.²⁷ Kaisto on tarkastellut vilpittömän mielen suojan edellytyksiä ja toteaa, että saantosuojan myöntämisen edellytykset näyttävät keskittyvän luovutuksensaajan puolella oleviin seikkoihin. Hän kuvaa saantosuojan edellytyksiä sivulliskeskeisiksi. Samalla tavalla hän pitää myös väite- ja maksusuojan määräytymistä sivulliskeskeisenä.²⁸

Tämä tutkielma kuitenkin porautuu sivullisen asemaan toisesta näkökulmasta kuin saanto- ja väitesuoja yleensä. Tässä tutkielmassa ei selvitetä sitä onko sivullisella oikeus *vedota oikeustoimeen* jostain oikeustointa rasittavasta pätemättömyysperusteesta huolimatta vaan tutkielmassa pyritään selvittämään onko sivullisella mahdollisuus *vedota pätemättömyysperusteisiin* ja näin saattaa voimaan oikeustoimen pätemättömyys.

On hyvä panna merkille, että oikeuskirjallisuudessa on puhuttu oikeustoimen pätemättömyyteen tai pätemättömyysperusteisiin vetoamisesta monissa erilaisissa merkityksissä. Toisinaan tällainen vetoaminen on ainakin osin kytketty kanteen tutkimisen edellytyksiin. Esimerkiksi Tammi-Salminen on kirjoituksissaan pitänyt silmällä eritoten kysymystä siitä, onko kolmannella mahdollisuus vedota oikeustoimilain pätemättömyysperusteisiin. Kirjoituksissa esitetyn mukaan prosessioikeudellisesta näkökulmasta ja prosessioikeudellista teoriaa käytettäessä kyse on siitä, onko kolmannella asiavaltuutta eli asialegitimaatiota ajaa kannetta. Termiä kanteoikeus voidaan vastaavasti käyttää kahdessa merkityksessä. Siitä puhuttaessa saatetaan tarkoittaa joko asian subjektiiviseen puoleen liittyvää elementtiä, jonka puute johtaa kanteen

²⁵ Saarnilehto ym. 2001, s. 221.

²⁶ Kartio 2001, s. 266; Saarnilehto ym. 2001, s. 768; Zitting 1956; Zitting 1970, s. 57 ja Zitting & Rautiala 1982, s. 9, 308.

²⁷ Mäkelä, S. 2007, s. 19.

²⁸ Kaisto 1997b, s. 607–608.

hylkäämiseen, tai prosessinedellytystä, jonka puute johtaa kanteen tutkimatta jättämiseen.²⁹ Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on kolmannen asiavaltuus eli asialegitimaatio ajaa pätemättömyyskannetta.

²⁹ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 13.

2 VARALLISUUSOIKEUDEN VAIHEITA

2.1 Historiallinen koulukunta ja varallisuus oikeuden jako

1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa syntyi lainsäädännön kodifikaatioaste, joka ilmensi osaltaan tuon ajan valistusaatetta. Muun muassa Ranskassa ja Itävallassa keskeiset oikeussäännöt oli koottu oikeudenalakohtaisten systemaattisten lakikirjojen muotoon. Kun oikeuden kodifikaatiota ehdotettiin myös oikeudellisilta ja valtiollisilta oloiltaan hajanaisessa Saksassa, syntyi voimakas vastareaktio ja näin syntyi historiallinen koulu. Historiallinen koulukunta vastusti määrätietoisesti senkaltaista lainsäädäntöideologiaa. Heidän mielestään oikeuden tuli saada kehittyä vapaasti kansan historiallisesti muotoutuvan oikeustajunnan ja oikeusvakaumuksen mukaisesti, eikä lainsäätäjät saaneet puuttua mielivaltaisesti oikeuden vaiheittaiseen, omaehtoiseen ja orgaaniseen kehitykseen. Keskeisiä käsitteitä olivat kansanhenki, kansan oikeustajunta ja kansan oikeusvakaumus.³⁰ Oikeusoppineet olivat välittävä linkki kansan hengen (oikeustajunnan) ja oikeusnormiston välillä, koska vain oikeustieteilijöillä oli hallussaan tekninen välineistö oikeustajunnan muotoamiseen³¹. Historiallisen koulukunnan merkittävänä oikeusjärjestelmää koskevana uutuutena on pidetty varallisuus oikeuden jakoa kahteen itsenäiseen osaan, esine- ja velvoiteoikeuteen³².

Laajamittainen historiallisen koulun ajatusten reseptio Euroopassa olisi epäilemättä merkinnyt kuoliniskua orastavalle kodifikaatioasteelle. Toisin kuitenkin kävi. Ajatus voimassa olevan oikeuden sääntöjen kokoamisesta yhtenäisen ja systemaattisen lakikirjan muotoon hyväksyttiin laajalti romaanis-germaanisen oikeuden maissa. Lopulta vain Englanti ja Yhdysvallat jäivät perinteisinä common law -oikeuden maina kodifikaatioasteen ulkopuolelle. Myös Saksassa siviilioikeuden kodifikaatio toteutui vuonna 1900, jolloin ankaran systemaattinen ja loogisesti jäsenetty siviililakikirja Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) tuli voimaan.³³

Historiallisen koulukunnan korostamat oikeustieteen kaksi päätehtävää, historiallinen ja systemaattinen eli dogmaattinen tutkimus, eivät olleet yhdistettävissä. Kun pääpaino vähitellen siirtyi systematiikan korostamiseen, historiallinen koulukunta muuttui käsitelainopin nimellä

³⁰ Björne 1986, s. 63; Siltala 2001, s. 80–82.

³¹ Aarnio 2006, s. 358.

³² Björne 1986, s. 94.

³³ Björne 1986, s. 63; Siltala 2001, s. 80–82.

tunnetuksi suuntaukseksi.³⁴ Käsitelainopin (Begriffsjurisprudenz) mukaan voimassa oleva oikeus on aukoton ja ankaran systemaattinen oikeudellisten käsitteiden, instituutioiden ja doktriinien kokonaisuus. Saksassa käsitelainoppi vaikutti 1800-luvulla. Yksittäisen oikeudellisen ongelman ratkaisu voitiin johtaa loogisella välttämättömyydellä oikeudellisten peruskäsitteiden systeemistä, kunhan vain osattiin luokitella kyseinen oikeudellinen ongelma oikean juridisen käsitteen alle. Oikeuden yhteiskunnallinen konteksti suljettiin oikeustieteen ulkopuolelle. Tuomarin tehtäväksi jäi vain loogiseduktiivisten päätelmien tekeminen oikeuden peruskäsitteiden systeemistä.³⁵

2.2 Skandinaavinen realismi ja analyttinen koulukunta

2.2.1 Skandinaavisen realismin merkityksestä Suomessa

Skandinaavinen realismi eli niin kutsuttu Uppsalan koulu pyrki 1920-luvulta alkaen irrottamaan voimassa olevan oikeuden analyysin erilaisista metafyyysisistä ja idealistisen filosofian pohdintoista, jollaisiin perinteinen lainoppi oli heidän mukaansa syylistynyt. Tanskalainen Alf Ross (1899–1979) päätyi myöhäistuotannossaan käsitykseen, jonka mukaan oikeustieteen tehtävänä oli laatia ennusteita tulevista tuomioistuinratkaisuista vallitsevan tuomarinideologian eli tuomarikunnan sisäistämän oikeuslähde- ja laintulkintaopin avulla. Ross sovelsi myöhäistuotannossaan myös analyttisen kielifilosofian menetelmiä oikeuden tutkimukseen. Esimerkiksi kysymys omistusoikeuden ”olemuksesta” oli väärin asetettu. Joutavien metafyyysisien olemuspohdintojen sijaan tuli analysoida niitä oikeusseuraamuksia, jotka lainsäätäjällä oli liittänyt määrättyihin tosiseikkoihin. Omistusoikeus oli vain tekninen yhteisnimitys määrättyjen omistamista koskevien oikeustositseikkojen ja oikeusseuraamusten yhdistelmälle. Lakikirjaa tutkimalla voitiin selvittää omistusoikeuden faktinen (eli oikeustositseikat) ja normatiivinen (eli oikeusseuraamuksen) puoli ilman, että olisi lainkaan tarvinnut turvautua metafyyysisiin pohdintoihin omistusoikeuden ideaalisesta olemuksesta käsitelainoppineiden tekemien päätelmien tavoin.³⁶

Rossin analyttinen omistusoikeuskäsitys vaikutti merkittävästi Suomen oikeustieteeseen. Simo Zitting omaksui amerikkalaisen Wesley Newcomb Hohfeldin (1879–1918) ja tanskalaisen

³⁴ Björne 1986, s. 75.

³⁵ Siltala 2001, s. 32

³⁶ Siltala 2001, s. 75–77.

Alf Rossin käsityksen omistajan oikeusasemasta suojatun omistajahallinnan, oikeudellisen dispoointikelpoisuuden ja määrätynasteisen dynaamisen suojan yhdistelmänä 1950-luvun tuotannossaan, eikä lainopin tutkijan ollut tarpeen – tai edes lupa – pyrkiä määrittelemään omistusoikeuden ideaalista tai metafyyisistä olemusta saksalaisen käsitelainopin tapaan. Zittingin edustaman analyttisen lähestymistavan vähittäisen hyväksymisen myötä aiempi käsitelainopillinen tutkimustapa siirrettiin lopullisesti oikeushistorian lehdille.³⁷

Käsitelainopille tyypillistä oli työskennellä mahdollisimman vähillä peruskäsitteillä ja yhtenäistämis- ja yksinkertaistamispyrkimys johti siihen, että käsitteitä käsiteltiin ykseytenä, eräänlaisena jaottomana kokonaisuutena. Tälle vastavaikutuksena siis syntyi analyttisyys ja se johti eri tahoilla ja eri muodoissa tuon jaottoman kokonaisuuden hajoitteluun. Zitting kuvaa tätä nimenomaan omistusoikeuden näkökulmasta. Pohjoismaisessa oikeustieteessä tapahtunutta käsityskannan muutosta hän luonnehti siten, että aikaisemmin omistusoikeutta oli pidetty ykseytenä eli jaottomana kokonaisuutena, mutta sittemmin sitä alettiin käsitellä pelkkänä yhteisnimityksenä. Se oli edelleen kokonaisuus, muttei samassa mielessä kuin aikaisemmin. Se ei ollut enää oikeutusten alkulähde, eräänlainen substanssi, vaan määräytyntyyppisen oikeusaseman eri momenttien kokonaisuutta ilmentävä nimitys. Painopiste oli siirtynyt oikeusaseman eri momenteille, joiden perusteella omistusoikeus, niiden yhteisnimitys määräytyy. Tapahtunutta käsityskannan muutosta oli kuvattu myös siten, ettei omistusoikeus ollut substanssi- vaan funktiokäsite.³⁸

Analyttinen koulukunta erityisesti Simo Zittingin edustamana ja pitkälti hänen jalanjäljissään haastoi konstruktivisen käsitteistön toimivuuden vaatimalla ja esittelemällä tarkempia käsitteitä ja joustavampaa tarkastelua, jossa sekä taloudellisen toiminnan painopisteen siirtyminen vaihdannan tuottamiin kysymyksiin että eri tahojen lukuisuus ja olosuhteiden muuttuminen voitaisiin ottaa huomioon. Käsitteistön rakentamisen perustana säilyivät subjektiiviset oikeudet, mutta staattisen ja dynaamisen tilan sekä henkilösuhteiden erottelun kautta päästiin kiinni monitahoisten ja vaihtelevien oikeusasemien tarkasteluun. Ratkaisevaa tutkimukselle oli kysymyksenasettelun ja sitä kautta myös argumentaation muuttuminen, kun huomio kiinnitettiin erilaisiin vaihdos- ja välitilailmiöihin. Analyttisen tarkastelun ansio on nimenomaan käsiteerittelyssä, joka mahdollistaa eri tilanteiden hienojakoisen erottelun ja niiden eritellyn oikeu-

³⁷ Siltala 2001, s. 77.

³⁸ Zitting 1951, s. 1, 4.

dellisen arvioinnin, mutta myös erilaiset arvopunninnat. Oikeudellisen tarkastelun ominaisimmaksi alueeksi osoitetaan eri tahojen ja oikeudellisten asemien tunnistaminen ja relevanttien tekijöiden erottelu epärelevanteista. Arvopunnintoja sen sijaan ajatellaan tehtävän vain lainsäätäjän osoittamissa puitteissa ja suuntaisesti. Kysymys on siis varallisuus oikeudellisten periaatteiden ja sääntöjen systematisoinnista, jossa nojataan säädännäiseen ainekseen, mutta osoitetaan tilaa myös eriasteiselle punninnalle ja harkinnalle.³⁹

Analytytisyys on pohjimmiltaan keino hallita soveltamistilanteiden ja sääntelyn hajanaisuutta, joka on erityisen näkyvää sivullissuhdekollisioissa. Analytytisen kysymyksenasettelun avulla pyritään luomaan soveltamistilannesysteemi, jossa kutakin soveltamistilannetyyppeä koskeva käyttäytymisvaatimus ratkaistaan – toisin kuin käsitelainopissa – kiinnittämättä ratkaisevaa huomiota käsitejärjestelmän eli systeemin vaatimuksiin. Soveltamistilanteiden hallinta edellyttää tarkasteltavan ilmiön hajoittelua osakysymysten esille saamiseksi. Analytytisen kysymyksenasettelun keskeiseksi elementiksi voidaan pelkistää soveltamistilannesysteemin luominen ilman, että analytytisyydellä olisi suoranaista vaikutusta kollisionratkaisunormin käyttäytymisvaatimuksen sisältöön. Soveltamistilannesysteemi ei lausu mitään normisisällöistä.⁴⁰

Helin tarkastelee suomalaisen siviilioikeuden tutkimuksen muuttumista 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Helin toteaa, että siviilioikeuden tutkimus muuttui miltei kaikessa olennaisessa skandinaavisen realismin mallin mukaiseksi. Kehitys ei ollut yksiviivaista, mutta yleinen linja näkyy selvänä. Muutoksen huippukausi oli runsaan kymmenen vuoden jakso 1940-luvun alusta seuraavan vuosikymmenen alkupuolelle. Muutos ei kuitenkaan tullut salama kirkkaalta taivaalta. Jo 1920-luvulla ilmestyi töitä, jotka neljännesvuosisata myöhemmin olisivat saaneet kiitosta modernista asenteestaan. Muutos ei toisaalta johtanut käsitelainopin äkilliseen katoamiseen. Vastakkaisista perinteistä ponnistaville tutkimuksille näytti tiedeyhteisössä riittävän tilaa. Helinin mielestä se ei johtunut pelkästään älyllisestä suvaitsevaisuudesta, vaan ehkä pikemminkin siitä, että tiedeyhteisön hajanaisuus tarjosi turvapaikkoja eri perinteiden viljelyyn.⁴¹

Analytytisen koulukunnan uudistava merkitys varallisuus oikeudellisessä tutkimuksessa näkyi ytimeltään kahdella tavalla, yhtäältä käsite-erittelynä, joka hallitsi enemmän esineoikeudellista

³⁹ Paasto 2004, s. 125.

⁴⁰ Kaisto 1997a, s. 28–30.

⁴¹ Helin 1988, s. 423–424.

tutkimusta ja toisaalta reaalisen argumentoinnin muodossa erilaisten näkökohtien ja tekijöiden punnintana, joita kehiteltiin moninaisena seuraamisharkintana sekä esineoikeudessa että erityisesti sopimusoikeuden *in casu* -tarkasteluissa. Voitaneen sanoa, että analyttinen uudistuminen varallisuus oikeudessa lähti liikkeelle esineoikeudesta ja levitti vaikutustaan sopimusoikeuden puolelle. Sittemmin on suunta vaikutteiden saannissa ollut myös toinen.⁴²

Yksi nykyajan oikeustieteen keskeisistä tehtävistä on tarjota oikeudellisen ratkaisun tekemiselle välineitä, jotka mahdollistavat oikeudenmukaisuuden toteutumisen sekä muodollisesti että sisällöllisesti. Muodollisella oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan tällöin oikeusvarmuutta ja ennakoitavuutta, sisällöllisellä taas kohtuutta. Yksi tapa pyrkiä tämän tehtävän täyttämiseen on kehittää oikeusperiaatteita osana oikeudenalojen yleisiä oppeja. Kotimaisen oikeuden perinteessä periaatteille annettava merkitys on uutta siinä mielessä, että sekä saksalaisvaikutteinen käsiteläinopillinen ajattelutapa että skandinaavisen realismin perillinen analyttinen suuntaus painottivat tarkastelussaan periaatteiden sijaan toista yleisten oppien osatekijää, käsitteitä. Käsiteläinopillinen ajattelutapa pyrki oikeusvarmuuden ja ennakoitavuuden turvaamiseen oikeuden normatiivista sisältöä kuvaavilla yleiskäsitteillä, joista voitiin tarvittaessa johtaa uusia oikeusnormeja. Esimerkiksi oikeuksien luokittelu esine- tai velvoiteoikeudeksi ja siihen liitetty normi esineoikeudellisesta tyyppipakosta, jonka mukaan vain laissa mainitut oikeudet voivat olla esineoikeuksia, ratkaisi kysymyksen oikeuden sivullisittomuudesta. Analyttisen suuntauksen päähuomio puolestaan oli käsitteissä päinvastaisessa merkityksessä, kun suuntauksen tärkeimpänä missiona oli purkaa käsitteet vain oikeudellisten ratkaisutilanteiden jäsentämisen apuvälineiksi.⁴³

Klassisen sopimusoikeuden lähtökohtiin kuuluu kahden tai useamman osapuolen väliseen suhteeseen suuntautuva näkökulma, jonka ulkopuolelle sivulliset eli ns. kolmannet rajataan. Tässä mielessä sopimusoikeus saa vastakkaista lähtökohtaa edustavaksi käsiteparikseen esineoikeuden, ymmärrettyä nimenomaan sivullissuhteisiin suuntautuvaksi oikeudenalaksi.⁴⁴ Simo Zittingin näkökulmasta, joka yleistyi 1950-luvulta alkaen, esineoikeudeksi luetaankin se osa varallisuus oikeutta, joka koskee sivullisuojaongelmia vaihdannassa⁴⁵. Oikeussuhteiden jaolla sopimussuhteisiin ja sivullissuhteisiin on vakiintuneesti ollut keskeinen merkitys varal-

⁴² Paasto 2004, s. 126.

⁴³ Tammi-Salminen 2009, s. 456.

⁴⁴ Rudanko 1998, s. 68.

⁴⁵ Kartio 1998, s. 1057.

lisuus oikeudessa arvioitaessa henkilöiden oikeudellista asemaa. Ovatko henkilötahot keskenään sopimus- vai sivullissuhteessa? Vastaus jäsentää lähtökohtaisesti näiden tahojen välisessä oikeussuhteessa sovellettavia normeja. Varallisuusarvoista oikeutta koskevan sopimuksen osapuolten välistä suhdetta arvioidaan hyvin erilaisista lähtökohdista kuin tällaisen sopimuksen merkitystä suhteessa sivullisiin. Esimerkiksi sopimusvapaus ja siihen pohjautuen tehtyjen sopimusten sitovuus on keskeinen osapuolten välistä suhdetta normittava periaate, kun taas suhteessa sivullisiin oikeuden sitovuus ratkeaa normein, joista ei voida sopia.⁴⁶

Sopimussuhteen ja sivullissuhteen tarkastelun eriytyemisessä ja tämän eriytyksen luonteessa on keskeinen merkitys analyttisen suuntauksen murroksella. Analyttisen ajattelun johdosta alettiin ajatella, että kaikilla varallisuus oikeuksilla oli yhtäältä velvoiteoikeudellinen puoli ja toisaalta esineoikeudellinen puoli. Tämän johdosta oikeuksia taas alettiin tarkastella eri oikeudenalojen piirissä riippuen siitä, mistä henkilösuhteesta oli kyse. Verrattuna aiempaan ajattelutapaan analyttinen esineoikeus erottikin varallisuus oikeutta koskevan sopimussuhteen tarkastelun tiukemmin velvoiteoikeuden puolelle. Vaikka analyttistä suuntausta voidaan näin yhtäältä syyttää sopimusoikeudellisten kysymysten ohittamisesta esineoikeudessa, oikeudenalojen ero näyttää toisaalta sen luoman perinteen pohjalta vain työnjakoon liittyvänä kysymyksenä.⁴⁷

Analyttisessä oikeustieteessä korostettiin sitä, ettei käsitteistä voitu johtaa oikeusvaikutuksia. Konstruktiivinen argumentaatio on ollut analyttisen oikeustieteen ongelmallisimpia piirteitä. Analyttisen oikeustieteen ansio olikin toisaalla. Se tarkensi perinteisiin käsitteisiin kätkeynyttä epämääräisyyttä ja auttoi pääsemään suoraan asiaan eli oikeusongelmien ratkaisuun. Oikeustiede, myös analyttinen oikeustiede, muuttuu uuden keskustelun myötä. Kartion mukaan Tuori on todennut, että Zitting toi tutkimukseen analyttisen vallankumouksen, joka on pysyvä. ”Analyttinen suuntaus on voimissaan, mutta keskustelu menee eteenpäin.”⁴⁸

2.2.2 Sopimusoikeuden kehityksestä

Varallisuus oikeus siis on jaettu kahteen osaan, velvoiteoikeuteen ja esineoikeuteen. Velvoiteoikeuden piiriin kuuluvat lähinnä ne kysymykset, jotka koskevat sopijapuolten välisiä suhteita. Esineoikeuden piiriin taas on sisällytetty pääasiassa sivullissuhteita koskevia kysymyksiä.

⁴⁶ Tammi-Salminen 2010, s. 606.

⁴⁷ Tammi-Salminen 2009, s. 457.

⁴⁸ Kartio 2002, s. 1219.

Esineoikeus voidaan määritellä objektiivisessa merkityksessä esineoikeuksia ja velvoiteoikeus saamisoikeuksia käsitteleväksi oikeusalaksi. Esine- ja velvoiteoikeuksien erottelun perustana on oletamus, että kahtiajakoa varallisuus oikeuksien sisällössä (esinekohtainen ja henkilökohtainen oikeus) vastaa oikeussuojan kahtiajako (absoluuttinen ja relatiivinen suoja). Esineoikeudet ovat esinekohtaisia ja kaikkia vastaan suojattuja. Velvoiteoikeudet taas ovat henkilökohtaisia ja tiettyyn henkilöön nähden suojattuja.⁴⁹

Sopimusoikeus on länsimaisen modernin oikeuden järjestelmän keskeisiä perusteita. Suomalaisen sopimusoikeuden kehittymistä 1900-luvulla voidaan luontevasti tarkastella sopimusoikeudellista juridista ajattelua koskevana traditioriippuvaisena yhteisöllisenä toimintana. Sopimusoikeudellisen tutkimuksen perinteet saatiin 1800-luvun lopun voimakkaiden saksalaisvaikutteiden alla tehdyistä töistä. Saksalaisvaikutteisuus tarkoittaa tältä osin kiinnittymistä ajattelutapaan, jota on sittemmin alettu kutsua käsitelainopiksi. Käsitelainoppi on ansainnut nimensä ennen muuta siksi, että se korostetusti tarkasteli juridisia käsitteitä ja niiden välisiä suhteita. Mutta käsitelainopin kiinnostus ei pysähtynyt käsitteisiin. Käsitteet muodostivat opissa eräänlaisen pintakuoren, jonka alla lain ja oikeuden systeemiyhteys rakentui omana erityisenä järjestelmänään. Johdonmukaisuuden luominen ja ylläpitäminen edellytti omaksuttujen käsitteellisten lähtökohtien, kuten subjektiivisen oikeuden idean, sekä siihen perustuvien oikeudenalaerottelujen, kuten esine- ja velvoiteoikeuden eron, jatkuvaa läpikäymistä ja suhteuttamista suhteessa normistoon.⁵⁰

Lainsäädännöllinen tilanne Suomessa poikkesi vuosisadan vaihteessa Saksasta olennaisesti. Meillä ei ollut kattavaa ja käsitelainopin sävyttämää siviilioikeuden kodifikaatiota Saksan tapaan. Sopimusoikeuden peruslakimme, oikeustoimilaki, tuli voimaan vasta 1929. Kattavan yleisen lainsäädännön puuttuminen teki sopimusoikeudessa mahdolliseksi ja jopa luontevaksi sellaisen etenemistavan, että käsitettävä kysymys jäsennettiin käsitelainopin perinteen mukaisesti tavallisesti jonkin käsite-erottelun pohjalta. Sen jälkeen pohdittiin kansallisessa erityislainsäädännössämme olevien yksittäisten erityissäännösten valossa sitä, mikä on Suomen oikeuden kanta.⁵¹

⁴⁹ Zitting & Rautiala 1971, s. 1–2.

⁵⁰ Kangas 1998, s. 221–223.

⁵¹ Kangas 1998, s. 221–223.

Skandinaavinen realismi alkoi vaikuttaa suomalaiseen sopimusoikeuteen 1900-luvun alussa. Sopimusoikeudelliseen ajatteluun pohjoismaisuus tuli kahta reittiä. Toisaalta kysymys oli sopimusoikeutta tutkivien oikeustieteilijöiden yleisestä oikeustieteellisestä kiinnostuksesta skandinaaviseen realismiin, ja tuosta suuntauksesta innostuneiden yritys ulottaa sovellutukset myös sopimusoikeuden alueelle. Toisaalta oikeustoimilaki laadittiin osana pohjoismaista varallisuusosoikeuden alan lainsäädäntöyhteistyötä. Se, että siviilioikeudellinen sääntely perustui yksittäisiin lakeihin eikä laajoihin, systematisoituihin ”lakikirjoihin” (esim. BGB), on helpottanut pohjoismaiden välistä oikeudellista yhteistyötä ja synnyttänyt yhteispohjoismaisia lakeja ja konventioita, joista siis OikTL on esimerkki⁵². Tämä myös merkitsi mahdollisuutta käyttää muiden Pohjoismaiden tutkijoiden töitä hyväksi, ja näiden töiden ymmärtämisessä keskeistä oli tunnistaa niiden suhde skandinaaviseen realismiin. Pohjoismaisen tietoisopin hyödyntämisessä ei kuitenkaan ollut kysymys mekaanisesta soveltamisesta. Suomalaisen sopimusoikeustutkijoiden saama, toisinaan hyvinkin kriittinen pohjoismainen, vastaanotto todistaa osaltaan sitä, että he olivat omaperäisiä sovellutuksissaan.⁵³

Toisin kuin esimerkiksi esineoikeudessa analyysistä ei sopimusoikeudessa tullut vallitsevaa metodista paradigmaa. Irrottautuminen 1940-luvulle asti ja osin myöhempäänkin ulottuneen tradition mahdollisista käsitelainopillisista vivahteista tapahtui sopimusoikeudessa huomattomammin, ehkä tiedostamattomammin kuin esineoikeudessa, jossa Zittingin väitöskirja Omistajanvaihdoksesta ja muu varhaistuotanto oli kotimaisessa diskurssissa ilmeinen tieteellinen vallankumous. Sopimusoikeudessa yhä vahvemaksi tuli skandinaavisesta realismista virikkeitä saanut ankkuroituminen reaaliargumentointiin. Tämä suuntaus on sinänsä yhdenmukainen analyttisen ohjelmanjulistuksen kanssa, mutta johti varsin toisenlaisiin argumentointikäytäntöihin kuin esineoikeudessa. Sopimusoikeustutkimuksen suuntautuminen osoitti itse asiassa suhteet käsitteiden, sääntöjen ja periaatteiden sekä yksittäistapausten argumenttien välillä monitahoisemmiksi kuin käsitelainoppia vastaan suuntautunut analyttinen ohjelmanjulistus antoi ymmärtää.⁵⁴

⁵² Letto-Vanamo 2001, s. 60.

⁵³ Kangas 1998, s. 225–226.

⁵⁴ Rudanko 2005, s. 67–68.

2.2.3 Esineoikeuden kehityksestä

Esineoikeus on oikeudenalana vanha. Se on siviilioikeuden kovaa ydintä, jonka juuret itsenäisenä oikeudenalana juontavat jo oikeudellisen ajattelun alkulähteille antiikin Roomaan. Varsinaisesti historiallisen koulukunnan 1800-luvun alkupuolella Saksassa toteuttama varallisuus-oikeuden jako esine- ja velvoiteoikeuteen, joka sittemmin kulkeutui meille viime vuosisadan alussa voimaan tulleen Saksan siviililakikirjan systematiikan kautta, tehtiin roomalaisen oikeuden prosessuaalisen kannetyypijaottelun pohjalta.⁵⁵

Esineoikeuden pitkä ikä on tuonut oikeudenalalle ajallista kerroksellisuutta. Tämä kerroksellisuus liittyy ennen kaikkea niihin vaikutteisiin, jotka meillä oikeustieteessä ovat eri aikoina ja eri suunnista puhaltaneet. Nämä tuulet ovat saaneet aikaan kaksi nykypäivän esineoikeudelle merkityksellistä aaltoa. Ensimmäinen niistä on 1800-luvun loppupuolen saksalainen, roomalaisen oikeuden reseptioon pohjautuva käsitelainopillinen ajattelutapa ja toinen 1900-luvun puolivälin skandinaavinen realismi, jonka vaikutteiden pohjalta kehittyi kotimainen analyytinen siviilioikeustiede. Näistä molemmista tulevat vaikutteet näkyvät selvästi siinä, miten esineoikeus oikeudenalana nykyään määritellään. Esineoikeus tavataan määritellä kahdella rinnakkaisella tavalla. Vanhempaan saksalaisperäiseen ajattelutapaan pohjaa esineoikeuden ymmärtäminen oikeudenalaksi, joka koskee subjektiivisia esineoikeuksia eli varallisuus-oikeuksia, joiden sisältönä on oikeus tosiasiallisesti käyttää esineitä tai saada suoritus niiden arvosta vaihdannassa. Uudempaan pohjoismaiseen analyyttiseen suuntaukseen kytkeytyy taas esineoikeuden ymmärtäminen sellaiseksi osaksi varallisuus-oikeutta, joka koskee yleisesti kaikkien varallisuus-oikeuksien haltijoiden sivullissuojaan liittyviä ongelmia vaihdannassa.⁵⁶

Esineoikeudessa tarkasteltavien kysymysten kannalta keskeinen muutossuunta on ollut vaihdantatilanteiden merkityksen kasvu. Vaihdata on tosiasiallisesti vilkastunut ja sitä myöten siihen liittyvät ongelmat. Mutta vaihdantatilanteiden merkityksen korostuminen liittyy myös suoraan analyyttisen ajattelutavan eroihin suhteessa aiempaan käsitelainoppiin pohjanneeseen ajattelutapaan. Käsitelainopilliseen ajattelutapaan kuului se, että varallisuus-oikeuksien jakoa esineoikeuksiin ja velvoiteoikeuksiin käytettiin hyväksi oikeudellisessa päättelyssä, kun arviointiin oikeuden nauttiman suojan laajuutta: Velvoiteoikeus sai suojaa vain sitä henkilöä vastaan, johon oikeus kohdistui. Esineoikeus puolestaan oli suojattu kaikkiin tahoihin nähden.

⁵⁵ Kangas 1998, s. 289; Tammi-Salminen 2009, s. 453.

⁵⁶ Tammi-Salminen 2009, s. 454.

Kun analyyttinen, käsitteiden erittelyyn perustuva ajattelutapa osoitti, että tällainen riippuvuusuhde ei ollut ehdoton, vaihdantatilanteissa tuli myös tämän vuoksi tärkeäksi ratkaista kaikkien varallisuus oikeuksien osalta lähtökohtaisesti aina erikseen eri henkilötahoihin nähden, nauttiiko oikeus sivullissuojaa vai ei.⁵⁷

Käsiteläinopillinen tausta ja siihen kriittisessä hengessä pesäeroa tehnyt analyyttinen suuntaus eivät luonnollisesti kuulu vain esineoikeuden kehityshistoriaan vaan laajemmin kotimaisen oikeudellisen ajattelun muutoksiin. Näiden vaiheiden merkitys, ennen kaikkea analyyttisen suuntauksen murroksen rooli, vaikuttaa kuitenkin olevan esineoikeuden kehityksessä ja asemassa suhteessa muihin oikeudenaloihin erityisen suuri.⁵⁸

Analyyttisen tutkimussuunnan valta-asema esineoikeudessa on perusteltu soveltamistilanteiden ja kollisionratkaisunormien vaikean hallittavuuden takia: tarkasteltavat kysymykset on pystyttävä täsmentämään. Sitä vastoin esimerkiksi sopimusoikeudessa ratkaistavien oikeusongelmien täsmentäminen voi olla niin vaivatonta, ettei tarkasteltavien kysymysten jäsentyneeseen analyysiin ole samanlaista tarvetta.⁵⁹

2.3 Uusi varallisuus oikeus?

Suomessa yleisen varallisuus oikeuden perusteita on pohdittu ja kehitelty analyyttisen siviilioikeuden lisäksi sosiaalisen siviilioikeuden ja oikeustaloustieteen pohjalta. Juha Pöyhönen (nyk. Karhu) teoksessaan Uusi varallisuus oikeus kehittelee, osaksi hyödyntäen mainittujen kolmen suuntauksen ideoita, niille kaikille vaihtoehtoisen uudeksi varallisuus oikeudeksi kutsutun teorian. Pöyhösen uuden varallisuus oikeuden ongelmanratkaisuvoima perustuu luokittelun sijasta tilanneherkkyyteen. Tilanneherkkyys on kyky tunnistaa ja havaita eri tilanteissa niille ominaisia tyypillisiä piirteitä. Uuden varallisuus oikeuden mukaisissa yleisissä opeissa painottuvat käsitteistön sijasta oikeusperiaatteet. Juuri oikeusperiaatteiden soveltamiselle on ominaista se, että ne saavat jatkuvasti vaihtelevia tilannekohtaisia painoarvoja. Perinteisen varallisuus oikeusjärjestelmän luokittelujen ongelmanratkaisuvoima perustui järjestelmän ydinsältöön, joka oli vapaus. Pöyhönen hahmottelee uutta järjestelmää asettamalla vapauden tilalle järjestelmän ytimeksi koko perusoikeusjärjestelmän. Tämä merkitsee olennaista muutosta sen

⁵⁷ Tammi-Salminen 2009, s. 454.

⁵⁸ Tammi-Salminen 2009, s. 454–455.

⁵⁹ Kaisto 1997a, s. 30.

vuoksi, että perusoikeusjärjestelmään sisältyy vapausoikeuksien lisäksi taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä perusoikeuksia sekä ns. kollektiivisia perusoikeuksia, joista esimerkkeinä ovat ympäristöä koskeva perusoikeusnormi (perustuslain 731/1999, PL 20 §) sekä alkuperäiskansojen ja muiden ryhmien kulttuuriset oikeudet (PL 17.3 §).⁶⁰

Pöyhösen mielestä ilman järjestelmän perusteisiin ulottuvaa uudistamista ei varallisuus oikeuden normistoa saada tasapuolisesti edistämään kaikkien perusoikeusjärjestelmään sisältyvien arvojen ja tavoitteiden toteutumista. Jotta perusoikeusjärjestelmä kokonaisuudessaan voisi läpäistä varallisuus oikeuden, on perinteisen vapaus pohjaisen systematisoinnin vaihtoehdoksi kehitettävä varallisuus oikeuden perusoikeus myönteinen systematisointi. Olennaista Pöyhösen uudelle varallisuus oikeudelle on se, että perusoikeusjärjestelmä nähdään eri perusoikeuksien välisestä jatkuvasta vuorovaikutuksesta muodostuvana kokonaisuutena. Moniaineksisen perusoikeusjärjestelmän koossa pitävät sidosperiaatteet ovat vastavuoroisuus, suhteellisuus ja yhdenvertaisuus. Varallisuus oikeusnormiston perusteet muodostuvat perusoikeusjärjestelmän materiaalsen sisällön kosketuskohdista varallisuus oikeuteen. Näitä kosketuskohtia ovat hyvän tavan vastaisuuden, kohtuuttomien oikeussuhteiden voimaansaattamisen ja oikeuden väärinkäytön kiellot. Mainitut kosketuskohdat välittävät perusoikeusjärjestelmästä varallisuus oikeuteen kolme keskeistä sisällöllistä yleistä oikeusperiaatetta, jotka ovat varautumis-, avoimuus- ja luottamuksensuojaperiaatteet.⁶¹

Oikeusnormiston järjestämisessä systeemiksi keskeinen asema on esikuvanomaiseksi miellettyllä perustilanteella eli prototyypillä. Perinteisessä varallisuus oikeudessa prototyypinä oli kauppa, erityisesti irtainten esineiden kauppa. Pöyhösen uudessa varallisuus oikeudessa taloudellisen vuorovaikutuksen oikeudellisena prototyypinä pidetään kaupan sijasta projektia. Projektilla Pöyhönen tarkoittaa sellaista yhteishanketta, jossa useat tahot yhdessä tavoittelevat yhteen sovitetuina toiminnoin yhteisesti asetettua päämäärää. Varallisuus oikeuden prototyypin muutos ilmenee rakenteellisesti siten, että oikeuksien sijasta erilaisista oikeuden toteuttamiskeinoista eli oikeutuksista muodostuvat toiminnalliset mahdollisuudet eli positiot ovat oikeusaseman perusmuoto eivätkä seuraus kuten perinteisessä järjestelmässä. Nykyisin taloudellisessa toiminnassa muodostuvat oikeudet jäävät perinteisen järjestelmän määritelmien kannalta tyypillisesti epätäydellisiksi ja jatkuvasti keskeneräisiksi. Oikeutuksien on siksi voitava toteu-

⁶⁰ Pöyhönen 2003, s. XII-XIV.

⁶¹ Pöyhönen 2003, s. XIV-XV.

tua ilman, että niiden perustaksi edellytetään täydelliseksi kypsyyttä oikeutta. Uudessa varallisuusosoikeudessa oikeuksien ja velvollisuuksien keskeneräisyyttä ja epätäydellisyyttä pidetään pääsääntönä, ei poikkeuksena. Eri tahojen oikeusasemat jäsennetään positioiksi, joissa osapuolilla on erilaisia perinteisen ajattelun kannalta täysimääräistä vähäisempiä toimintamahdollisuuksia. Oikeutukset voivat aktivoitua siksi jo ennen niitä vastaavien täydellisten oikeuksien muodostumista. Toiminnassa mukana olevat tahot voivat omin toimin hyödyntää jo tällaisia keskeneräisiä oikeuksiaan, mutta vain edellytyksin, että ne samalla asianmukaisesti ottavat huomioon muiden tahojen vastaavat asemat. Huomioonottaminen tarkoittaa kunnioittamista, toteuttamista ja suojaamista. Samalla juridisessa riskienhallinnassa painopiste siirtyy jälkikäteisistä tuomioistuintyyppisistä riidanratkaisukeinoista kohti etukäteisiä konfliktinhallintakeinoja ja harkittua itseapua.⁶²

Projekteille ominaista on muuntuminen olosuhteiden edellyttämällä tavalla. Mukana olevien tahojen oikeusasemien jäsentäminen positioiksi edellyttää varallisuuden hahmottamista jatkuvasti muuttuvana ja muuntuvana prosessina. Varallisuuden prosessikäsityksessä varallisuus hahmotetaan ajallisessa, henkilöllisessä ja asiallisessa suhteessa jatkuvasti muuttuvaksi suhdeverkostoksi. Varallisuuden prosessikäsitys edellyttää uudenlaista tilanteiden oikeudellista perusjäsenystä. Tämän jäsenyksen kiinnkohdat muodostuvat käsitelikeudesta toimintaympäristö, kokonaisjärjestely, intressitaho ja riskipositio. Nämä auttavat varallisuusosoikeudellista harkintaa tunnistamaan eri tilanteista kullekin tilanteelle tunnusomaisia ja tyypillisiä piirteitä. Pöyhösen uusi varallisuusosoikeus korostaa oikeudellisen harkinnan tilanneherkkyyttä. Tilanneherkkyys on haaste oikeusvaltiollisuudelle. Oikeusvaltion peruslähtökohtia ovat yleiset, kaikkia samansisältöisinä koskevat oikeusnormit. Tilanneherkkä harkinta uhkaa johtaa siihen, että oikeusnormien soveltaminen muodostuu epäyhtenäiseksi. Jatkuva yhteys perusoikeusjärjestelmään on uuden varallisuusosoikeuden keino pyrkiä säilyttämään ennakoitavuus ja yhdenvertainen kohtelu samalla kun juridiikan painopiste siirtyy yhtenäisten kriteerien varassa tehtävästä luokittelusta joustavaan tilanneherkkyyteen.⁶³

Aulis Aarnio tarkastelee Pöyhösen uutta varallisuusosoikeutta asettaen hänen ajatuksensa sellaiseen tulkintaan kehikkoon, joka antaa oikeutuksen myös toisenlaiselle tarkastelutavalle. Aarnion mukaan Pöyhösen uuden varallisuusosoikeudesta puhuttaessa ei ole johdonmukaista puhua va-

⁶² Pöyhönen 2003, s. XV-XVI.

⁶³ Pöyhönen 2003, s. XVI-XVII.

rallisuusoikeyden systematisoinnista. Siitä uudessa varallisuusoikeyudessa ei varsinaisesti ole kysymys, ei myöskään muunlaisesta varallisuusoikeyden käsitejärjestelmän muuttamisesta. Pöyhösen uusi varallisuusoikeyus jäsentää (systematisoi) vain oikeyusharkinnan materiaalisia perusteita. Aarnion mukaan uudessa varallisuusoikeyudessa on kysymys nimenomaan normien soveltamistilanteissa käytettävästä perustelemistavasta. Aarnion mukaan uusi varallisuusoikeyus on yritys muotoilla tilannekohtaisen ongelmanratkaisun tarpeisiin sisällöllisiä kriteereitä. Tavoitteena on muuttaa varallisuusoikeyuden argumentaatiotapoja.⁶⁴

Pöyhösen hahmottama perusoikeyusmyönteinen tulkinta-asette samaten kuin kaikki hänen muotoilemansa harkinnan rakenne-elementit jäsentävät oikeyusharkinnassa esiin tulevia arvovalintoja (priorisointeja). Vaikka vapaus ei enää ole perusarvo, sen tilalle ovat tulleet toiset arvoprinsiipit eli Pöyhösen ehdottamat perusoikeyusperiaatteet ja niistä johdetut periaatteet. Aarnio löytää tälle ajattelulle huomionarvoisia kiinneohtia maineikkaan englantilaisen luonnonoikeyusteoreetikon John M. Finnisin ajatuksista. Yhtäläisyydet eivät hänen mukaansa koske yksin arvoperiaatteita vaan jossakin määrin myös harkinnan rakennetta. Uusi varallisuusoikeyus ajautuu toisaalta samoihin teoreettisiin ja käytännöllisiin ongelmiin kuin luonnonoikeyus, oli pa kysymys harkinnan rakenne-elementeistä tai sovellettavista harkintaperiaatteista. Aarnio tiivistää uuden varallisuusoikeyuden kritiikkinsä kahteen teesiin: Uusi varallisuusoikeyus on Pöyhösen luonnehtimassa muodossa argumentaatiomalli, joka tarjoaa sisällöllisiä kriteereitä siviilioikeyudelliselle harkinnalle. ja Uusi varallisuusoikeyus samaten kuin koko suomalainen perusoikeyuskeskustelu (perusoikeyusmyönteinen laintulkintaoppi) ovat tuoneet luonnonoikeyuden avoimesti oikeyusajatteluun.⁶⁵

Sopimussuhteita ja sivullissuhteita on varallisuusoikeyuden sitovuusproblematiikan osalta vaikiintuneesti tarkasteltu eri varallisuusoikeyuden alojen piirissä. Oikeyussuhteiden jako sopimussuhteisiin ja sivullissuhteisiin onkin keskeisin peruste varallisuusoikeyuden työnjaossa velvoite- ja esineoikeyuden välillä sen jälkeen, kun eri varallisuusoikeyuksien luokittelusta velvoite- ja

⁶⁴ Aarnio 2002, s. 516–517, 531.

⁶⁵ Aarnio 2002, s. 516, 531–532. Luonnonoikeyusfilosofia kiinnittää oikeyuden voimassaolon ja sen tietynhetkisen tulkinnallisen merkityssisällön ehdottoman yhteisöllisen tai uskonnollisen oikeyudenmukaisuuden ideaan. Luonnonoikeyuden keskeinen ajatus on se, että positiivisen, voimassa olevan oikeyuden yläpuolella on ikuisista ja muuttumattomista säännöistä sekä periaatteista koostuva järjestelmä. Luonnonoikeyus puhtaimmillaan on ajasta ja paikasta riippumatonta kaikille yhteistä oikeyutta. Luonnonoikeyudellisen doktriinin voima, mutta samalla sen potentiaalinen heikkous, näyttäytyy juuri siinä, että siihen vedoten voidaan päätyä hyvinkin erilaisiin oikeyudellisiin ongelmanratkaisuihin. Se, joka eri perustein määrittelee luonnonoikeyuden sisällön, tekee sen viime kädessä oman arvomaailmansa pohjalta. Luonnonoikeyuteen siis sisältyy väistämättä subjektiivinen, määrittelijäsidoannainen elementti. (Kekkonen 2009, s. 74–75; Siltala 2004, s. 249.)

esineoikeuksiksi ja ennen kaikkea siihen liittyvästä oikeusvaikutuksien ulottuvuuden määrittämisestä tämän jaon perusteella pyrittiin luopumaan. Kysymys kytkeytyy yhdessä muiden sopimuksen ulottuvuutta koskevien kysymysten kanssa velvoite- ja esineoikeutta yhdistäväksi laajemmaksi ongelmakokonaisuudeksi sopimus ja kolmas. Tästä ongelmakokonaisuudesta on tullut yhä tärkeämpi ennen kaikkea vaihdannan ja luotonannon rakenteiden verkottuessa, vaikka kysymys siitä, kuka on sopimusosapuoli ja kuka sivullinen, on sinänsä voinut muodostua ongelmalliseksi fyysistenkin henkilöiden keskinäisten läheissuhteiden merkitystä punnitessa.⁶⁶ Tätä sopimus ja kolmas -problematiikkaa käsittelemässä tutkielmassa.

Leena Kartio ehdottaa varallisuus oikeutemme uudelleenjärjestelystä. Hänen mielestään esineoikeuden sivullissuojaoikeuden aluetta voitaisiin laajentaa. Sen alaan voitaisiin tietysti mielessä lukea koko se ongelmakokonaisuus, joka koskee sopimuksen vaikutuksen ulottuvuutta kolmanteen ja tämän ulottuvuuden perusteita sopimusoikeudessa. Esineoikeudet, myös omistusoikeus perustuu useimmiten sopimukseen, joka usein ratkaisevasti vaikuttaa oikeuden sisältöön. Sopimus muotoaa myös oikeustyyppien välisiä rajoja. Kaiken kaikkiaan esineoikeuksien abstraktin tunnusmerkistön selvittäminen ei enää tunnu antavan riittäviä vastauksia käytännössä relevantteihin oikeudellisiin ongelmiin. Myös sopimusoikeudellisten normien tuntemus ja soveltaminen on välttämätöntä. Itse asiassa esineoikeuksien ja niitä koskevien sopimusten tyhjentävä tarkastelu edellyttää hyvin pitkälle menevää sopimusoikeuden integroimista esineoikeuteen. Erinomaisen esimerkin tarjoaa kiinteistönkauppa, traditionaalisesti esineoikeuteen luettu sopimustyyppi. Sen sääntelyn selvittäminen vaatii esimerkiksi sopimuksen tulkintaa ja pätemättömyyttä, viivästystä ja virhettä sekä sopimusrikkomuksen seuraamuksia koskevien normien yksityiskohtaista tarkastelua.⁶⁷

Kartion mielestä tärkeä tulevaisuuden kysymys onkin, voitaisiinko varallisuus oikeudessa kehittää yhtenäisiä ratkaisuperiaatteita kolmannen henkilön sidottuisuuden tai suojan perusteiksi yhtä hyvin vaihdantatilanteissa kuin niiden ulkopuolellakin. Jos niin tapahtuisi, esine- ja velvoiteoikeuden välisen jaon merkitys varallisuus oikeudellisten kysymysten systematisointiperusteena vähenisi entisestään. Varallisuus oikeuden yleisiin oppeihin – ja miksi ei yleiseen osaan – voisivat kuulua varallisuussuhteiden syntyä, sisältöä ja lakkaamista koskevien *inter partes* -kysymysten lisäksi suhde kolmanteen ja sen yleiset opit. Sopimusoikeudellisen luot-

⁶⁶ Tammi-Salminen 2010, s. 606–607.

⁶⁷ Kartio 1998, s. 1062

tamusvastuun ja esineoikeudellisen luottamuksensuojan yleiset kysymykset tulisivat tämän systematiikan pohjalta luontevasti toistensa yhteyteen. Varallisuusosoikeuden erityisessä osassa tarkasteltaviksi jäisivät eri sopimustyytit.⁶⁸

Myös Eva Tammi-Salmisen mielestä varallisuusosoikeutemme aikojen alusta tunnettuun keskeiseen jakoon velvoiteoikeuteen ja esineoikeuteen kohdistuu muutospaineita. Oikeudenalojen jaon tarkoituksenmukaisuus voidaan kyseenalaistaa esimerkiksi tarkasteltaessa ongelmakokonaisuutta, joka koskee sopimuksen vaikutuksia kolmanteen. Nykyinen jako luo esteitä ongelmakokonaisuuden tarkoituksenmukaiselle käsittelemiselle, joka edellyttää sekä sopimussuhteen että sivullissuhteen tarkastelua ja jo nyt voidaan tuoda esiin perusteita tätä ongelmakokonaisuutta yhdistäville yleisille opeille.⁶⁹

Sopimus ja kolmas on ollut erityisesti viime vuosina yksi keskeisistä varallisuusosoikeudessa keskustelua herättäneistä teemoista. Se on merkityksellinen molempien varallisuusosoikeuden ydinalueiden, velvoiteoikeuden ja esineoikeuden kannalta. Tammi-Salminen katsoo sopimus ja kolmas -teeman yhdistävän velvoite- ja esineoikeuden eriytyneitä aloja. Kuitenkin oikeudenalojen eriytyminen on sinänsä suhteellista, jos sitä tarkastellaan oikeusvertailevasta näkökulmasta. Varallisuusosoikeuksia on meillä jo pitkään totuttu tarkastelemaan pohjoismaisen, skandinaaviseen realismiin pohjaavan tradition mukaisesti näkökulmasta, jossa kaikilla oikeuksilla on velvoiteoikeudellinen ja esineoikeudellinen puoli, joka vain tulee esiin eri henkilösuhteissa. Vaikka juuri analyttisen suuntauksen henkilösuhde-erittely on pitkälti johtanut sopimusosoikeudellisten kysymysten ohittamiseen esineoikeudessa, oikeudenalojen ero näyttäytyy tästä näkökulmasta pikemminkin työnjakoon liittyvänä kysymyksenä verrattuna esimerkiksi lähtökohdiltaan kategorisempiin mannereurooppalaisiin käsityksiin esine- ja velvoiteoikeuksien eroista varallisuusosoikeuden systematiikan ja sen varaan rakentuvan varallisuusosoikeuksien sisällön ja suojan perustana. Vertailussa analyttisen ajattelun perinteen johdosta meillä tapahtunut esine- ja velvoiteoikeuden eriytyminen on verraten suhteellista ja tarjoaa tältä kannalta mannereurooppalaista näkökulmaa hedelmällisemmät lähtökohdat erottelun ylittämiseen⁷⁰. Oikeudenalojen työnjaolla Tammi-Salminen tarkoittaa pelkistetysti sitä, että velvoite-

⁶⁸ Kartio 2002, s. 1217–1218.

⁶⁹ Tammi-Salminen 2009, s. 457.

⁷⁰ Tammi-Salminen 2009, s. 458.

oikeudessa tarkastellaan suhdetta *inter partes*, kun taas esineoikeudessa keskitytään ennen kaikkea sivullissuhteiden tarkasteluun.⁷¹

Sopimus ja kolmas -teeman keskeinen kysymys on, mikä on sopimuksen vaikutus kolmannen asemaan. Lähtökohtaisena vastauksena tähän on yleensä annettu seuraava: sopimus sitoo ja velvoittaa (vain) sen osapuolia. Lähtökohdan taustalla ovat tahdonvapauden kunnioittaminen, yksityisautonomia ja sopimusvapaus sekä siihen liittyvä sopimusten sitovuus yksityisoikeuden peruseriaatteina. Edellä mainittu lähtökohta merkitsee toisin sanoen, että kolmannen oikeudesta ei voi sopia. Tästä lähtökohdasta on pidetty kiinni ennen kaikkea siltä osin, että sopimuksella ei katsota voitavan velvoittaa kolmatta. Sen sijaan sopimus kolmannen hyväksi on jo vanhastaan tuttu. Tämän instituution hyväksymisen taustalla vaikuttavat itse asiassa pitkälti samat sopimusoikeuden peruseriaatteet kuin siihen nähden näennäisesti vastakkaisen lähtökohdan sopimuksen vaikutuksettomuudesta kolmanteen. Sopimukset kolmannen hyväksi eivät kuitenkaan ole ainoita poikkeamia mainitusta lähtökohdasta. Sopimus ja kolmas -teeman tarkastelun ydintä onkin sen hahmottaminen, milloin sopimuksen erilaiset läpilyöntivaikutukset kolmanteen tulevat kyseeseen.⁷²

Läpilyöntivaikutusten tarkastelussa tulee esiin velvoiteoikeuden ja esineoikeuden näkökulmien ero. Eroa on ensinnäkin painotuksissa siinä, millaisia kysymyksiä teeman puitteissa tarkastellaan. Toiseksi eroa on myös siinä, millä perusteella tarkastelun kohteeksi valikoitunut kysymys ratkaistaan. Velvoiteoikeudellisesta *inter partes* -suhteen tarkasteluun lähtökohtaisesti pysyttävästä näkökulmasta sopimus ja kolmas -teemaan on törmätty tyypillisesti sen kannalta, milloin kolmas tulee tavalla tai toisella sopimusosapuolen asemaan. Tästä näkökulmasta keskeinen kysymys täsmentyy usein muotoon: milloin kolmas saa sopimuksen perusteella oikeuksia? Tästä näkökulmasta velvoiteoikeudellinen sopimus ja kolmas -problematiikka on usein keskittynyt esimerkiksi edellä jo mainittuun kysymykseen sopimuksista kolmannen hyväksi. Toisena keskeisenä, uudempana ja yhä kasvavaa huomiota saaneena alueena voidaan mainita kysymys sopimusoikeudellista vahingonkorvausvastuuta koskevien normien ulottuvuudesta.⁷³

⁷¹ Tammi-Salminen 2007b, s. 369–370.

⁷² Tammi-Salminen 2003, s. 96; Tammi-Salminen 2007b, s. 373–374.

⁷³ Tammi-Salminen 2007b, s. 374–375

Esineoikeudellisesta *ultra partes* -suhteen tarkastelua painottavasta näkökulmasta ydinkysymys taas jäsentyy ennen kaikkea muotoon: millaiset ovat sopimuksen vaikutukset varallisuus-oikeuksien vaihdannassa? Näkökulma poikkeaa monessa suhteessa velvoiteoikeudellisesta. Kun velvoiteoikeudellisesta näkökulmasta sopimuksen vaikutus kolmannen asemaan näyttäytyy lähinnä poikkeuksena pääsäännöstä, niin esineoikeudellisesta näkökulmasta tämä vaikutus on normaalia ja välttämätöntä: sopimukseen perustuvien oikeuksien kollisiossa – joita väistämättä syntyy vaihdannassa – sopimus vaikuttaa tavalla tai toisella kolmannen asemaan.⁷⁴

Edellä esitetyn Tammi-Salmisen pohdinnan mukaan näyttäisi siltä, että nykyisellään esine- ja velvoiteoikeudelliset näkökulmat ovat pysyneet toisistaan erillisinä. Mutta Tammi-Salminen kuitenkin erottaa ainakin yhden osa-alueen, jossa jo nyt voi tapahtua hedelmällistä ristiinvalotusta. Aina ei ole selvää, kuka on sopijapuoli ja kuka kolmas. Henkilösuhteiden pakka on hajonnut perinteistä sopijapuoli–kolmas -dikotomiaa monimuotoisemmaksi. Esine- ja velvoiteoikeudellinen, erityisesti sopimusoikeudellinen näkökulma näyttäisivätkin väistämättä yhdistyvän kysymyksessä kuka on kolmas sopimukseen nähden. Kysymyksellä on merkitystä jo oikeudenalojen lähtökohtaisen työnjaon kannalta. Esineoikeudellisia kollisionratkaisusääntöjä sovellettaessa peruslähtökohtana pidetään, että kollisiot sattuvat keskenään täysin vieraiden tahojen välille. Silloin, kun kyseessä ei olekaan kollisio tällaisten toisilleen vieraiden vaan jollakin tavalla toisiinsa yhteydessä olevien tahojen välillä, tilannetta saattaa olla perusteltua arvioida myös sopimusoikeudellisin välinein. Tällöin esineoikeudellista suojaa voidaan täydentää sopimusoikeudellisin suojakeinoin. Sopimusoikeudelliset säännöt voivat siten muovata oikeusvaikutuksia siitä, mitä ne olisivat yksin esineoikeudellisten ratkaisusääntöjen perusteella. Tällaisen täydentävän suojan arvioinnissa keskeisiä kysymyksiä ovat yhtäältä, milloin kolmannelle syntyy sidonnaisuus häneen nähden muodollisesti ulkopuolisten henkilöiden tekemään sopimukseen, ja toisaalta, milloin kolmas voi torjua asemaansa haittaavan sopimuksen vaikutuksia.⁷⁵

Kolmannen käsitteen hajoaminen voi Tammi-Salmisen mukaan vaikuttaa käytössä olevien argumenttien kirjoon ja tavanomaisesta poikkeavaan lopputulokseen myös edelliseen nähden käänteisessä tilanteessa, jota lähtökohtaisesti arvioidaan sopimusoikeudellisten ratkaisusääntöjen perusteella. Argumenttipohjan laajentuminen on relevantti esimerkiksi silloin, kun sopi-

⁷⁴ Tammi-Salminen 2007b, s. 375.

⁷⁵ Tammi-Salminen 2003, s. 97; Tammi-Salminen 2007b, s. 375–377.

muksella on haitallisia heijastusvaikutuksia kolmanteen. Tällaisia heijastusvaikutuksia voi syntyä siitä huolimatta, että oikeudessamme lähdetäänkin edelleen periaatteesta, jonka mukaan sopimus kolmannen vahingoksi on kielletty. Näissä tilanteissa keskeiseksi nousee vastuun etsiminen yllä mainituista kysymyksistä jälkimmäiseen eli milloin kolmas voi torjua asemaansa haittaavan sopimuksen vaikutuksia. Harkinnan kohteena tällöin on ollut, kuten nyt tässäkin tutkielmassa, esimerkiksi se, onko ja missä määrin kolmannella mahdollisuus vedota suojakseen OikTL:n pätemättömyysperusteisiin. Tällä on merkitystä ennen kaikkea silloin, kun nimenomaista suojaa kolmatta vahingoittavaa sopimusta kohtaan ei ole muin, tilannetta yksityiskohtaisemmin normittavin keinoin järjestetty. Pätemättömyyteen vetoamisen lisäksi kolmannen suoja saattaa nousta esiin kysymyksenä mahdollisuudesta vaatia sopimuksen sovittelua.⁷⁶ Tässä tutkielmassa paneudun siis nimenomaan pohtimaan kolmannen mahdollisuutta vedota suojakseen pätemättömyysperusteisiin.

Sopimus- ja esineoikeudella vaikuttaa olevan välttämätön yhteys. Selkeästi yhteys tulee ilmi kiinnitettäessä huomiota sopimusoikeuden kehityssuuntaan, jota voidaan luonnehtia lyhyesti esimerkiksi sopimusvapauden suhteellistamiseksi. Siihen liittyy samanaikaisesti yhtäältä sopimuksen merkityksen väistyminen normilähteenä pakottavan lainsäädännön edestä ja toisaalta sopimusvastuun käyttöalan laajentuminen. Tämä jälkimmäinen piirre on erityisen merkityksellinen tarkasteltavan teeman kannalta. Itse asiassa sopimus ja kolmas - ongelmakokonaisuuden ydin liittyy juuri tähän kehityspiirteeseen. Yksi keskeinen siihen kuuluva kysymys sopimus- ja velvoiteoikeudellisesta näkökulmasta on sopimusoikeudellisen vastuun ulottuvuus normaalin kaksiasianosaissuhteen ulkopuolelle. Sen osalta rajanveto sopimus- ja deliktiperusteisen vahingonkorvausvastuun välillä on hämärtynyt. Kehityssuunta näyttääkin johtavan siihen, että sopimuksen vaikutukset voivat ulottua yhä useammin muihinkin kuin varsinaisiin sopijapuoliin.⁷⁷

⁷⁶ Tammi-Salminen 2007b, s. 377–378.

⁷⁷ Tammi-Salminen 2003, s. 96–97.

3 OIKEUSTOIMEN PÄTEMÄTTÖMYYS

3.1 Yleistä pätemättömyydestä

Kun oikeustoimi on tehty, on sillä yleensä sisältönsä mukainen oikeusvaikutus. Toisinaan oikeustoimi ei kuitenkaan saakaan aikaan sillä tarkoitettua vaikutusta. Jos oikeustoimi jää vaille sitovaa vaikutusta syntymisessään, muodossaan, sisällössään tai siinä itsessään muutoin olevan virheen vuoksi, kutsutaan oikeustointa pätemättömäksi. Sopimuksella ei ole sitovaa vaikutusta, jos se ei saa aikaan siihen normaalisti lain mukaan tai muutoin liittyviä oikeusvaikutuksia. Toiseksi sopimusta pidetään pätemättömänä, jos sitä ei jonkin virheen johdosta saada voimaan sisältönsä mukaisena. Määritelmät eivät kuitenkaan ole täydellisiä.⁷⁸

Pohjoismaisessa kirjallisuudessa on pyritty epätäsmällisyyksien välttämiseksi määrittelemään pätemättömyys myös niin, että pätevän ja pätemättömän sopimuksen oikeusvaikutusten ero ilmenisi määritelmästä. Sopimus on yleensä pätevä, jos se velvoittaa luontoissuoritukseen eli sopimuksen mukaiseen suoritukseen tai vahingonkorvaukseen sopimusoikeudellisten sääntöjen mukaisesti. Sopijakumppani siis pitää saattaa korvauksella sellaiseen taloudelliseen asemaan, jossa tämä olisi ollut, jos sopimus olisi täytetty. Pätemättömyydessä on kyse sopimuksen oikeusvaikutuksista. Oikeustoimi on pätemätön, jos 1) sopimus ei velvoita luontoissuoritukseen ja 2) sopimus ei velvoita sopimusoikeudellisten sääntöjen mukaiseen vahingonkorvaukseen. Pätemättömyys on nimitys sille, ettei sopimus velvoita määrätynlaiseen suoritukseen.⁷⁹

Sopimuksen purkaminen eroaa pätemättömyydestä siinä, että alun perin on syntynyt pätevä sopimus, jolla ei ole toivottuja oikeusvaikutuksia, koska jälkikäteen tehtiin toinen oikeustoimi, purkaminen. Pätemättömyys on yksi tapaus, jossa oikeustoimi on tehoton. Tehottomuus ja pätemättömyys voidaan terminologisesti erottaa toisistaan. Tehottomuudella voidaan tarkoittaa esimerkiksi oikeustoimen ehdosta, aikamääräyksestä, peruuntumisesta tai muusta oikeustoimen ulkopuolella olevasta seikasta johtuvaa oikeusvaikutusten puuttumista. Oikeustoimi voi myös jäädä keskeneräiseksi ja olla sen vuoksi tehoton.⁸⁰

⁷⁸ Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 369; Saarnilehto 2009, s.106; Saarnilehto ym. 2001, s. 375.

⁷⁹ Saarnilehto 2009, s.107; Saarnilehto ym. 2001, s. 375

⁸⁰ Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 369–370; Saarnilehto 2009, s. 107–108; Saarnilehto ym. 2001, s. 376.

Oikeustoimen sitovuutta rajoittavaa virhettä kutsutaan pätemättömyysperusteeksi. Oikeustointen pätemättömyysperusteet löytyvät OikTL:n kolmannesta luvusta. Lista ei kuitenkaan ole tyhjentävä. Lisäksi on olemassa OikTL:n ulkopuolisia pätemättömyysperusteita. Muussa lainsäädännössä on mahdollista säätää pätemättömyysperusteista. Esimerkiksi tiettyä sopimustyyppiä koskevassa erityislaissa voi olla jokin ehto säädetty kielletyksi ja sopimus pätemättömäksi, jos ehtoa käytetään. Lisäksi pätemättömyysperusteita on voinut kehittyä tavanomaisen oikeuden pohjalta. Oikeustoimilain 3 luvun pätemättömyysperusteet ovat pakko (OikTL 28 ja 29 §), petollinen viettely (OikTL 30 §), kiskominen (OikTL 31 §), ilmaisuerehdys (OikTL 32 §:n 1 mom.), välitysvirhe (OikTL 32 §:n 2 mom.), kunnianvastainen ja arvoton menettely (OikTL 33 §), valeasiakirja (OikTL 34 §) sekä juoksevan sitoumuksen ja kuitenkin joutuminen pois oikealta omistajaltaan (OikTL 35 §). Muita pätemättömyysperusteita ovat muun muassa hyvän tavan vastainen ja lainvastainen sopimus, oikeustoimikelpoisuuden puuttuminen, muotovaatimusten noudattamatta jättäminen ja sisältövirhe. Pätemättömyysperusteita on käsitelty tarkemmin tämän tutkielman kohdissa 3.4 – 3.6.⁸¹

Pätemättömyysperusteet jaetaan heikkoihin ja vahvoihin perusteisiin. Vahvoja pätemättömyysperusteita ovat ne, jotka pohjautuvat toisen osapuolen korostettuun suojantarpeeseen ja ovat hylättävimpiä. Vahva pätemättömyysperuste on kyseessä silloin, kun vilpittömän mielen ei suojaa sopijapuolta. Toisaalta vahva peruste tarkoittaa sitä, että tuomioistuin ottaa pätemättömyyden huomioon viran puolesta. Pätemättömyysperusteen vahvuuteen vaikuttaa myös se, voiko peruste ajan kulumisen tai muun seikan vuoksi korjaantua. Heikkoja pätemättömyysperusteita ovat sellaiset, joiden kohdalla loukatun osapuolen suojantarve ei ole yhtä painava. Näiden kohdalla on kiinnitetty huomiota myös vastapuolen asemaan ja sallittu tämän vilpittömään mieleen kytkeytyvä sitovuus. Joskus heikko pätemättömyysperuste viittaa myös siihen, ettei tuomioistuin ota sitä huomioon, ellei sopijapuoli ole siihen itse vedonnut. Oikeustoimilain heikkoja pätemättömyysperusteita ovat lievä pakko, petollinen viettely, kiskominen, ilmaisuerehdys, kunnianvastainen ja arvoton menettely, valeasiakirjaluonne ja asiakirjan joutuminen pois antajansa hallusta vastoin tämän tahtoa. Vahvoja pätemättömyysperusteita puolestaan ovat törkeä pakko ja tahdonilmaisun matkalla muuttumista koskeva erityistilanne.⁸²

⁸¹ ks. lisää pätemättömyysperusteista Hemmo 2003a, osa III; Kaisto & Lohi 2008, s. 96–102; Kivimäki & Ylöstalo 1981, osa VII; Saarnilehto 2009, s. 118–141; Wrede 1932, 3. luku; Zitting 1970, s. 21–33 ja Zitting 1989, s. 22–30.

⁸² Hemmo 2003a, s. 317–318; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 376–377; Saarnilehto 2009, s. 108; Saarnilehto ym. 2001, s. 376; Zitting 1970, 21 ja Zitting 1989, s. 22.

Pätemättömyysoppiin kuuluu myös kysymys kokonais- ja osapätemättömyyden suhteesta. Tämä on ajankohtaista silloin, kun sopimuskokonaisuus sisältää sellaisia elementtejä, joita pätemättömyys rasittaa, mutta myös sellaisia, joiden kohdalla pätemättömyysperusteita ei ole. Esimerkiksi kyseeseen voi tulla yrityskauppa, jossa on luovutettu yrityksen liiketoiminta ja yrityksen omistama kiinteistö. Mikäli kauppaa ei tehty maakaaren edellytysten mukaan, kiinteistön kauppaa rasittaa muotovirhe. Tästä nousee kysymys, voiko muu osa sopimuskokonaisuudesta eli liiketoiminnan kauppa jäädä itsenäisenä voimaan. Periaatteessa osapätemättömyys ja siitä seuraava muiden sopimuskokonaisuuden osien voimassa pysyminen on mahdollista. Huomiota valintaa kokonais- ja osapätemättömyyden välillä tehtäessä joudutaan kiinnittämään siihen, miten olennainen osa sopimuskokonaisuutta pätemätön oikeustoimi on ja muodostavatko jäljelle jäävät oikeustoimet osapuolten tarkoitusten ja taloudellisten näkökohtien perusteella järkevän itsenäisen kokonaisuuden.⁸³

Pätemättömyyden vakiintunut oikeusvaikutus on varsinaisen suoritusvelvollisuuden syntymättä jääminen ja sitä vastaavan korvausvelvollisuuden estyminen. Pätemättömyyttä on se, että sopimuksella perustettujen keskeisten velvoitteiden täytäntöönpanoa ei voida vaatia eli sitouvuuselementti puuttuu. Pätemätön sopimus ei siis saa tyyppinsä mukaisia oikeusvaikutuksia.⁸⁴

3.2 Klassinen pätemättömyysoppi

Pätemättömyystapaukset voidaan ryhmitellä sen mukaan, minkälaisia toimia pätemättömyyden voimaansaattaminen vaatii. Tähän yleensä käytetään kahta ryhmittelytapaa, joista toista, vanhempaa ja jo aikansa elänyttä, kutsutaan klassiseksi pätemättömyysopiksi ja toista analyttiseksi pätemättömyysopiksi. Klassisessa pätemättömyysopissa pätemättömyystapaukset jaetaan kolmeen ryhmään: moitteenvaraisuuteen, väitteenvaraisuuteen ja mitättömyyteen. Pätemättömyys on moitteenvaraista, jos oikeustoimi käy pätemättömäksi vain, jos tuomioistuin asianomaisen vaatimuksesta päätöksellään vahvistaa oikeustoimen pätemättömäksi. Oikeustoimi on siis pätevä siihen saakka, kunnes tuomioistuin on julistanut sen pätemättömäksi. Moitteenvaraista pätemättömyyttä ei siis voi saattaa voimaan mitenkään muuten kuin nostamalla kanne tuomioistuimessa. Moitteenvaraisuuteen liittyy usein myös määräaika. Oikeus-

⁸³ Hemmo 2007, s. 37.

⁸⁴ Hemmo 2003a, s. 319–320; Wrede 1932, s. 104.

toimi jää päteväksi, jos kannetta ei nosteta sitä varten määrätyn ajan kuluessa. Sama vaikutus on myös sillä, jos moitekanteen nostamiseen oikeutettu henkilö hyväksyy oikeustoimen.⁸⁵

Väitteenvaraiseksi pätemättömyyttä kutsutaan silloin, jos pätemättömyys voidaan saattaa voimaan jo väitteen tekemisellä. Tällöin pätemättömyyden voimaansaattaminen ei vaadi tuomioistuimessa nostettavaa moitekannetta, vaan pelkkä vapaamuotoinen vetoaminen pätemättömyyteen on riittävä. Oikeustointa pidetään pätevänä siihen asti, kunnes pätemättömyys saataan voimaan väitteellä. Yleensä väitteen tekemiselle ei ole säädetty määräaika. Kuitenkin väite on tehtävä kohtuullisessa ajassa siitä, kun asianosainen sai tiedon pätemättömyysperusteesta, koska muutoin hänen voidaan katsoa hyväksyneen oikeustoimen siinä olevasta puutteesta huolimatta. Vain, jos pätemättömyys johtuu vastapuolen menettelystä esimerkiksi pakko tai petollinen viettely, voidaan siihen vedota miten pitkän ajan kuluttua tahansa. Väitteenvaraisesti pätemätön on esimerkiksi oikeustoimi, joka on tehty pakon tai petollisen viettelyn vuoksi. Väitteenvaraisen pätemättömyyden saa voimaan pelkällä vapaamuotoisella väitteellä, mutta ei ole estettä saattaa sitä voimaan moitteenvaraisen pätemättömyyden tavoin moitekanteella tuomioistuimessa. Usein oikeudenkäynti on välttämätön oikeuksiin pääsemiseksi. Kanteen nostaminen on välttämätöntä myös silloin, kun asianosaiset ovat eri mieltä väitteessä esitetyn pätemättömyysperusteen olemassaolosta.⁸⁶

Mitättömyyttä pätemättömyys on silloin, kun sen voimaansaattamiseksi ei tarvita sen enempää moitekannetta kuin väitettäkään, vaan tuomioistuin ottaa pätemättömyyden huomioon viran puolesta eli oma-aloitteisesti. Pätemättömyyden voimaansaattaminen ei siis vaadi moitekannetta eikä väitettä, siksi sitä voidaan nimittää myös itsestään vaikuttavaksi pätemättömyydeksi. Mitätön oikeustoimi on alusta lähtien tehoton eikä se saavuta tarkoitettuja oikeusvaikutuksia, vaikka tuomioistuin ei ole sitä julistanutkaan pätemättömäksi eikä pätemättömyydestä ole tehty väitettä. Esimerkiksi oikeustoimi, jonka oikeustoimikelpoisuutta vailla oleva henkilö on tehnyt ilman edunvalvojansa suostumusta, on mitätön.⁸⁷

⁸⁵ Hoppu & Hoppu 2003, s. 70–71; Kivimäki 1946, s. 118–119; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 371–372; Saarnilehto 2009, s. 108–109.

⁸⁶ Hoppu & Hoppu 2003, s. 71–72; Kivimäki 1946, s. 118–119; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 372–373.

⁸⁷ Hoppu & Hoppu 2003, s. 72; Kivimäki 1946, s. 119; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 373–374; Saarnilehto 2009, s. 109.

3.3 Analyyttinen pätemättömyysoppi

Klassisessa pätemättömyysopissa oli useita ongelmia. Esimerkiksi erilaisten seuraamusten kytkeminen toisiinsa ei perustunut mihinkään. Siksi pätemättömyyttäkin alettiin tarkastella monesta näkökulmasta ja kiinnittää huomiota sen eri piirteisiin. Ongelman hajottelu osakysymyksiin oli yleistynyt muutenkin oikeustieteissä, joten analyttinen pätemättömyyden tarkastelu ei ollut poikkeuksellista. Analyttisessäkin pätemättömyysopissa pätemättömyys jaetaan kolmeen ryhmään. Jako ei kuitenkaan ole tyhjentävä, vaan se voitaisiin tehdä muullakin tavalla ja useampaan ryhmään. Erona klassisen pätemättömyysopin ryhmittelyyn on se, etteivät pätemättömyystapaukset analyttisessä pätemättömyysopissa kuulu aina johonkin ja vain yhteen kolmesta ryhmästä, vaan oikeustoimen pätemättömyyttä tarkastellaan erikseen eri oikeusvaikutusten osalta. Analyttinen tarkastelutapa osoittaa, että ongelmat voidaan hajottaa osakysymyksiin.⁸⁸

Useimmiten ensin tarkastellaan sitä, miten pätemättömyys saatetaan voimaan eli onko kysymys itsestään vaikuttavasta vai reaktiota edellyttävästä pätemättömyydestä. Itsestään vaikuttava pätemättömyys otetaan huomioon viran puolesta, kun taas reaktiota edellyttävä pätemättömyys vaatii pätemättömyyteen vetoavalta erilaisia menettelytapoja. Vaadittava reaktio voi olla joko väitteen tekeminen, moitekanteen nostaminen tai reklamaatio. Reaktion vaatiminen pätemättömyyden voimaan saattamiseksi johtuu siitä, että sen avulla saadaan selvyys pätemättömyyteen. Epävarmuus pätemättömyydestä ei voi jatkua kohtuuttoman kauan, siksi voidaan vaatia osapuolen ilmoittavan vetoaako hän pätemättömyyteen. Jos hän ei reagoi vaadittavalla tavalla, voi olla ettei pätemättömyyteen enää voida vedota. Yhteistä tässä on klassisen pätemättömyysopin kanssa se, että itsestään vaikuttavaan pätemättömyyteen kuuluu mitättömyys ja reaktiota edellyttävään pätemättömyyteen väitteen- ja moitteenvaraisuus.⁸⁹

Toisen kysymyksen analyttisessä pätemättömyysopissa muodostaa se, onko pätemättömyys korjauskelpoista vai lopullista. Korjauskelpoista pätemättömyys on silloin, kun oikeusjärjestyksessä lähemmin osoitetut seikat tai tapahtumat voivat korjata oikeustoimen pätemättömyyden eli poistavat oikeustoimessa olevan virheen tai puutteellisuuden. Kussakin tapauksessa on tutkittava, millä seikoilla kulloinkin on pätemättömyyden korjaava eli parantava vaikutus. Esimerkiksi edunvalvoja ei saa myydä päämiehensä omistamaa kiinteää omaisuutta ilman

⁸⁸ Hoppu & Hoppu 2003, s. 72–73; Saarnilehto 2009, s. 108–109; Saarnilehto ym. 2001, s. 376–377.

⁸⁹ Hoppu & Hoppu 2003, s. 72–73; Saarnilehto 2009, s. 110–111; Saarnilehto ym. 2001, s. 377–378.

holhousviranomaisen lupaa. Ilman lupaa tehty kauppa on pätemätön. Pätemättömyys kuitenkin korjaantuu, jos holhousviranomainen jälkeinpäin hyväksyy kaupan. Eli parantumisen seurauksena sopimus saa pätemättömyysperusteesta huolimatta aikaan alun perin aiotut oikeusvaikutukset. Oikeusjärjestys tuntee monia perusteita, jotka voivat johtaa pätemättömyyden korjaantumiseen. Monesti virhe korjaantuu sillä, että virheellinen oikeustoimi hyväksytään jälkikäteen, kuten edellä. Ajan kulumisenkin voi poistaa pätemättömyyden tai korjautumisen voi aiheuttaa useat seikat yhdessä. Myös se, että pätemättömyysperusteesta selvillä oleva osapuoli täyttää omat velvoitteensa tai pysyy passiivisena ja jättää vetoamatta pätemättömyyteen, johtaa pätemättömyyden korjaantumiseen. Jos pätemättömyys ei korjaannu, on se lopullista eikä mikään tapahtuma silloin kykene poistamaan oikeustoimessa olevaa virhettä eikä virheen aiheuttamaa pätemättömyyttä. Oikeusvaikutusten aikaansaaminen tällaisessa tapauksessa edellyttää uuden oikeustoimen tekemistä.⁹⁰

Pätemättömyyden ulottuvuus eli jako absoluuttiseen eli rajoittamattomaan ja relatiiviseen eli rajoitettuun pätemättömyyteen on analyyttisen pätemättömyysopin kolmas ryhmä. Jako perustuu siihen, kohdistuuko pätemättömyysvaikutus kaikkiin, joiden oikeutta oikeustoimi koskee, vai voivatko pätemättömyyden saattaa voimaan vain tietyssä asemassa olevat henkilöt. Esimerkiksi pakolla tai erehdyttäen aikaansaadun oikeustoimen pätemättömyyteen voi vedota vain pakotettu tai erehdytetty, mutta ei hänen sopimuspuolensa. Kun siis pätemättömyyden voi saattaa voimaan vain se, jonka suojaksi pätemättömyys on säädetty, on kysymys relatiivisesta pätemättömyydestä. Oikeustoimilaissa säädetty pätemättömyys on yleensä relatiivista. Jos taas pätemättömyysvaikutus ulottuu kaikkiin henkilöihin, joiden oikeutta oikeustoimi koskee ja he kaikki voivat saattaa pätemättömyyden voimaan, on kysymys absoluuttisesta pätemättömyydestä. Edellytyksenä kuitenkin on, että sopimuksen pätevyydellä on merkitystä sille, joka pätemättömyyteen vetoaa.⁹¹ Tämä jako on erityisen mielenkiintoinen tämän tutkielman kysymyksenasettelun kannalta. Kenellä on oikeus vedota pätemättömyysperusteisiin?

Analyttisessä pätemättömyysopissa keskeisenä ajatuksena on se, että pätemättömyyden sisältö ratkaistaan kunkin osakysymyksen osalta erikseen. Siitä pelkästään, että pätemättömyys on otettava huomioon viran puolesta, ei voida tehdä johtopäätöksiä siitä, onko se korjauskelpoista

⁹⁰ Hemmo 2007, s. 36–37; Hoppu & Hoppu 2003, s. 73; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 377–378; Saarnilehto 2009, s. 111; Saarnilehto ym. 2001, s. 378–379.

⁹¹ Hoppu & Hoppu 2003, s. 73–74; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 375–376; Saarnilehto 2009, s. 112; Saarnilehto ym. 2001, s. 379.

vai ei. Analyyttisen pätemättömyysopin merkitys onkin juuri siinä, että osakysymysten avulla pätemättömyyden sisältö saadaan selvitettyä aikaisempaa tarkemmin.⁹²

3.4 Oikeustoimikelpoisuuden puute

Jotta sopimus sitoisi, osapuolten on täytettävä oikeuskelpoisuuden ja oikeustoimikelpoisuuden vaatimukset. Oikeuskelpoisuus liittyy siihen, ketkä voivat saada omiin nimiinsä siviilioikeudellisia oikeuksia. Yksityishenkilöiden kohdalla oikeuskelpoisuus ei koskaan aiheuta epäselvyyttä, koska kaikki ihmiset ovat aina oikeuskelpoisia ja voivat siten esiintyä sopimusosapuolina. Alaikäisyydellä tai ymmärryskyvyn puuttumisella ei ole merkitystä oikeuskelpoisuuteen, vaikka niillä on vaikutusta siihen, voiko henkilö edustaa itse itseään sopimusta tehtäessä. Oikeuskelpoisuuskysymykset nousevat esiin erilaisten yhteenliittymien kohdalla. Jos sopimus on tehty oikeuskelvottoman yhteisön nimissä, sopimuksen toinen osapuoli voi vedota sopimuksen pätemättömyyteen silloin, jos tämä ei tiennyt yhteisöltä puuttuvasta oikeuskelpoisuudesta. Osapuoli voi kuitenkin myös vaatia, että sopimuksesta vastaavat ne yksityishenkilöt henkilökohtaisesti, jotka ovat toimineet oikeuskelvottoman yhteisön nimissä.⁹³

Oikeustoimikelpoisuuden vaatimus liittyy yksityishenkilöihin. Siinä on kyse vähimmäisikää ja ymmärryskykyä koskevista vaatimuksista. Arviointikyvyltään heikompia ihmisiä suojataan oikeustoimikelpoisuutta koskevalla vaatimuksella sopimussidonnaisuudelta, joka saattaisi olla heille epäedullinen. Vajaavaltaiselta henkilöltä puuttuu oikeus määrätä itse omaisuudestaan. Hän ei myöskään voi tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia, ellei laissa ole toisin säädetty (laki holhoustoimesta 442/1999, HolhTL 23 §). Oikeustoimikelpoisuuden puuttuminen aiheuttaa oikeustoimen pätemättömyyden. HolhTL:n 26 §:n mukaan oikeustoimi, jonka tekemiseen vajaavaltainen ei ole oikeutettu, ei sido vajaavaltaista, paitsi jos hänen edunvalvojansa on antanut suostumuksensa oikeustoimeen.⁹⁴

Vajaavaltaisuudesta aiheutuvat seuraukset eivät ole riippuvaisia siitä, tiesikö vastapuoli vajaavaltaisuudesta vai ei. Oikeustoimi ei sido vajaavaltaista, vaikka vastapuoli olisi ollut vilpittömässä mielessä. Kuitenkin edunvalvojan tai vajaavaltaisen itsensä täysivaltaiseksi tultuaan hyväksymä oikeustoimi tulee häntä sitovaksi. Vajaavaltainen ei voi pätevästi velvoittautua so-

⁹² Saarnilehto 2009, s. 112–113; Saarnilehto ym. 2001, s. 379.

⁹³ Hemmo 2007, s. 28; Saarnilehto ym. 2001, s. 381–382.

⁹⁴ Hemmo 2007, s. 28–29; Hoppu & Hoppu 2003, s. 74; Saarnilehto 2009, s. 113–114; Saarnilehto ym. 2001, s. 379–380.

pimuksin. Sopimus, jonka mukaan vajaavaltainen on velvollinen suorittamaan jotain, ei siten ole pätevä. Jos sen sijaan vajaavaltainen on hankkinut itselleen etua velvoittautumatta mihinkään (esim. lahja), sopimus sitoo ja vajaavaltaisen sopimus Kumppanin on täytettävä sopimus.⁹⁵

Jos vajaavaltainen on tehnyt sopimuksen ilman edunvalvojansa suostumusta, on sopimus Kumppanilla oikeus vetäytyä sopimuksesta niin kauan kuin sopimusta ei ole hyväksytty tai asianmukaisesti täytetty (HolhTL 27 §). Jos sopimus Kumppani tiesi vajaavaltaisuudesta, ei hän voi vetäytyä sopimuksesta sinä aikana, joka suostumuksen hankkimiseksi on sovittu tai jonka sen saaminen kohtuudella kestää (HolhTL 27 §). Vastapuolen katsotaan tehneen sopimuksen sillä edellytyksellä, että vajaavaltainen hankkii hyväksymisen tai suostumuksen tehtyyn oikeustoimeen. Vastapuolella on kuitenkin oikeus vetäytyä, jos hänellä on ollut aiheutta olettaa vajaavaltainen kelpoiseksi tekemään oikeustoimen. Kun sopimus tulee päteväksi esimerkiksi jälkikäteisen hyväksymisen johdosta, ei vajaavaltaisen sopijapuoli voi enää vedota pätemättömyyteen ja sopimuksen katsotaan olleen alusta asti voimassa pätevänä. Edunvalvoja voi hyväksyä vajaavaltaisen tekemän oikeustoimen myös konkludenttisesti.⁹⁶

Oikeustoimikelvottomuus voi olla väliaikaista. Henkilö voi olla tilapäisesti sellaisessa mielen-tilassa, ettei ole kykenevä arvioimaan tekemänsä oikeustoimen merkitystä eikä sen vuoksi ole kykenevä tekemään kyseessä olevaa oikeustointa. Oikeustoimikelpoisuus siis puuttuu, mikäli arviointikyvyn häiriintyminen on riittävän voimakasta. Henkilö voi olla vailla oikeustoimikelpoisuutta vaikka hän onkin täysivaltainen eikä hänen toimikelpoisuuttaan ole rajoitettu HolhTL:n mukaisesti. Kykenemättömyys voi johtua esimerkiksi sairaudesta, alkoholin käytöstä tai muista vastaavista seikoista. Merkitystä ei siis myöskään ole sillä, onko henkilö itse aiheuttanut tilansa.⁹⁷

Sopimus on voinut syntyä muutoinkin kuin oikeustoimikelpoisuuden puuttumisen vuoksi niin, ettei se kuvaa sopijapuolen tahtoa. Sopijapuolen edustajana on voinut toimia henkilö, jolla ei ole edustus-oikeutta ollenkaan tai jonka kelpoisuus ei riitä kyseisen sopimuksen tekemiseen. Yleensä tehty sopimus ei sido päämieheksi ilmoitettua. Sopimus on voinut syntyä myös niin, että joku ilman lupaa tai hyväksymistä on kirjoittanut toisen nimen sopimukseen. Tällöin ky-

⁹⁵ Hemmo 2007, s. 28–29; Hoppu & Hoppu 2003, s. 74; Saarnilehto 2009, s. 113–114; Saarnilehto ym. 2001, s. 379–380.

⁹⁶ Hemmo 2007, s. 29–30; Saarnilehto 2009, s. 115; Saarnilehto ym. 2001, s. 380.

⁹⁷ Hemmo 2007, s. 30; Saarnilehto 2009, s. 115; Saarnilehto ym. 2001, s. 382.

symys on väärentämisestä. Väärennetty sopimus ei sido eikä vastapuoli saa vilpittömän mielen suojaa.⁹⁸

3.5 Oikeustoimilain pätemättömyysperusteet

Oikeustoimilaissa on useita väärinkäytöstapauksia koskevia pätemättömyysperusteita. Näissä on kyse toisen osapuolen hylättävästä menettelystä, jolla on puututtu sopimuskumppanin tahdonmuodostukseen tai käytetty olosuhteita muuten hyväksi. Oikeustoimilain kolmannessa luvussa on säädetty oikeustoimen pätemättömyydestä ja sovittelusta. Pätemättömyystapauksien luettelo ei kuitenkaan ole tyhjentävä. Muussa lainsäädännössä on mahdollista säätää pätemättömyysperusteista ja niitä on voinut kehittyä tavanomaisessa oikeudessa. Oikeustoimilain pätemättömyysperuste aiheuttaa oikeustoimen pätemättömyyden sen syntymisestä asti. Pätemättömyydellä on siis taannehtiva vaikutus. Oikeustoimilain pätemättömyysperusteen osalta vastapuolen vilpittömällä mielellä on yleensä ratkaiseva merkitys. Pätemättömyysperusteeseen voidaan aina vedota vilpillisessä mielessä ollutta sopijakumppania vastaan. Yleensä vilpittömässä mielessä ollutta suojataan. Erikoistapauksia ovat kuitenkin törkeä pakko ja viestitysvirhe. Niiden yhteydessä oikeustoimi voidaan julistaa pätemättömäksi sopijapuolen vilpittömästä mielestä huolimatta. Oikeustoimilaissa ei säädetä, missä ajassa pätemättömyyteen on vedottava. Kuitenkaan oikeus vedota pätemättömyyteen ei ole voimassa rajoittamattomasti vaan siihen tulee vedota kohtuullisessa ajassa. Sopijapuoli ei voi etukäteen sopimusta tehtäessä pätevästi luopua oikeudestaan vedota sopimuksen pätemättömyyteen. Lähtökohta on, että vain sopijapuoli voi vedota sopimuksen pätemättömyyteen. Ulkopuolisella ei lähtökohdan mukaan ole tuota oikeutta. Pääsäännöstä voidaan kuitenkin poiketa, jos sopimus vaikuttaa välittömästi ulkopuolisen oikeuksiin.⁹⁹

3.5.1 Pakko

Oikeustoimilain 28 §:ssä säädetään, että oikeustoimi, jonka tekemiseen joku on oikeudenvastaisesti pakotettu, ei sido pakotettua, jos pakottamiseen on käytetty väkivaltaista pitelemistä tai pakottavaa hengen tai terveyden vaaraa käsittävää uhkausta. Pakkoa on voinut käyttää joku muukin taho kuin toinen sopijapuoli. Jos pakotetun vastapuoli on tiennyt pakosta, oikeustoimi ei sido pakotettua. Jos hän taas on ollut vilpittömässä mielessä, pakkoon vetoaminen edellyt-

⁹⁸ Saarnilehto 2009, s. 116; Saarnilehto ym. 2001, s. 382–383.

⁹⁹ Hemmo 2003a, s. 350; Hemmo 2007, s. 32; Saarnilehto 2009, s. 118–119; Saarnilehto ym. 2001, s. 384–385.

tää reklamaatiota. Eli pakotetun tulee heti pakon lakattua ilman aiheetonta viivytystä ilmoittaa vastapuolelle, että hän aikoo vedota pakkoon. Jos ilmoitusta ei tehdä, oikeustoimi tulee päteväksi. Oikeustoimen pätemättömyyteen pakon perusteella voi nykyisen oikeustilan valossa vedota vain pakotettu.¹⁰⁰

Oikeustoimilain 29 §:n mukaan oikeustoimi, jonka tekemiseen joku on pakottanut toisen oikeudenvastaisesti käyttämättä sellaista pakkoa, josta puhutaan OikTL:n 28 §:ssä, ei sido pakotettua, jos se, johon oikeustoimi on kohdistettu, on itse käyttänyt pakkoa tai jos hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että joku toinen on pakottanut oikeustoimen tekijää. Kahden säännöksen ero tulee ilmi esimerkiksi vilpittömän mielen suojassa. Vilpittömän mielen suojaa ei anneta törkeän pakon yhteydessä, mutta pakotetun on reklamoitava. Lievän pakon yhteydessä vilpittömässä mielessä ollutta sopijapuolta sen sijaan suojataan. Törkeä pakko on väkivaltaista pitelemistä tai pakottavaa hengen tai terveyden vaaran käsittävää uhkausta. Lievä pakko voi kuitenkin olla monenlaisia asioita. Pakko voi olla myös henkistä. Oikeustoimen tekijä voi tehdä oikeustoimen pelätessään itselleen häpeällistä tai haitallista seurausta. Pakon on kuitenkin aina oltava oikeudenvastaista, jotta pätemättömyyssäännöksiä voidaan soveltaa.¹⁰¹

3.5.2 Petollinen viettely

Petollisesta viettelystä on säädetty OikTL:n 30 §:ssä. Oikeustoimi ei sido vietteltyä, jos se, johon oikeustoimi on kohdistettu, on saanut sen aikaan petollisella viettelyllä. Myös silloin oikeustoimi on pätemätön, kun vastapuoli on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että joku toinen on petollisesti viettelnyt oikeustoimen tekijän sen tekemiseen. Petollinen viettely tarkoittaa sellaisen seikan esittämistä, joka ei pidä paikkaansa. Se voidaan toteuttaa myös siten, että vääristetään todellista asianlaitaa. Petollista viettelyä on joskus myös menettely, jossa vastapuolelta salataan jokin sopimuksen tekemiselle merkityksellinen seikka. Salaaminen voi olla petollista viettelyä erityisesti silloin, kun sopijapuolella on ollut velvollisuus kertoa seikasta vastapuolelleen. Petollisessa viettelystä pätemättömyyden synä on se, että oikeustoimen tekijä mieltää väärin oikeustoimen päättämiseen vaikuttavat seikat.¹⁰²

Petollinen viettely muistuttaa rikoslaissa (39/1889) säänneltyä petosta. Se eroaa petoksesta kuitenkin niin, että petoksen tunnusmerkistö toteutuu vain, jos siihen syyllistynyt on ryhtynyt

¹⁰⁰ Hemmo 2003a, s. 351; Hemmo 2008, s. 200–204; Saarnilehto 2009, s. 120.

¹⁰¹ Hemmo 2003a, s. 351–352; Hemmo 2008, s. 200–204; Saarnilehto 2009, s. 120–121.

¹⁰² Hemmo 2003a, s. 360; Hemmo 2008, s. 204–206; Saarnilehto 2009, s. 122.

tällaiseen toimintaan hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä tai toista vahingoittaakseen. Petollinen viettely puolestaan ei edellytä edun hankkimista tai vahingon aiheuttamista. Riittävää on, että vastapuoli on laissa kuvatuin tavoin tullut taivutetuksi oikeustoimen tekemiseen. Myytävän tavaran kehuminen ja hyvyyden vakuuttelu ei kuitenkaan ole petollista viettelyä. Sopimusta tehtäessä petolliseen viettelyyn voi syyllistyä jompikumpi sopijapuoli tai joku ulkopuolinen taho. Jos erehdyttävät tiedot on antanut ulkopuolinen, oikeustoimen pätemättömyyden edellytyksenä on, että erehdyttämisen kohteeksi joutuneen vastapuoli on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää erehdyttämisestä. Jotta kyseessä olisi petollinen viettely, tulee virheellisesti esitetyllä seikalla olla merkitystä oikeustoimen tekemisen kannalta.¹⁰³

3.5.3 Kiskominen

Oikeustoimilain 31 §:ssä on säännelty kiskomisesta. Pykälän soveltaminen edellyttää ensinnäkin, että oikeustoimi saadaan aikaan käyttäen hyväksi toisen pulaa, ymmärtämättömyyttä, kevytmielisyttä tai riippuvaista asemaa. Toiseksi kiskomisesta on kysymys vain, jos hyväksikäyttäjä edustaa itselleen sellaista aineellista etua, joka on ilmeisessä epäsuhteessa siihen, mitä hän on itse antanut tai myöntänyt. Mahdollista on myös, ettei hyväksikäyttäjä suorita vastiketta lainkaan. Kiskomalla aikaansaatu oikeustoimi ei sido sitä, jonka etua on loukattu. Oikeustoimi on kiskomissäännön mukaan pätemätön myös silloin, kun sopijapuoli ei ole syypää edellä kuvattuun menettelyyn edellyttäen, että sopijapuoli tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää kiskomisesta.¹⁰⁴

Säännöksessä mainittu pula käsittää kaikenlaisen pulatilan. Se koskee siis esimerkiksi taloudellista pulaa tai vaikka merihätää tai muuta hengenvaaraa. Ymmärtämättömyys ja kevytmielisyys ovat puolestaan harkintakyvyn puutetta. Ymmärtämättömyys voi johtua monestakin seikasta, esimerkiksi vanhuudesta, mielenjärkytyksestä tai muusta vastaavasta asiasta. Kevytmielisyys voi aiheutua esimerkiksi alkoholin nauttimisesta. Kiskomista on myös toisen riippuvaisen aseman hyväksikäyttö. Riippuvaisella asemalla tarkoitetaan henkilökohtaista riippuvuussuhdetta. Riippuvuussuhde voi olla esimerkiksi työnantajan ja työntekijän välillä, holhoojan ja holhottavan välillä sekä lapsen ja vanhemman välillä. Kiskomissäännön soveltaminen edellyttää aina tietynlaisen tilan lisäksi, että tätä tilaa on tietoisesti hyväksikäytetty ja

¹⁰³ Hemmo 2003a, s. 359; Hemmo 2008, s. 204–206; Saarnilehto 2009, s. 122–123.

¹⁰⁴ Hemmo 2003a, s. 364; Hemmo 2008, s. 206–209; Saarnilehto 2009, s. 123–124.

että suoritukset ovat ilmeisen epäsuhtaiset. Jos suoritukset eivät olleet epäsuhteessa, ei OikTL:n 31 § tule sovellettavaksi.¹⁰⁵

3.5.4 Ilmaisuerehdys ja välitysvirhe

Sopimus sitoo sellaisena kuin se on tehty. Tämä on lähtökohta. Kuitenkin OikTL:n 32 §:ssä on lievennys siltä varalta, että tahdonilmaisu on erhekirjoituksen tai muun oikeustoimen tekijänerehdyksen johdosta saanut toisen sisällyksen kuin oli tarkoitettu. Tällaisessa tapauksessa tahdonilmaisu ei sellaisena sido antajaansa, jos se, johon tahdonilmaisu on kohdistettu, tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää erehdyksestä. Vilpittömässä mielessä olevaa vastapuolta suojataan. Erehdyksestä tietoinen taas ei voi vedota virheellisen sisällyksen saaneeseen oikeustoimeen. Tämä pätemättömyysperuste eroaa muista siinä, että lainkohdan mukaan virheellisen sisällön saanut tahdonilmaisu ei sido sellaisena antajaansa. Säännöksessä ei kuitenkaan mainita, sitooko tahdonilmaisu antajaansa mahdollisesti jonkin muun sisältöisenä. Sitovan sisällön selvittäminen on sopimuksen tulkintaa.¹⁰⁶

Tahdonilmaisu voi saada virheellisen sisällyksen erhekirjoituksen vuoksi tai muun erehdyksen vuoksi. Erhekirjoitus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että on kirjoitettu luvun 1000 sijasta 10 000. Erhekirjoituksesta käytetään nimitystä ilmaisuvirhe. Muu erehdys voi olla mitä erilaisin erehdys. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan tarkoiteta motiivierehdystä. Motiivierehdyksessä erehdys on oikeustoimen tekijän vaikuttimissa. Tahto sinänsä on oikein ilmaistu, mutta tahdon ovat määränneet virheelliset edellytykset. Ilmaisuerehdykseen ei voida vedota vilpittömässä mielessä olevaa vastapuolta kohtaan. Laskutuksessa sattuneisiin virheisiin sovelletaan vanhaa laskuvirhettä koskevaa sääntöä, jonka mukaan laskuvirhe ei ole maksu. Kun erehdys havaitaan, se on oikaistava ja maksu suoritettava virheettömän laskelman mukaan. Ilmaisuerehdys ei tule sovellettavaksi, jos sopijapuoli allekirjoittaa sopimuksen lukematta sitä. Jos sopimus tällöin on toisen sisältöinen kuin allekirjoittaja on kuvitellut, kärsii hän huolimattomuutensa seuraukset ja sopimus sitoo häntä sellaisenaan. Ilmaisuerehdyksen merkitys on poistettava kysymällä asiasta sopijapuolelta, jonka epäilee erehtyneen. Jos tahdonilmaisua ei oikaista, saa sen saaja luottaa, että virhettä ei ole.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Hemmo 2003a, s. 365; Hemmo 2008, s. 206–209; Saarnilehto 2009, s. 124–125.

¹⁰⁶ Hemmo 2003a, s. 396; Hemmo 2008, s. 227–229; Saarnilehto 2009, s. 125–126.

¹⁰⁷ Hemmo 2008, s. 226–227; Saarnilehto 2009, s. 126–127.

Samassa OikTL:n 32 §:ssä säädetään välitysvirheestä. Se eroaa ilmaisuvirheestä siinä, että välitysvirheen yhteydessä tahdonilmaisuus sinällään on täysin virheetön. Tahdonilmaisuus ei kuitenkaan tule suoraan vastaanottajan tietoon, vaan se tiedotetaan hänelle välikäsien kautta. Välityksessä tahdonilmaisun sisältö muuttuu. Välitysvirheestä on kyse silloinkin, kun viesti muutuu välitettäessä sitä nykyaikaisella tiedonsiirtotekniikalla. Pykälässä on mainittu välitystapoina tahdonilmaisun toimittaminen perille sähköitse ja suullisesti lähetin välityksellä. Sähköitse tarkoittaa esimerkiksi sähkösanomaa, mutta myös sähköpostia ja tekstiviestiä. Lähetti puolestaan on henkilö, joka suullisesti toistaa lähettäjän tahdonilmaisun vastaanottajalle. Välitysvirheestä ei ole kyse silloin, jos lähetti toimittaa tahdonilmaisun kirjallisessa muodossa. Välitysvirhe on käytännössä hyvin harvinainen. Tahdonilmaisut tulevat yleensä perille lähetetyssä muodossa esimerkiksi sähköposti ja tekstiviesti. Virheet ovat pääasiassa lähettäjän aiheuttamia eli ilmaisuerehdyksiä.¹⁰⁸

Tahdonilmaisuus ei välitysvirheen yhteydessä sido lähettäjää sellaisena kuin se on tullut perille, vaikka vastaanottaja olisikin vilpittömässä mielessä. Seurauksiltaan välitysvirhe on siis samanlainen kuin törkeä pakko, edes vastapuolen vilpittömyyttä mieltä ei suojata. Välitysvirheen seuraus on samanlainen kuin ilmaisuerehdyksenkin. Tahdonilmaisuus ei sido sen antajaa sellaisena kuin se on tullut perille. Mutta muun sisältöisenä se voi sitoa. Välitysvirheen soveltaminen pätemättömyysperusteena edellyttää, että lähettäjä saatuaan tiedon tahdonilmaisun sisällyksen muuttumisesta ilmoittaa virheestä vastaanottajalle. Tahdonilmaisun lähettäjällä on reklamaatiovelvollisuus huomattuaan tahdonilmaisunsa muuttuneen. Jos tahdonilmaisija ei reklamoi virheestä ja vastaanottaja oli vilpittömässä mielessä, on tahdonilmaisuus sitova sellaisena kuin se on tullut perille. Reklamaation osalta välitysvirhe on rinnastettavissa törkeään paktoon. Oikeustoimilain 32.2 §:n merkitys on nykyisin varsin vähäinen. Se tulisi tärkeämmäksi, jos sitä sovellettaisiin myös sähköisten viestintävälineiden käytössä tapahtuvaan ilmaisun muuttumiseen. Näiden välineiden on kuitenkin katsottu eroavan olennaisesti pykälässä tarkoitetuista.¹⁰⁹

3.5.5 Kunnianvastainen ja arvoton menettely

Pätemättömyysperusteiden joukossa erityisasemassa on OikTL:n 33 §. Se kuului joustavuutensa ansiosta yleislausekkeiden joukkoon. Pykälään vedotaan käytännössä selvästi useimmin.

¹⁰⁸ Hemmo 2003a, s. 401; Hemmo 2008, s. 229–230; Saarnilehto 2009, s. 128.

¹⁰⁹ Hemmo 2003a, s. 401–402; Hemmo 2008, s. 229–230; Saarnilehto 2009, s. 129.

Sen soveltamisella kuitenkin on rajansa. Oikeustoimilain 33 § muistuttaa muita pätemättömyyssääntöjä siinä, että siinä otetaan huomioon yksinomaan olosuhteet oikeustointa tehtäessä. Se koskee vain sopimuskumppaneiden välistä oikeussuhdetta. Pykälässä kiinnitetään huomiota luottamuksen ja kunnian vaatimuksiin. Kyseessä on vanha periaate. Yleislauseke on otettu lakiin, koska olisi mahdotonta luetella laissa yksityiskohtaisesti kaikki pätemättömyyteen johtavat seikat. Oikeustoimilain 33 § ei ole sovittelusääntö, vaan sen soveltamisen seurauksena on oikeustoimen pätemättömyys. Pykälän soveltaminen edellyttää, että 1) oikeustoimi on tehty sellaisissa olosuhteissa, että niistä tietoisesti olisi kunnianvastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen ja että 2) sen, johon oikeustoimi on kohdistettu, täytyy olettaa tienneen näistä olosuhteista. Oikeustoimen tekoajan olosuhteet arvioidaan objektiivisen mittapuun mukaan. Arvioinnissa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi säädetyt pätemättömyysperusteet, vallitseva sopimuskäytäntö ja yleiset moraalikäsitteet. Tuomioistuimien viime kädessä ratkaisevat ovatko olosuhteet olleet sellaiset, että niistä tietoisesti olisi kunnianvastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen.¹¹⁰

Oikeustoimilain 33 §:ään on mahdollista vedota esimerkiksi tilanteessa, jossa oikeustoimen tekijän on ollut vaikea arvioida oikeustoimen sisältöä ja seurauksia psyykkisten tekijöiden vuoksi. Toiseksi pykälä tulisi sovellettavaksi silloin, kun on käytetty hyväksi oikeustoimen tekijän tietämättömyyttä todellisista olosuhteista eli siis motiivierohdystilanteessa. Oikeustoimilain 33 § soveltuu myös monen muunlaisiin tapauksiin, esimerkiksi henkilö on oikeustoimen tehdessään ollut ruumiillisen sairauden, vanhuudenheikkouden tai juopumuksen vuoksi kykenemätön selvästi arvioimaan tekonsa seurauksia. Tai esimerkiksi henkilö on ollut sellaisessa asemassa, että sopimus on saatu aikaan tätä asemaa hyväksikäyttäen. Hankala asema voisi olla vaikkapa rahapula. Kunnianvastaista ja arvotonta olisi myös vedota oikeustoimeen, joka on tehty olosuhteissa, joissa toinen sopijapuoli tuntee olosuhteet vastapuoltaan paremmin ja käyttää vastapuolen tietämättömyyttä hyväkseen. Sopijapuoli voi myös omalla vaikenemisellaan tai muulla menettelyllään luoda sellaisen olosuhteen, jonka vallitessa syntyneeseen oikeustoimeen vetoaminen tulee olemaan kunnianvastaista ja arvotonta. Näin esimerkiksi silloin, kun sopijapuoli havaitsee sopimuksesta neuvoteltaessa, että vastapuoli on lähtenyt väärästä edellytyksestä, mutta ei korjaa virhettä vaan käyttää sitä hyväkseen. Kunnianvastaiseen ja arvottomaan menettelyyn liittyy läheisesti niin kutsuttu šikaanikielto. Sen mukaan kukaan ei saa käyttää oikeuttaan yksinomaan toista vahingoittaakseen. Vastaavasti kenelläkään ei ole oike-

¹¹⁰ Hemmo 2003a, s. 368; Saarnilehto 2009, s. 130.

utta toimia kunniallisuuden vastaisesti saavuttaakseen muodollisen oikeuden nojalla itselleen kohtuuttomia etuja. Oikeustoimilain 33 §:ää tulee soveltaa varovasti, jottei jouduttaisi toiseen äärimmäisyyteen eli oikeudelliseen epävarmuuteen. Pykälää on kuitenkin sovellettu oikeuskäytännössä varsin runsaasti. Se voi tulla sovellettavaksi itsenäisesti tai jonkin muun pätemättömyysperusteen ohessa.¹¹¹

Oikeustoimilain pätemättömyysperusteille ominaiseen tapaan myöskään kunnianvastaisuutta ja arvottomuutta ei oteta viran puolesta huomioon, vaan osapuolen on vedottava siihen. Pätemättömyys on korjaantuvaa, joten loukattu osapuoli voi halutessaan hyväksyä pätemättömyysperusteen rasittaman sopimuksen. Epäselvin OikTL 33 §:n mukaisen pätemättömyyden voimaan saattamista koskevista kysymyksistä on se, kenellä on oikeus vedota pätemättömyyteen. Loukatulla osapuolella on luonnollisesti tämä mahdollisuus. Kunnianvastaiseen menettelyyn syyllistynyt tai siitä tietoinen sopimuskumppani ei puolestaan voi saattaa pätemättömyyttä voimaan. Keskustelua on sen sijaan herättänyt sivullisen, kuten sopimuspuolen velkojan, oikeus vedota säännöksen mukaiseen pätemättömyyteen. Oikeuskäytännössä puolisoilla on katsottu olleen oikeus saattaa tasingonsaantioikeuttaan loukkaavan toisen puolison tekemän oikeustoimen pätemättömyys voimaan OikTL 33 §:n perusteella. Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, että kaikki erilaiset sivullisasemat mahdollistaisivat pätemättömyyteen vetoamisen. Velkojan ensisijainen suojamekanismi on pätemättömyysopin sijasta takaisinsaantisäännöstö. Kysymys kolmannen vetoamisoikeudesta on vielä epäselvä. Kyseinen epäselvyys perustelee tämän tutkielman tarpeellisuutta.¹¹²

3.5.6 Valeasiakirja

Oikeustoimilain pykälät 28–33 koskevat oikeustoimen tekijöitten välisiä suhteita. Sopijapuoli voi toista osapuolta vastaan vedota tällaiseen perusteeseen. Pätemättömyyden vaikutusta sopijapuolen seuraajaa vastaan ei mainituissa säännöksissä sen sijaan ole ratkaistu. Vilpittömässä mielessä oleva sopijapuolen seuraaja ei voi suojakseen vedota OikTL:n edellä mainittuihin säännöksiin. Pääsääntö seuraannon yhteydessä on, ettei se, joka astuu toisen sijaan oikeudenhaltijaksi, saa parempaa oikeutta kuin sillä oli, joka hänelle on oikeutensa luovuttanut. Sääntöä

¹¹¹ Hemmo 2003a, s. 375; Saarnilehto 2009, s. 130–136.

¹¹² Hemmo 2008, s. 218–219.

noudatetaan lähes poikkeuksetta saatavan siirron yhteydessä. Sääntö estää sen, ettei vastapuoli menetä siirron perusteella oikeuttaan vedota esimerkiksi pätemättömyysperusteeseen.¹¹³

Mainittua pääsääntöä sovelletaan yleisesti yleisseuraannon yhteydessä eli silloin, kun oikeus on saatu perintönä, testamentilla, osituksessa, yhtiöomaisuuden jaossa, sulautumisessa tai yhteisesti omistetun omaisuuden jaossa. Sen sijaan säännöstä on poikkeuksia erityisseuraannon, esimerkiksi kaupan, vaihdon ja lahjan yhteydessä. Tällöin voi nimittäin seuraannon saajan asema muodostua luovuttajan asemaa paremmaksi sen johdosta, että vastapuoli menettää mahdollisuutensa vedota joihinkin virheisiin, jotka ovat rasittaneet luovuttajan oikeutta. Syynä on luonnollisesti se, että vaihdannassa siirronsaajan suojan tarve on täysin toisenlainen kuin yleisseuraannon yhteydessä.¹¹⁴

Se, mitä OikTL 34 §:ssä on valeasiakirjasta säädetty, koskee erityisseuraannon saajan suojaa. Valeoikeustoimilla eli simuloiduilla oikeustoimilla tarkoitetaan näennäisiä oikeustoimia, joiden oikeusvaikutuksia osapuolet eivät ole tahtoneet saada aikaan. Valeoikeustoimessahan oikeustoimen tekijä ilmaisee tahtonsa niin, ettei ilmaisu osoita oikeustoimen todellista tarkoitusta. Jos kyseessä on sopimus, molemmat sopijapuolet ovat yksimielisiä, ettei sopimus vastaa heidän tarkoitustaan. Valeoikeustoimen tarkoituksena voi olla esimerkiksi käytännöllisten etujen saavuttaminen tai julkisuuden välttäminen taikka usein myös ulkopuolisten harhaanjohtaminen. Valeoikeustoimi on pätemätön, koska sitä ei ole tarkoitettu ja tahdonilmaisun vastaanottaja on siitä selvillä. Valeoikeustoimen pätemättömyyteen voi vedota sopimuspuolten lisäksi ulkopuolinenkin, esimerkiksi oikeustoimen tekijän puoliso tai velallisen konkurssipesä. Sen, joka väittää kyseessä olevan valeoikeustoimi, on yleensä pystyttävä näyttämään väitteensä toteen.¹¹⁵

Kuten jo aiemmin on mainittu, ei sopimussuhteen ulkopuolisella yleensä ole oikeutta vedota pätemättömyyteen. Jos pätemättömyys otetaan viran puolesta huomioon, vetoamismahdollisuus onnistuu käytännössä asianosaiselta sopimusta koskevan asian ollessa vireillä tuomioistuimessa, koska pätemättömyyden havainneen tuomioistuimen on otettava se huomioon ilman asianosaisaloitteen vaatimusta. Valeoikeustoimen mukaista pätemättömyyttä ei kuitenkaan oteta huomioon *ex officio*, vaan osapuolen on nimenomaisesti vedottava siihen. Tarve myön-

¹¹³ Saarnilehto 2009, s. 136.

¹¹⁴ Saarnilehto 2009, s. 136.

¹¹⁵ Hemmo 2008, s. 235, 237; Kukkonen 2008, s. 521; Saarnilehto 2009, s. 137.

tää kolmannelle oikeus vaatia sopimuksen pätemättömäksi toteamista ilmenee silloin, kun sopimus loukkaa kolmannen oikeuksia. Velkojaa vahingoittavalla valeoikeustoimella pyritään juuri tällaisen oikeudenloukkauksen toteuttamiseen. Oikeuskäytännössä on katsottu, että kolmas henkilö, jonka oikeutta valeoikeustoimi loukkaa, saa vedota pätemättömyyteen. Hän voi tällöin panna pätemättömyyskanteen vireille, jolloin pätemättömyyden tultua todetuksi sopimuksen kohteen vahvistetaan kuuluvan alkuperäiselle omistajalle. Tämän jälkeen täytäntöönpano voidaan kohdistaa sopimusobjektiin, tai se vaikuttaa esimerkiksi laskettaessa puolison omaisuuden säästöä avioero-osituksessa.¹¹⁶

Systemaattisessa mielessä valeoikeustoimet voitaisiin lukea puuttuvien oikeustoimien kategoriaan. Puuttuvat oikeustoimet ovat toimia, jotka eivät ole ollenkaan oikeustoimia. Kuitenkin valeoikeustoimia käsitellään usein pätemättömyysopin yhteydessä. Muita puuttuvia oikeustoimia ovat esimerkiksi absoluuttisen pakon alaisena tehdyt oikeustoimet. Eli jos B ottaa kiinni A:n kädestä ja kirjoituttaa A:n nimen asiakirjaan, jolla A luovuttaa omistusoikeuden esineeseen B:lle, ei oikeustoimea ole tapahtunut. Kun henkilö toimii tällaisen pakon alaisena, hän ei tee lainkaan oikeustointa.¹¹⁷

Oikeustoimilain 34 § koskee sellaisia valeoikeustoimia, joista on tehty asiakirja. Asiakirjan mukaan toinen sopijapuolista on saanut saamis- tai muun oikeuden. Jos oikeudensaaja on siirtänyt oikeutensa toiselle, on se, jolle oikeus on siirretty, oikeutettu saattamaan oikeutensa voimaan, jos hän sen saadessaan oli vilpittömässä mielessä. Siirronsaajan vilpittömyyttä mieltä suojataan sitä vastaan, että suoritusvelvollinen voisi vapautua suoritusvelvollisuudestaan väittämällä kyseessä olevan valeasiakirja. Jos valeoikeustoimin luovutettua omaisuutta on siirretty edelleen, oikealla omistajalla ei ole oikeutta saada omaisuutta takaisin vilpittömässä mielessä olevalta luovutuksensaajalta edes lunastusta vastaan.¹¹⁸

3.5.7 Juoksevan sitoumuksen ja kuitin joutuminen pois oikealta omistajaltaan

Valeasiakirjaa koskevan säännöksen lisäksi siirronsaajan asemaa koskee toinenkin OikTL:n pätemättömyyssäännöksistä eli juoksevasta sitoumuksesta ja kuitista annettu OikTL 35 §. Pykälän tarkoittamassa tilanteessa asiakirjaa ei ole vielä annettu kenellekään, toisin sanoen tahdonilmaisua ei ole kohdistettu keneenkään. Asiakirjaan, esimerkiksi tarjoukseen, joka on edel-

¹¹⁶ Hemmo 2008, s. 238; Kukkonen 2008, s. 522.

¹¹⁷ Kaisto 2007a, s. 583.

¹¹⁸ Saarnilehto 2009, s. 137–138.

leen allekirjoittajan pöytälaatikossa, ei voida vedota. Oikeustointa ei ole tehty. Oikeustoimilain 35 §:ssä säädetään kahdesta poikkeuksesta tähän sääntöön.¹¹⁹

Oikeustoimilain 35 §:n 1 momentti koskee juoksevia asiakirjoja. Säännöksen mukaan kyseeseen tulee haltijalle asetettu tai muunlainen juokseva velkakirja tai muu sellainen asiakirja. Tällainen asiakirja sitoo allekirjoittajaa, vaikka se olisi hänen tahtomattaan joutunut pois hänen hallustaan, milloin asiakirjan on siirron perusteella saanut joku, joka sen saadessaan oli vilpittömässä mielessä. Toinen momentti koskee rahan vastaanottamisesta kirjoitettua kuittia, joka on ilman velkojan tahtoa joutunut pois hänen hallustaan. Kuitti ei ole juokseva asiakirja. Se on todiste maksun suorittamisesta. Velallinen voi helposti uskoa, että velkojan allekirjoittama kuitti osoittaa kuitin esittäjän oikeutetuksi perimään velan. Oikeustoimilain 35 §:n mukaan kuitin esittäjälle tehty maksu on pätevä velkojaa kohtaan seuraavin edellytyksin: a) Velallinen maksoi velan sen eräännyttyä. b) Velallinen oli vilpittömässä mielessä. ja c) Velallinen sai kuitin maksun suorittaessaan. Molemmissa pykälissä on kyse varomattomasta menettelystä, koska asiakirja on valmiiksi kirjoitettu ennen kuin sen on tarkoitettu lähtevän liikkeelle. Säännöksen 1 momentin nojalla suojataan uutta velkojaa ja 2 momentin mukaan velallista.¹²⁰

3.6 Lain- tai hyvän tavan vastainen sopimus

Sopimus voi olla pätemätön sen vuoksi, että sen sisältö on lain tai hyvien tapojen vastainen. Tällä perusteella on pätemätön esimerkiksi sopimus, joka velvoittaa sopijapuolen lainvastaiseen toimenpiteeseen. Pätemättömyys seuraa myös siitä, että suoritus on yleisesti hyväksytyjen moraalिसääntöjen tai hyvän tavan vastainen. Paitsi lainvastaiset oikeustoimet myös lainkiertämiseksi tehdyt sopimukset voivat olla pätemättömiä. Tällöinhän oikeustoimi puetaan muuhun kuin todelliseen muotoonsa, jotta se näyttäisi hyväksyttävältä. Sopimuksen pätevyyttä arvioitaessa voidaan kuitenkin ottaa huomioon sopimuksen todellinen luonne. Lainvastaisuuden ja hyvän tavan vastaisuuden ero on siinä, että jälkimmäistä menettelyä ei ole nimenomaisesti kielletty. Sen mukaista toimintaa pidetään kuitenkin torjuttavana käyttäytymisenä,

¹¹⁹ Saarnilehto 2009, s. 138–139.

¹²⁰ Saarnilehto 2009, s. 139.

minkä vuoksi myös siviilioikeudellisia keinoja on käytetty osana preventiopyrkimystä. Joskus erityislakeihin otetaan määräykset säännösten kiertämiseksi tehdyistä oikeustoimista.¹²¹

Lainvastaisten sopimusten pätevyysarviointia vaikeuttaa se, että loukatut normit ja niihin liittyvät tarkoitukset voivat olla keskenään erilaisia. Yleistä sääntöä, jonka mukaan lainvastaisuus johtaa tai ei johda pätemättömyyteen ei voitane asettaa, vaikka oikeustoimen sitomattomuus onkin yleinen seuraamus tapausryhmässä. Lainvastaisuus voi ilmetä huomattavan monella eri tavalla ja sen oikeusseuraamukset voivat olla muita kuin sopimusoikeudellisia, esimerkiksi hallinnollisia tai rikosoikeudellisia sanktioita.¹²²

Jos sopimus on pätemätön sen vuoksi, että se on lain tai hyvien tapojen vastainen, toista sopijapuolta ei voida oikeudellista tietä pakottaa sopimuksenmukaiseen suoritukseen. Pätemättömyys voidaan ottaa huomioon viran puolesta. Tuomioistuimessa voidaan kuitenkin riidellä tehdyn suorituksen palauttamisesta ja muista sopimuksen purkautumiseen liittyvistä asioista. Lainvastaisista sopimuksista lienevät merkittävimpiä ne, joissa sopimus on lain pakottavien säännösten vastainen. Pakottavia säännöksiähän on otettu lainsäädäntöön juuri sen vuoksi, että niillä suojattaisiin heikompaa sopijapuolta esimerkiksi huoneenvuokrassa tai osamaksukaupassa. Pätemättömyys tarkoittaa tällaisissa yhteyksissä usein sitä, että pakottavat lain säännökset astuvat sovitun tilalle. Sopimus voi kaikesta huolimatta olla voimassa muilta osin. Tällainen yhden ehdon pätemättömyys tai mitättömyys ei johda koko sopimuksen pätemättömyyteen.¹²³

3.7 Pätemättömyyden seuraukset

Sopimuksen pätemättömyys seuraa siitä, että pätemättömyysperuste on olemassa. Pätemättömyysperusteita koskevissa säännöksissä keskitytään normaalisti pätemättömyyteen johtavan tosiseikaston määrittelyyn, eikä yleisiä säännöksiä pätemättömyyden oikeusvaikutuksista ole. Oikeusvaikutusten sääntelemättömyys voi olla merkki siitä, että pätemättömyyden seurauksia on pidetty niin ilmeisinä, ettei niitä ole tarvinnut kirjata lakiin. Todetun pätemättömyyden seuraukset on yksinkertaisinta ilmaista negatiivisesti: Pätemätön oikeustoimi ei saa aikaan luon-
toissuoritusvelvollisuutta eikä sopimusoikeudellisten sääntöjen mukaista korvausvelvollisuut-

¹²¹ Hemmo 2003a, s. 445; Saarnilehto 2009, s. 140.

¹²² Hemmo 2003a, s. 435–436.

¹²³ Saarnilehto 2009, s. 141.

ta. Jos oikeustoimi katsotaan pätemättömäksi, se kumoutuu alusta pitäen. Pätemättömyys vaikuttaa taannehtivasti. Jos sopimuksen perusteella ei ole suoritettu mitään, pätemättömyyden toteamisen jälkeen ei tarvita erityisiä toimenpiteitä. Sopimus ei enää velvoita kumpaakaan osapuolta. Sopijapuolten ei ole palautettava mitään. Jos sopimuksen perusteella on jo suoritettu jotain, pätemättömyyden seurausten selvittely voi tuottaa hankaluuksia. Lähtökohta kuitenkin on selvä: suoritukset on palautettava. Oikeudelliset olot pyritään palauttamaan entiselleen eli sellaisiksi kuin ne olivat ennen sopimuksen tekemistä. Sopijapuolen on palautettava juuri se, mitä hän on saanut. Jos se ei ole mahdollista, suorituksen arvo on korvattava.¹²⁴

Suorituksen palauttamiseen liittyviä ongelmia ovat esimerkiksi sopimuksen perusteella saatuun esineeseen pantujen kulujen korvaaminen tai esineen arvon alennuksen korvaaminen, jos pätemättömyyteen on vedottu vasta jonkin ajan kuluttua suorituksen tekemisestä, sekä palautettavalle rahamäärälle maksettava korko. Pätemättömän sopimuksen oikeusvaikutukset eivät rajoitu niihin seurauksiin, jotka johtuvat sopimuksen jonkin aikaa jatkuneesta tosiasiallisesta noudattamisesta. Pätemättömän sopimuksen perusteella voi syntyä vahingonkorvausvelvollisuus vastapuolelle. Korvausvelvollisuuden syntyminen riippuu siitä, mistä syystä sopimus on pätemätön. Koska kyseessä ei ole sopimussuhde, korvausvelvollisuutta on yleensä arvosteltava vahingonkorvauslain (412/1974) säännösten mukaisesti. Epäselvää on, onko meillä voimassa jokin vahingonkorvauslain syrjäyttävä sopimusoikeudellinen korvaussääntö pätemättömän sopimuksen varalta. Sellainen olisi tarpeen epäselvyyden poistamiseksi siitä, pitääkö henkilö- ja esinevahinkoon liittymätön varallisuusvahinko korvata.¹²⁵

Pätemättömyyden oikeusvaikutuksena on suoritusvelvollisuuksien mitätöinti ja tehtyjen suoritusten peruuttaminen ja siksi pätemättömyyskysymyksen arviointi johtaa jyrkkään joko – tai – asetelmaan. Oikeusvaikutusten kaksijakoisuutta voidaan joissakin tapauksissa lieventää sopimuksen sovittelulla. Loukattu osapuoli voi pätemättömyysväitteen sijasta esittää, että sopimus on kohtuuttoman epätasapainoinen, jolloin hänen suoritusvelvollisuuttaan saatetaan alentaa tai vastapuolen velvollisuuksia lisätä. Sovittelu saa aikaan sen, että pätemättömyysperuste menettää merkityksensä ja sopimus jää voimaan sitovana, mutta muuntuneessa muodossa.¹²⁶

¹²⁴ Hemmo 2003a, s. 319; Saarnilehto 2009, s. 142.

¹²⁵ Saarnilehto 2009, s. 142–143.

¹²⁶ Hemmo 2003a, s. 323.

4 SIVULLISEN VETOAMISMAHDOLLISUUDESTA

4.1 Sivullisen aseman ankara tulkinta

Perinteisen näkemyksen mukaan OikTL:n pätemättömyysperusteisiin voi suojakseen vedota vain sopimuksen osapuoli. Tämä käsitys oli pitkään vallalla ja korkeimman oikeuden (KKO) käytäntö tuki käsitystä.¹²⁷ Keskeinen ratkaisu tähän liittyen oikeuskäytännössä on korkeimman oikeuden ratkaisu 1933 I 53. Tapauksessa oli kyse tilanteesta, jossa yhtiö, jonka varoja oli kavallettu, vetosi OikTL 33 §:ään eli kunnianvastaiseen ja arvottomaan menettelyyn saat- taakseen pätemättömäksi kavalletuilla varoilla tehdyt velan maksut. Korkeimman oikeuden ratkaisussa katsottiin, että OikTL 33 §:ää ei voida soveltaa tilanteessa, jossa siihen vetoava ei ole pätemättömäksi vaadittavan oikeustoimen osapuoli.

Toinen vastaavaa linjaa noudattanut ratkaisu on KKO 1955 II 68. Kyseessä oli tapaus, jossa aviopuoliso vetosi OikTL:n 33 §:ään ja vaati, että toisen puolison kolmannelle henkilölle antama lahja palautetaan. Korkein oikeus ratkaisussaan katsoi, ettei aviopuolisolla ollut oikeutta vaatia lahjan palauttamista. Myös ratkaisussa KKO 1954 II 123 evättiin oikeus vedota oikeus- toimilakiin. Tapauksessa konkurssivelkoja vaati saamisiaan OikTL:n ja saamisoikeuden nojal- la. Hänellä kuitenkin katsottiin olevan oikeus ajaa takaisinsääntikannetta vain konkurssisään- nön (KS 31/1868) 46 §:ssä mainituilla perusteilla ja OikTL:iin nojatut vaatimuksen hylättiin.

Oikeuskirjallisuudessa on puollettu kolmannen mahdollisuutta vedota kollusiivisissa tapauk- sissa oikeustoimilain 33 §:ään. Kollusiivisesta menettelystä oikeuskirjallisuudessa esitetyt määritelmät poikkeavat toisistaan jossakin määrin, mutta yhteistä niille on, että kyse on kah- den henkilön välisestä oikeustoimesta, jonka tarkoituksena on loukata sivullisen oikeutta. Suomessa kollusiivisen menettelyn katsotaan useimmiten aiheuttavan oikeustoimen sitomat- tomuuden loukattua sivullista kohtaan, mutta myös vahingonkorvausvastuun on katsottu voi- van perustua kollusiiviseen menettelyyn. Mia Hoffrén kirjoittaa Ruotsin, Ranskan, Saksan ja Englannin oikeusjärjestelmien suhtautumisesta sopimussuhteen häirintään ja toteaa, että yh- teistä kaikissa oikeusjärjestyksissä on kollusiivisen menettelyn tuomitseminen. Jos A:n ja C:n yhteisenä tarkoituksena on saada oikeustoimellaan B:n oikeus raukeamaan, C joutuu A:n ohel-

¹²⁷ Tammi-Salminen 2007a, s. 436.

la korvausvelvolliseksi. Tämä peruste on laajasti hyväksytty myös suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa.¹²⁸

Kollusiivinen menettely (kolluusio) siis tarkoittaa sitä, että perustetaan oikeus tarkoituksessa loukata aiempaa oikeutta eli käytetään hyväksi oikeuden sivullissitomattomuutta. Loukatulla on nähty usein olevan käytössään eräänlaisena sopimusoikeudellisena keinona mahdollisuus vedota kollusiivisessa tarkoituksessa tehdyn sopimuksen pätemättömyyteen, vaikka hän ei olekaan sen osapuoli. Oikeuskirjallisuudessa on puollettu kolmannen mahdollisuutta vedota nimenomaan tällaisissa tapauksissa oikeustoimilain 33 §:ään. Kollusiivista oikeuskäytäntöä on vähän.¹²⁹ Esimerkkinä kuitenkin voidaan mainita ratkaisun KKO 1931 II 585, jossa tilanosuus oli myyty tarkoituksin saada siitä aikaisemmin erotetun määräalan luovutus raukeamaan. Määräalan saajalla katsottiin olevan oikeus saada määräala erotetuksi kaupan estämättä, koska ostajan oli näytetty olleen tietoinen mainitusta tarkoituksesta. Ratkaisun aikaan määräalan saajan asema suhteessa sivullisiin oli varsin heikko. Määräalan saajan suoja myöhempää luovutusta vastaan edellytti nimenomaan mainittuja poikkeuksellisia olosuhteita.¹³⁰

Nämä 1930- ja 1950-lukujen oikeustapaukset vahvistavat käsitystä siitä, että vain sopimuksen osapuolella on oikeus vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin. Myös oikeuskirjallisuudessa oltiin vahvasti tällä kannalla. Esimerkiksi Zittingin kirjoituksista käy ilmi, että vain se *sopimuksen sopijapuoli*, joka on joutunut pakon, petollisen viettelyn, kiskomisen tai muun sellaisen kohteeksi, voi vedota oikeustoimen pätemättömyyteen. Samalla henkilöllä on mahdollisuus hyväksyä oikeustoimi. Zitting myös erikseen mainitsee, että sivullinen ei voi saattaa pätemättömyyttä voimaan. Zitting lähtee siitä, että OikTL:n 28-33 §:ssä säädetty pätemättömyys on relatiivista: siihen voivat vedota periaatteessa vain ne, joiden suojaksi pätemättömyys on

¹²⁸ Hoffrén 2006, s. 990, 1002.

¹²⁹ Tammi-Salminen 2007a, s. 440. Kollusiivisesta menettelystä ks. myös Tammi-Salminen 2001, s. 252–257.

¹³⁰ Mäkelä, S. 2007, s. 18; Tammi-Salminen 2007a, s. 440; Tammi-Salminen 2007b, s. 391. Tässä yhteydessä voidaan mainita lisäksi huomattavasti tuoreempi, yhtiöoikeudelliseen kontekstiin liittynyt ratkaisu KKO 2005:65. Siinä oli kyse tilanteesta, jossa asunto-osakeyhtiön kaikki osakkeenomistajat olivat yhtiökokouksessa yksimielisesti päättäneet kohdistaa yhtiön ottamat lainat osakkeenomistajien kesken huoneistojen A ja C hallintaan oikeuttavien osakkeiden omistajien vastattaviksi. Vaikkei päätös ollut ollut voimassa olleen yhtiöjärjestyksen mukainen, KKO katsoi, että yhtiökokouksen päätös sitoi sanottujen osakkeiden myöhempiä omistajia. Tämän vuoksi heidän yhtiökokouksessa tekemänsä päätös, jolla lainat päätettiin kohdistaa huoneistojen A ja B hallintaan oikeuttavien osakkeiden omistajien vastattaviksi, julistettiin huoneiston B osakkeenomistajien kanteesta pätemättömäksi. Ratkaisussa poikettiin lähtökohdasta, jonka mukaan osakassopimus ei sido edes siitä tietoista kolmatta. Sitovuuden perustana tilanteessa oli yhtäältä osakkeiden luovutus samaan intressitahoon kuuluville (tällöin kyse ei ollut sopimukseen nähden kolmannelle sillä tavalla, että sitomattomuutta koskeva sääntö olisi sovelnut) sekä tarkoitus kiertää yhtiökokouspäätöksen (osakassopimuksen) vaikutuksia ja suosia lähipiiriä. (Tammi-Salminen 2007b, s. 391.)

säädetty. Sivullisten osalta todetaan, että sivullinen ei yleensä voi saattaa pätemättömyyttä voimaan, mutta tällä on kuitenkin oikeus vedota siihen, ettei tahdonilmaisun antaja ole sidottu ja ettei ole vielä käynyt ilmi, saattaako tämä pätemättömyyden voimaan.¹³¹ Kaisto ja Tuomisto ovat kuitenkin sitä mieltä, ettei Zittingin kannanotto oikeuttane tekemään kovin pitkälle vietyjä johtopäätöksiä sen suhteen, miten mahdollisuus vedota pätemättömyyteen määräytyy Zittingin mukaan vahingonkorvausasioissa.¹³²

Toisaalta Wrede jo 1930-luvulla kirjoittaa lakikommentaarissaan, että valta tehdä vaatimus oikeustoimen pätemättömyyden johdosta on säännöllisesti *jokaisella, jonka oikeutta oikeustoimi koskee*. Hän tarkentaa kuitenkin, että tosiasiallisesti on olemassa se erotus, että yleensä kuka tahansa voi vedota lopulliseen pätemättömyyteen, mutta ehdolliseen vain määrätyt henkilöt. Myöhemmin tekstissään Wrede myös tarkentaa, että laissa käytetty sanonta ”se, johon oikeustoimi kohdistettiin” tarkoittaa sopimuskumppania. Tästä voitaneen vetää johtopäätös, että Wreden aikaan oli itsestään selvää, ettei kenelläkään muulla kuin sopimusosapuolella ole mahdollisuutta vedota pätemättömyyteen.¹³³

Pätemättömyysperusteita on totuttu pitämään luonteeltaan relatiivisina ja ehdollisina. Onkin katsottu, että kuka tahansa, jonka oikeuksia sopimus koskee, ei voi vedota niihin, vaan ainoastaan taho, jonka suojaaminen on pätemättömyysperusteen tarkoituksena. Eli sopimussuhteessa pätemättömyyteen voi vedota vain loukattu osapuoli.¹³⁴

4.2 Uusi tulkinta vai säännön vahvistavia poikkeuksia?

Oikeustapausten valossa näyttää 1960-luvulla alkavan tapahtua murrosta sivullisen mahdollisuudessa vedota pätemättömyysperusteisiin. Korkein oikeus muutti aikaisempaa linjaansa ja hyväksyi sivullisen vetoamisen pätemättömyysperusteisiin eräissä tapauksissa. Oliko kyseessä tosiaan linjan muutos vai vain yksittäisissä tapauksissa erilainen tulkinta? Kysymys on mielenkiintoinen.

Ratkaisussa KKO 1958 II 32 oli kyse velkomusjutusta, jossa vastaaja oli myöntänyt kanteen oikeaksi. Vastaajan puoliso kuitenkin katsoi kysymyksessä olleen valesitoumus, joka loukkasi

¹³¹ Zitting 1956, s. 66; ks. myös Zitting & Rautiala 1982, s. 327.

¹³² Kaisto & Tuomisto 2008, s. 31.

¹³³ Wrede 1932, s. 106–107, 110.

¹³⁴ Tammi-Salminen 2007a, s. 433.

hänen avio-oikeuttaan. Puoliso otti puhevallan ja vaati kanteen hylkäämistä. Korkein oikeus totesi velkasitoumuksen mainittua tarkoitusta varten annetuksi valesitoumuksiksi ja hylkäsi kanteen. Tämä ratkaisu ei ehkä kuitenkaan vielä ole merkki korkeimman oikeuden linjauksesta, vaan kyseessä on ennemminkin juuri valeoikeustoimiin liittyvä tulkinta. Kolmannelle on mahdollisuus vedota suojakseen valeoikeustoimen pätemättömyyteen, mutta kuitenkin vain silloin, kun sopimus loukkaa kolmannen oikeuksia. Mainitussa tapauksessa siis valesitoumus loukkasi vastaajan puolison avio-oikeutta.

Korkeimman oikeuden ratkaisut lähtivät aikaisemmasta poikkeavaan suuntaan ensin poikkeukselliseen intressiristiriitaan liittyvässä tapauksessa. Ratkaisussa KKO 1961 II 100 oli kyse tilanteesta, jossa rakennusliikkeen hallituksen jäsen ja toimitusjohtaja A oli perustanut asunto-osakeyhtiön B:n ja C:n kanssa. B ja C olivat rakennusliikkeen palveluksessa. Ennen yhtiön hallinnon luovutusta uusille osakkeenomistajille A oli allekirjoittanut yhtiön puolesta urakkasopimuksen, joka koski asuinrakennuksen rakentamista yhtiölle. Sopimuksen mukainen urakkasumma ylitti osakkeiden ostajille kaupan yhteydessä esitettyssä taloussuunnitelmassa olleen loppusumman. Kustannusten nousua ei perusteltu pätevillä syillä. Tämän jälkeen A oli yhdessä B:n ja C:n kanssa pitämässään yhtiökokouksessa hyväksynyt urakkasopimuksen. Korkein oikeus katsoi, että urakkasopimus oli rakennusliikkeen korvauksen osalta ja korvauksen hyväksyvä yhtiökokouksen päätös oli tehty OikTL:n 33 §:ssä tarkoitetuissa olosuhteissa. Urakkasopimus katsottiin tällä perusteella pätemättömäksi siltä osin kuin urakkasumma ylitti taloussuunnitelman loppusumman.¹³⁵

Muodollisestihan kyseisessä ratkaisussa oli kyse sopimuksen osapuolen vetoamisoikeudesta. Sopimusosapuolen taustalla oleva intressitaho oli kuitenkin vaihtunut ja sopimuksen pätemättömyyteen vetoava taho oli tosiasiallisesti sivullinen suhteessa sopimuksen alun perin tehneeseen tahoon. Tapaus on hyvä esimerkki grynder -toimintaympäristöön ja sille ominaiseen poikkeukselliseen intressiristiriitaan liittyvästä tilanteesta.¹³⁶ Grynderijärjestelmässä syntyy itsekontrahtointitilane. Rakennusliike perustaa asunto-osakeyhtiön, jonka kanssa se tekee rakennusurakkasopimuksen yhtiön omistukseen tulevan rakennuksen rakentamisesta. Rakentamisen

¹³⁵ Vrt. mielenkiintoiset ratkaisut KKO 2004:10 ja 2004:11, jotka koskevat lähes vastaavaa tilannetta, tosin siinä kyse oli vuokrasopimuksen ehdon sovittelemisesta. Tapauksia ovat kommentoineet mm. Mäkelä, S. 2007 ja Tammi-Salminen 2005. Mäkelä pohtii kirjoituksessaan sivullisen asemaa sekä itsekontrahtointia ja samastamista. Tammi-Salminen keskittyy kirjoituksessaan sovitteluedellytykseen liittyviin näkökohtiin.

¹³⁶ Tammi-Salminen 2007a, s. 435. Asuntokauppalain (AsKL, 843/1994) säätämisen jälkeen grynderin väärinkäytösten tyyppitilanteet ovat vähentyneet ja niille on selkeät, osakkeenomistajaa suojaavat ratkaisusäännöt (Tammi-Salminen 2005, s. 126).

sanotaan silloin tapahtuvan perustajaurakointia käyttäen. Eturistiriitatilanne voi olla toisinaan varsin ilmeinen ja asunnon (osakkeiden) ostaja varsin turvaton. Kyse on silloin siitä, miten sivullissuhteiden suojaaminen asuntorakentamisessa voidaan käytännössä tehdä.¹³⁷

Korkein oikeus hyväksyi sitten 1970-luvulla sopimukseen nähden sivullisen eli sellaisen kolmannen osapuolen, joka ei ollut muodollisesti sopimuksen osapuoli, vetoamisen OikTL:n pätemättömyysperusteisiin. Ratkaisussa KKO 1975 II 89 oli kyse tilanteesta, jossa aviomies oli myynyt avioerosta aiheutuneen osituksen aikana omistamansa, avio-oikeuden piiriin kuuluneet asunto-osakkeet vastaavien huoneistojen hintatasoa alhaisemmalla hinnalla henkilölle, jonka kanssa hän seurusteli. Miehen puoliso vaati, että kauppa julistetaan pätemättömäksi, koska sillä oli tarkoitettu loukata hänen tasingonsaantioikeuttaan. Korkein oikeus hyväksyi kanteen OikTL:n 33 §:n nojalla, ottaen huomioon, että ostaja oli ollut tietoinen osakekaupan syntyyn liittyneistä seikoista. Tässä tapauksessa sopimukseen nähden kolmannen eli vaimon asema oli sillä tavalla liitännäinen sopimusosapuolen asemaan, että sopimuksesta aiheutui hänelle haitallisia seurausvaikutuksia.¹³⁸ Edellistä tapausta vastaava ratkaisu Kouvolan hovioikeus 9.4.1997, S 96/367 koski aviomiehen antamia lahjoituksia, jotka loukkasivat vaimon avio-oikeutta. Myös tässä tapauksessa lahjoitukset todettiin pätemättömiksi vaimon kanteesta, joka nojasi OikTL:iin. Puolisolla siis on ositusperusteen synnyttyä ja avio-oikeusvaateen näin realisoiduttua oikeus suoraan turvautua OikTL 33 §:n mukaiseen pätemättömyyskanteeseen ilman, että hänen tarvitsisi odottaa osituksen loppuunsaamista. Eva Gottbergin mukaan muun tulkinnan on katsottava merkitsevän, että OikTL 33 §:n pohjalta kunnianvastaiseksi ja arvottomaksikin luokitettava menettely tosiasiallisesti saattaa käydä puolison näkökulmasta lopulliseksi, vaikka hänen sinänsä on katsottu voivan säännökseen oikeustoimen ulkopuolisena etutahonakin vedota.¹³⁹

¹³⁷ Mäkelä, S. 2007, s. 16.

¹³⁸ Aviopuolisoa oli suojattu samantyyppisessä tapauksessa jo ratkaisussa KKO 1962 II 80. Tapauksessa ei kuitenkaan ollut kyse sivullisen vetoamisoikeudesta. Osituksesta, tasingosta ja sivullissuojasta on kirjoittanut esim. Lohi 2003.

¹³⁹ Gottberg 1997, s. 13–14. Huomattava kuitenkin on, että avioliittolain (AL234/1929) vallinnanrajoitukset ovat eri asemassa kuin pätemättömyys. Pätemättömyydelle olennaista on se, että oikeustoimi ei saa aikaan sisältönsä mukaista vaikutusta. Avioliittolain vallinnanrajoitukset ovat tässä suhteessa toisessa asemassa. Jos puoliso luovuttaa ilman toisen puolison suostumusta yhteisenä kotina käytetyn kiinteistön rikkoen näin AL 38 §:ssä asetettua kieltoa, omistusoikeuden kiinteistöön voidaan katsoa kuuluvan luovutuksensaajalle. Luovutus siis saa aikaan omistajanvaihdoksen. Määrättyjen edellytysten vallitessa puoliso voi kuitenkin vaatia tuomioistuimelta sitä, että ilman suostumusta tehty luovutus julistetaan pätemättömäksi (systemaattiselta kannalta muotoamisvalta kuuluu siis tuomioistuimelle). Mainitussa tapauksessa tuomio saa aikaan sen, että luovutuksensaaja menettää omistusoikeutensa. Koska luovutus sitoo luovuttanutta puolisoa, asetelma on toisenlainen kuin OikTL:n piiriin kuuluvissa tilanteissa. Avioliittolain sääntelyä voidaan selittää siten, että luovutusta rasittaa erityinen tehottomuusperuste,

Kaikissa 1960-luvulta lähtien tehdyissä ratkaisuissa ei kuitenkaan ole puollettu sivullisen oikeutta vedota pätemättömyysperusteisiin. Esimerkkinä tästä käy ratkaisu KKO 1992:186, jossa isä vaati tosiasiallisen omistusoikeutensa perusteella tyttärensä nimiin ostetun ja sittemmin tämän veljelleen lahjoittaman kiinteistön lahjoituksen julistamista pätemättömäksi. Ratkaisusaan KKO totesi, että isä ei ole lainhuudon mukaan eikä saantokirjan perusteella kiinteistön omistaja. Kanteessa isä ei vaatinut omistusoikeuttaan vahvistettavaksi eikä tyttärensä saannon julistamista pätemättömäksi. Näin ollen KKO katsoi, että isällä ei ollut oikeutta vedota tyttären tekemän lahjoitustoimen pätemättömyyteen.

Tapauksen voidaan kuitenkin katsoa olevan erilainen kuin muut tapaukset, joissa kolmas vetoa pätemättömyysperusteisiin, koska isä asianosaisen ominaisuudessa prosessasi tyttärelleen kuuluvasta oikeudesta - oikeudesta, jonka ei edes väittänyt kuuluvan hänelle itselleen.¹⁴⁰ Tästä ratkaisusta on kuitenkin varottava tekemästä mitään yleistäviä päätelmiä sen suhteen, kenen esittämä vaatimus pätemättömäksi julistamisesta otetaan tutkittavaksi. Kyse kun oli varsin erikoislaatuisesta tapauksesta, joka olisi voitu ratkaista myös toisin. Tuskin korkein oikeus tarkoitti, ettei isä lainkaan olisi voinut vedota asiassa tapahtuneeseen. Ratkaisun ennakkopäätösarvo Kaiston ja Tuomiston mukaan tiivistyy siihen, että jos kiinteistön salainen omistaja vaatii kanteessaan yksinomaan muodollisesti nimellisomistajan nimissä tehdyn oikeustoimen pätemättömäksi julistamista, tällaista kannetta ei oteta tutkittavaksi.¹⁴¹

Oikeuskirjallisuudessa näkemykset siitä, onko sivullisella oikeus vedota pätemättömyysperusteisiin, ovat vaihdelleet. Vielä 1990-luvun alkupuolella Ämmälä toteaa, että oikeuskäytännössä sivulliselle ei ollut annettu oikeutta vedota OikTL:n 33 §:ään ja, ettei näin ollen sivullinen voisi vedota myöskään OikTL:n 28–32 §:ään. Hän kuitenkin huomioi, että oikeuskirjallisuudessa käsitykset ovat vaihdelleet. Lisäksi hänen mielestään OikTL:n 3 luvun säännökset voivat tulla sovellettavaksi, kun suojataan kolmatta osapuolta. Erityisesti hän katsoo OikTL:n 34 ja 35 § säädetyn kolmannen suojaksi.¹⁴²

joka oikeuttaa puolison vaatimaan oikeustoimen pätemättömäksi julistamista. Vaatimus voitaisiin muotoilla myös siten, että puoliso vaatii luovutuksen tehottomaksi julistamista. Tätä voidaan pitää systemaattiselta kannalta suositeltavana menettelytapana, vaikka avioliittolaissa puhutaankin pätemättömäksi julistamisesta. Pätemättömäksi julistamisesta puhumisessa ei sinänsä ole ongelmia, kunhan muistetaan se, että oikeussystemaattiselta kannalta kyse on toisenlaisesta pätemättömyydestä kuin esimerkiksi oikeustoimilain 3 luvun mukaisen pätemättömyyden yhteydessä. (Kaisto & Tuomisto 2008, s. 45–46.)

¹⁴⁰ Tammi-Salminen 2007a, s. 443.

¹⁴¹ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 40–45.

¹⁴² Ämmälä 1993, s. 138, 151.

Sivullisen oikeusasemaa on säännelty laissa vain rajoitetusti. Esimerkiksi OikTL:n 3 luvun säännöksissä pääsääntöisesti on kysymys sopijapuolten välisestä suhteesta. Sivullisen oikeussuoja on yleensä järjestetty OikTL:n ulkopuolisten säännösten avulla. Nämä säännökset eivät kuitenkaan ole kattavia. Sivullisen oikeutta on voitu sopimuksella niin loukata, että tämän oikeussuojan tarve on huomattava.¹⁴³

Ämmälä on sitä mieltä, että sivullinen, jolla on oikeus vedota sopimuksen pätemättömyyteen, ei voi olla kuka tahansa sopimussuhteen ulkopuolinen. Sivullisena tulee kyseeseen henkilö, jonka oikeusasemaan sopimuksella puututaan. Sivullisen oikeus saattaa perustua esimerkiksi velkasuhteeseen, avioliittoon, aikaisempaan luovutukseen tai testamenttiin.¹⁴⁴

Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa ollaan enemmän ja enemmän sen tulkinnan kannalla, että sivullisellakin on mahdollisuus vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin ja annetaan painoarvoa KKO:n ratkaisuille, joissa sivullisen on annettu vedota pätemättömyysperusteisiin. Sitä, mikä oikeustila asiassa on nyt vallalla, selvitetään seuraavassa.

4.3 Sivullisen vetoamismahdollisuus voimassaolevan oikeustilan valossa

Suomen sopimusoikeudessa on 1980-luvulta alkaen tapahtunut lainsäädännön huomattava lisääntyminen, joka onkin vahvistanut säädetyin lain asemaa sopimusoikeudellisena oikeuslähteenä. Parinkymmenen vuoden sisään voimaan tulleita sopimusoikeudellisia lakeja ovat muun muassa kauppalaki (355/1987, KauppaL), laki kauppaedustajista ja myyntimiehistä (417/1992, KauppaEdL), kuluttajansuojalain uudet 5, 8 ja 9 luvut (16/1994, KSL) ja laki asuinhuoneiston vuokrauksesta (481/1995, AsHVL) vain muutamia mainitakseni. Myös monet muut lait ja lakiuudistukset ovat vaikuttaneet sopimusoikeuteen huomattavasti. Myös OikTL:a on yritetty uudistaa, mutta tämä lainsäädäntöhanke on toistaiseksi kariutunut. Uudelle sopimuslainsäädännölle on tyypillistä, että lait sisältävät merkittävän määrän yksityiskohtaisia säännöksiä. Ennen lainsäädännön nopeaa lisääntymistä lailla oli sopimusoikeudessa varsin rajoitettu asema. Viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana onkin koettu merkittävä muutos sopimusoikeudellisten normilähteiden asemassa. Oikeustoimilaila ja sen esitöillä on kuitenkin edelleen keskeinen asema sopimusoikeuden yleislakina.¹⁴⁵

¹⁴³ Ämmälä 1993, s. 137.

¹⁴⁴ Ämmälä 1993, s. 136.

¹⁴⁵ Hemmo 2003a, s. 38–41.

Oikeuskäytännöstä on saatavissa tukea käsitykselle, että kolmannella osapuolella on vetoamisoikeus OikTL:n pätemättömyysperusteisiin, ainakin joissakin tilanteissa. Kolmannen vetoamisoikeus oli keskeisessä roolissa melko tuoreessa ratkaisussa KKO 2007:18, jossa oli kysymys siitä tuliko henkilön, joka ei ollut sopimuksen osapuoli, vaatimus tutkia oikeudessa. Tapauksessa A oli ostaessaan määräalan sitoutunut siihen, että halutessaan luopua tilasta hänen tuli tarjota sitä B:n läheisten lunastettavaksi. A oli sittemmin tehnyt C:n kanssa maanvuokrasopimuksen, jolla hän oli antanut kiinteistön C:lle vuokralle 100 vuodeksi. D, joka oli B:n läheinen, nosti A:ta ja C:tä vastaan kanteen, jossa hän vaati maanvuokrasopimuksen julistamista pätemättömäksi OikTL:n pätemättömyysperusteilla. Kysymys oli siitä, tuliko D:n vaatimus tutkia.

Alemmissa oikeusasteissa D:n kanne oli jätetty tutkimatta, koska D ei ollut kyseessä olevan sopimuksen osapuoli vaan sivullinen. Korkein oikeus kuitenkin kumosi aiemmat päätökset ja totesi, että D:n kanne olisi tullut tutkia. Asia palautui tältä osin uudelleen käsiteltäväksi käräjäoikeuteen. Alemmat oikeusasteet siis tässä tapauksessa tukivat päätöksensä olla tutkimatta D:n kanne, koska hän ei ollut sopimuksen osapuoli, ratkaisuun KKO 1933 I 53, joka vahvisti käsitystä, että kolmas ei voi vedota pätemättömyysperusteisiin. Näiden alemmien oikeusasteiden tulkinnan mukaan oikeustila on siis edelleen sama kuin yli 70 vuotta sitten. Nämä alemmat oikeusasteet sivuuttivat KKO:n myöhemmät ratkaisut¹⁴⁶, joissa kolmannelle oli annettu vetoamismahdollisuus ja pitivät niitä vain poikkeuksina vieläkin voimassa olevasta säännöstä, jonka mukaan sivullinen ei voi vedota pätemättömyysperusteisiin.¹⁴⁷

Korkeimman oikeuden ratkaisu tapauksessa kuitenkin vahvistaa muuttunutta näkemystä, jonka mukaan kolmannella on oikeus vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin, jos hänen asemansa on sillä tavalla liitännäinen sopimuspuoliin, että sopimus voi loukata hänen asemaansa. Liitännäinen asema voi syntyä muutenkin kuin kolmannen ollessa aviopuoliso tai sopimusosapuolen tilalle tullut eri intressitaho¹⁴⁸. Korkeimman oikeuden ratkaisusta käy varsin selvästi ilmi, että vetoamisoikeus ei riipu siitä, onko kolmas sopimuksen osapuoli vai ei, jos kysymys sopimuksen pätemättömyydestä vaikuttaa olennaisella tavalla kolmannen oikeudelliseen asemaan.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Esim. KKO 1961 II 100 ja KKO 1975 II 89.

¹⁴⁷ Tammi-Salminen 2007a, s. 437.

¹⁴⁸ Kolmannen asema oli tällainen jo aiemmin esitellyissä ratkaisuissa KKO 1975 II 89 ja 1961 II 100.

¹⁴⁹ Tammi-Salminen 2007a, s. 438–439.

Korkeimman oikeuden mukaan D:n kanne perustui siihen, että sopimusjärjestelyn tarkoituksena oli loukata hänen lunastusehtoon perustuvia oikeuksiaan estämällä lunastusoikeuden toteutuminen ja että C oli tässä tarkoituksessa oman etunsa vuoksi laatinut maanvuokrasopimuksen. Sopimus oli D:n mukaan saatu aikaan A:ta petollisesti viettelemällä sekä tämän sairaudesta johtuvaa ymmärtämättömyyttä ja C:stä riippuvaista asemaa hyväksi käyttäen. D:n mukaan C:n oli kaikista olosuhteista tietoisena kunnianvastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen. Kun D vaati maanvuokrasopimuksen pätemättömäksi julistamista, hän pyrki saamaan vahvistetuksi, että maanvuokrasopimus oli häneen nähden tehoton. D perusti vaatimuksensa siihen, että kysymys sopimuksen pätemättömyydestä vaikutti välittömästi hänen lunastusehdon mukaisiin oikeuksiinsa. Kanteen perimmäisenä tarkoituksena oli saada vahvistetuksi, että D:llä oli oikeus lunastaa maanvuokrasopimuksessa tarkoitettu tila siten, ettei tämä vuokraoikeus rasita sitä. Ratkaisun antaminen kanteessa esitetystä vaatimuksesta edellytti sen tutkimista, oliko maanvuokrasopimus pätemätön oikeustoimilaisissa säädettyillä pätemättömyysperusteilla. Korkein oikeus ei suoranaisesti ilmaissut, että kantajan olisi tullut muotoilla vaatimuksensa toisin. Ratkaisun perustelut kuitenkin viittaavat siihen, että korkein oikeus olisi pitänyt parempana esimerkiksi vaatimusta siitä, että maanvuokrasopimus julistetaan tehottomaksi kantajaan nähden. Myös vielä täsmällisemmin kantajan todellista tarkoitusta vastannutta muotoilua olisi todennäköisesti pidetty hyväksyttävänä. Kantaja olisi voinut esimerkiksi vaatia sen vahvistamista, että hänellä oli oikeus lunastaa maanvuokrasopimuksessa tarkoitettu tila siten, ettei tämä vuokraoikeus rasittanut sitä.¹⁵⁰

Ratkaisu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kolmas voisi kaikissa tilanteissa vedota suojakseen oikeustoimilain pätemättömyysperusteisiin. Esimerkiksi velkojalla ei ole edelleenkään mahdollisuutta vedota oikeuksiaan loukkaavan sopimuksen pätemättömyyteen OikTL:n nojalla tilanteessa, jossa velallinen on konkurssissa. Tällaista tilannetta kun säätelee oma erityislakinsa, takaisinsaantilaki (TakSL, laki takaisinsaannista konkurssipesään 758/1991). Koska OikTL on yleislaki ja sopimusoikeuden saralla erityislainsäädäntöä on jo parinkymmenen vuoden ajan tullut räjähdysmäisesti lisää, on oikeus vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin tärkeä nimenomaan sellaisissa tapauksissa, joissa sivullisen asemaa ei ole muin suojakeinoin turvattu.¹⁵¹

¹⁵⁰ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 50–52.

¹⁵¹ Tammi-Salminen 2007a, s. 439.

Oikeuskäytäntöä sivullisen mahdollisuudesta vedota pätemättömyyteen on varsin vähän. Tämä saattaa johtua siitä, etteivät ihmiset mielellään vie näitä asioita oikeuteen peläten tuomioistuinkäsittelyn kuluja. Lisäksi oikeuskäytäntö ei ole antanut varmaa tukea sille, että sivullisen voisi menestyksekkäästi vedota pätemättömyyteen tuomioistuimessa. Voi myös olla, että monet tällaiset tapaukset jäävät käräjäoikeuteen, jossa saatetaan vielä yleisesti soveltaa aikaisempaa KKO:n linjaa, jonka mukaan sivullisella ei ollut mahdollisuutta vedota pätemättömyyteen. Kaiken kaikkiaan tuomioistuimet tulkitsevat pätemättömyysasioita melko ahtaasti. Myös sopimuksen osapuolten voi olla vaikea vedota pätemättömyyteen. Näin ollen se varmasti on vaikeaa sopimukseen nähden sivulliselle.

Oikeuskirjallisuudessa käsitykset kolmannen osapuolen mahdollisuudesta vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin ovat vaihdelleet. Esimerkiksi edellä mainittiin, että Zitting¹⁵² oli vahvasti sitä mieltä, että kolmannella ei ole mahdollisuutta vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin. 2000-luvulla ovat näkemykset sivullisen asemasta jo hieman toisenlaiset. Esimerkiksi Kaisto on pohtinut asiaa myös ja toteaa, että ”Siitä, mitä Zitting on lausunut oikeustoimilain 28–33 §:ää silmällä pitäen, on tehtävä varoen yleistäviä päätelmiä.”¹⁵³

Kirjallisuudessa esitetty käsitys, että kaikilla sivullisilla, joiden oikeusasemaa sopimus loukkaa, ei ole oikeutta vedota OikTL 33 §:ään, nostaa esiin kysymyksen siitä minkä muiden edellytysten täyttymistä vaaditaan, jotta kolmas voisi saada suojaa OikTL 33 §:n nojalla. Yleisiä sääntöjä siitä, milloin kolmas on sellaisessa asemassa, että häntä voidaan suojata oikeustoimilain 33 §:n perusteella, ei kirjallisuudessa kuitenkaan ole esitetty.¹⁵⁴

Tammi-Salminen on sitä mieltä, että on perusteltua, että OikTL:n 33 §:ään voi vedota suojakseen mikä tahansa henkilötaho, jolla on lailliseen sopimukseen perustuva oikeus, jota kollusivisella menettelyllä loukataan. Hänen mukaansa tätä käsitystä kuvastaa myös oikeuskirjallisuudessa usein esitetty kanta, jonka mukaan kiinteistön esisopimusostaja voi vedota oikeustoimilain 33 §:ään. Tammi-Salminen myös pitää mahdollisena, että silloin kun sivullinen voi vedota OikTL:n 33 §:ään, voi sivullinen vedota koko sopimuksen pätemättömyyteen, vaikka

¹⁵² Esim. Zitting 1956.

¹⁵³ Kaisto 2004, s. 107.

¹⁵⁴ Tammi-Salminen 2001, s. 256.

usein sivullisen suojaksi riittäisi, että hän voisi vedota siihen, että sopimus olisi tehoton häntä kohtaan.¹⁵⁵

Saarnilehto, Hemmo ja Kartio toteavat, että kolmatta saatetaan suojata antamalla tälle oikeus vedota tietyssä asemassa olevien sivullisten tekemän oikeustoimen pätemättömyyteen. He viittaavat oikeuden väärinkäytön kieltoon ja kollusiiviseen menettelyyn.¹⁵⁶ Tammi-Salminen jäsentää kolluusiotilanteessa sivullisen vetoamismahdollisuuden niin, että jos sopimus on tehty tarkoituksessa loukata sivullisen oikeutta, sivullista ei tässä tilanteessa voi pitää sopimukseen nähden niin ulkopuolisena, että se estäisi häntä vetoamasta OikTL 33 §:ään. Tulkin-tasuosituksena Tammi-Salminen esittää myös, että primuksena oleva velkoja voisi menestyksellisesti vedota OikTL 33 §:ään suojakseen hänen oikeuttaan velallisen kanssa yhteistoiminnassa loukannutta sekundusta vastaan. Vetoamisoikeus perustuu periaatteeseen hyvän tavan vastaisen menettelyn kiellosta.¹⁵⁷

Janne Kaisto ja Jarmo Tuomisto tutkivat pätemättömyyttä ja siihen vetoamista. He tarkastelevat sitä, kuka voi tehokkaasti vedota oikeustoimen pätemättömyyteen tuomioistuinprosessissa. He keskittyvät tutkimuksessaan tapauksiin, jotka ovat pätemättömiä OikTL:n 28–33 §:n nojalla. Heidän lähtökohtanaan on, etteivät oikeustoimilain pätemättömyysperusteet poikkea toisistaan kysymyksen suhteen. Kysymys pätemättömyyteen vetoamisesta voi ilmetä myös muissa kuin sellaisissa prosesseissa, joissa tahdonilmaisun antaja on vastaaja ja joissa hänen välitön vastapuolensa on kantajana. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa irtaimen esineen omistusoikeuden luovutus on pätemätön jonkin oikeustoimilain 3 luvun pätemättömyysperusteiden nojalla. Sivullinen aiheuttaa sittemmin esineelle vahinkoa, ja luovuttaja nostaa kanteen vahingonaiheuttajaa kohtaan. Luovutuksesta tietoinen vahingonaiheuttaja kiistää luovuttajan omistusoikeuden, jolloin herää kysymys, voiko luovuttaja (kantaja) tehokkaasti vedota luovutuksen pätemättömyyteen. Vaikeita kysymyksiä nousee myös pohdittaessa, voiko myös joku muu henkilö kuin tahdonilmaisun antaja tehokkaasti vedota oikeustoimen pätemättömyyteen tuomioistuinprosessissa ja missä määrin sopimukseen nähden sivulliset voivat vedota oikeustoimen pätemättömyyteen.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Tammi-Salminen 2001, s. 257.

¹⁵⁶ Saarnilehto ym. 2001, s. 657.

¹⁵⁷ Tammi-Salminen 2001, s. 257.

¹⁵⁸ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 4-6.

Kaisto ja Tuomisto käsittelevät tapauksia, joissa oikeustoimilain mukaiseen pätemättömyyteen johtaviin seikkoihin vetoaa sivullinen eli joku muu kuin tahdonilmaisun antaja tai tämän sopijakumppani. Tarkastelu kohdistetaan sellaisiin oikeudenkäynteihin, joissa sivullinen on vastaajana ja joissa kantajana on pätemättömän tahdonilmaisun antaneen henkilön sopijakumppani.¹⁵⁹

Kun pätemättömyydellä on merkitystä sivullisen aineellisoikeudellisen oikeusaseman kannalta, sivullinen yleensä voi myös tuomioistuinprosessissa vedota pätemättömyyteen, esimerkiksi tilanteessa, jossa aiempi luovutuksensaaja nostaa kanteen myöhempää luovutuksensaajaa vastaan. A luovuttaa saamisoikeuden B:lle tämän harjoittaman lievän pakon alaisena. Tämän jälkeen A luovuttaa saamisoikeuden C:lle, joka ilmoittaa asiasta velalliselle. Myös B ilmoittaa velalliselle oikeudestaan saamiseen ja syntyy epäselvyyttä oikean velkojan henkilöllisyydestä. B nostaa kanteen C:tä vastaan vaatiensa saamisoikeuden vahvistamista B:lle kuuluvaksi eikä C:lle. Tilanteessa C voi tehokkaasti vastustaa kannetta vetoamalla B:n harjoittamaan lievään pakkoon. Yleisemmin voitaisiin todeta, että kunhan luovutus on pätemätön oikeustoimilain 3 luvun nojalla, vastaaja voi tehokkaasti vedota seikkoihin, joiden nojalla voidaan tehdä päätelmä luovutuksen pätemättömyydestä.¹⁶⁰

Yleensä oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että takaaja voi menestyksekkäästi vedota päävelallisen antaman sitoumuksen pätemättömyyteen. Yleisesti voidaan myös ajatella, että kun kantajan vaatimus perustuu sivullisen oikeudenloukkaukseen, joka kohdistui pätemättömän oikeustoimen tarkoittamaan oikeuteen, voi sivullinen tehokkaasti vedota kantajan oikeuden perustana olevan oikeustoimen pätemättömyyteen. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa kantaja vaatii suoristusta vastaajalta tämän antaman takaussitoumuksen perusteella. Ellei takaaja voisi päävelkojaa kohtaan vedota tämän saamisoikeuden pätemättömyyteen, takaaja joutuisi itse kärsimään pätemättömyyden seuraukset, koska hän ei suorittamansa maksun perusteella saisi normaaliin tapaan takautumisoikeutta päävelallista kohtaan.¹⁶¹

Kaisto ja Tuomisto ovat sitä mieltä, sivullinen voi varsin usein vedota tehokkaasti seikkaan, joka oikeudellisen arvioinnin perusteella johtaa oikeustoimen toteamiseen pätemättömäksi ja sivullinen voi yleensä myös tuomioistuinprosessissa vedota pätemättömyyteen. Heidän mie-

¹⁵⁹ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 30.

¹⁶⁰ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 34–35.

¹⁶¹ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 32.

lestään myös sivullisen mahdollisuudessa vedota oikeustoimilain pätemättömyysperusteisiin ei ole merkitystä sillä, mihin oikeustoimilain pätemättömyysperusteeseen pätemättömyys perustuu.¹⁶²

Ongelmallinen kysymys on, voiko oikeustoimi olla pätemätön sen vuoksi, että se olisi sivullista loukkaava OikTL 33 §:ssä tarkoitettulla tavalla. Vastaus lienee periaatteessa myöntävä. Yleensä ei kuitenkaan voitane katsoa, että tahdonilmaisu olisi antajaansa sitomaton sen vuoksi, että se on kunnianvastainen ja arvoton sivullisen näkökulmasta. Eli siis kyse olisi pätevästä luovutuksesta. Oikeuskirjallisuudessa katsotaan, että sivullista loukkaava oikeustoimi voi olla pätemätön OikTL 33 §:n nojalla. Tällöin ei kuitenkaan välttämättä ole tarkoitettu pätemättömyyttä samassa merkityksessä kuin Kaiston ja Tuomiston kirjoituksessa. Heidän mukaansa esimerkiksi Hakulinen on katsonut, että kunniaton tai vilpillinen tarkoitus saattaa kohdistua kolmanteen henkilöön. On epäilyksetöntä, että kolmattakin henkilöä vastaan suunnattu kunniaton tai vilpillinen tarkoitus saattaa olosuhteista riippuen aiheuttaa sopimuksen pätemättömyyden. Kolmas voi tällöin ”vastustaa sopimukseen vetoamista ja hänellä on oikeus nostaa pätemättömyyskanne”. Aina ei oikeuskirjallisuudessa ole tarkoitettu varsinaisia pätemättömyystilanteita, vaan esimerkiksi tilanteita, joissa sinänsä pätevä oikeustoimi on jollain tavalla tehoton sivulliseen nähden. Sivullisella on esimerkiksi mahdollisuus vaatia tuomioistuimelta oikeustoimen vaikutusten lakkauttamista tai sitten sivullisella on oikeus, johon erityisin moittittavin tarkoituksiperin tapahtuneella oikeustoimella ei ole samaa vaikutusta kuin yleensä kyseessä olevan kaltaisella oikeustoimella. Oma kysymyksensä on, voiko OikTL 33 §:llä suoraan ollen relevanssia muussa kuin asianosaissuhteen pätemättömyyden yhteydessä. Vallitsevana kantana voidaan pitää sitä, että todellisen tarpeen ilmetessä säännöstä voidaan soveltaa sivullisen eduksi.¹⁶³

Hemmo kuvaa henkilöpiiriä, jolla on oikeus saattaa pätemättömyys voimaan käyttämällä absoluuttisen ja relatiivisen pätemättömyyden käsitteitä. Absoluuttisen pätemättömyyden ollessa kyseessä vetoamisoikeus on jokaisella, jonka oikeuksia sopimus välittömästi koskee eli ainakin sopimuksen osapuolet, mutta myös esimerkiksi sellainen sivullinen, jonka asemaa sopimus jotenkin heikentää. Relatiivisen pätemättömyyden vallitessa pätemättömyysperusteeseen voi vedota vain se, jonka suojaksi peruste on säädetty. Jälkimmäinen pätemättömyysmuoto

¹⁶² Kaisto & Tuomisto 2008, s. 33–34.

¹⁶³ Kaisto & Tuomisto 2008, s. 48–49.

vaikuttaa niissä tapauksissa, joissa pätemättömyysperusteen tarkoituksena on toisen osapuolen intressien suojeleminen. Oikeustoimilain pätemättömyysperusteet ovat erityisasemassa niiden suojatarkoituksen yksipuolisuuden takia. Loukattu osapuoli voi halutessaan vedota pätemättömyyteen, mutta vastapuoli ei. Jälkimmäisellä ei yleensä ole hyväksyttävää tarvetta päästä eroon sopimuksesta, koska hän on saattanut sen voimaan hylättävillä keinoilla.¹⁶⁴

Janne Kaisto tarkastelee pätemättömyyttä ulosmittauksen kannalta. Ulosotto on säännelty erillisellä lailla, mutta Kaisto tarkastelee tilannetta, jossa voidaan ajatella, että ulosottomies on sopimukseen nähden ulkopuolinen. Tarkastelussa on tilanne, jossa ulosmittausvelallinen on luovuttanut omaisuutta luovutuksensaajalle mutta jossa luovutusta rasittaa pätemättömyys. Ulosottolaissa (UL 37/1895)¹⁶⁵ oli asetettu pääsäännöksi, ettei sivullisen omaisuutta saa ulosmitata. Voidaanko omaisuuden pätemättömyystilanteessa kuitenkin katsoa kuuluvan luovuttajalle siten, että se saadaan ulosmitata luovuttajan veloista säännöksen estämättä? Kun kyse on väitteenvaraisesta pätemättömyydestä, ei tuomioistuin voi ottaa esimerkiksi aseella uhkaamista huomioon, jollei A vetoa tähän seikkaan, joka siis oikeudellisen arvioinnin perusteella johtaa pätemättömyyteen. Pätemättömyyden väitteenvaraisuus ei tarkoita, että pätemättömyys täytyisi jollain erityisellä tavalla saattaa voimaan tuomioistuinin prosessissa. Väittämistaakan kohteena ovat ainoastaan oikeustositseikat, ei näiden juridinen luonnehdinta. Kannetta vastustavan A:n tulee siis vedota siihen, että luovutus tapahtui aseella uhkaamisen alaisena toimien. A:n ei tarvitse vedota pätemättömyyteen, eikä hänen tarvitse millään tavalla mainita pätemättömyysseurausta. Kun A on vedonnut aseella uhkaamiseen, tuomioistuimen on osattava tehdä B:n hyväksi tapahtuneen luovutuksen pätemättömyyttä koskeva päätelmä.¹⁶⁶

Jos luovutetun omaisuuden on pätemättömyydestä huolimatta katsottava kuuluvan sivulliselle, koska velallinen ei ole vedonnut oikeustositseikkaan, joudutaan vastatusten erinäisten rajankäyntiongelmien kanssa. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A joutuu absoluuttisen pakon kohteeksi. B ottaa A:n kädestä ja kirjoituttaa tämän nimen asiakirjaan, jolla omistusoikeus taideteokseen siirretään B:lle. Kaiston mielestä täysin selvää on, että tapahtuneen tietoonsa saanut ulosottomies saa ulosmitata taideteoksen A:n veloista UL 4:9.1:n estämättä. Kaisto nostaa esiin kysymyksen onko tarkoituksenmukaista suhtautua toisin tilanteeseen, jossa A on aseella uhaten saatu allekirjoittamaan kauppakirja. Kaiston mukaan ei ole mahdotonta kohdel-

¹⁶⁴ Hemmo 2003a, s. 314–315; Kivimäki & Ylöstalo 1981, s. 374–375; Saarnilehto ym. 2001, s. 379.

¹⁶⁵ Ulosottolaki on kumottu ulosottoaarella (UK) 705/2007.

¹⁶⁶ Kaisto 2007a, s. 579–581.

la absoluuttista pakkoa toisin kuin törkeää pakkoa¹⁶⁷. Hänen mukaansa onkin hyvät perusteet katsoa, että jos luovutusta rasittaa OikTL 28 §:n mukainen pätemättömyys, luovutuksen kohde aineellisoikeudellisessa mielessä kuuluu luovuttajalle niin, että se saadaan ulosmitata hänen veloistaan. Toisaalta ei voitane katsoa, että törkeä pakko olisi erityisasemassa muihin oikeustoimilain pätemättömyysperusteisiin nähden. Kaiston mielestä näin ollen ulosottomies voi ainakin lähtökohtaisesti viran puolesta ottaa huomioon sen, että luovutus on pätemätön OikTL 28–33 §:n perusteella. Kaiston mukaan velallisen ei tarvitse esittää pätemättömyysväitettä, jotta ulosottomies voisi ottaa pätemättömyyden huomioon. Velallisen tahtoelementillä ei toisin sanoen ole merkitystä.¹⁶⁸

Voimassaolevan oikeustilan valossa sivullisella eli kolmannella osapuolella on ainakin joissain tilanteissa varmasti mahdollisuus vedota OikTL:n 3 luvun pätemättömyysperusteisiin. Oikeustila on kuitenkin vielä epäselvä, vaikka voidaankin todeta, että KKO on viimeisten vuosikymmenten aikana suhtautunut suopeammin sivullisen vetoamismahdollisuuteen ja että tulkintasuosituksena voidaan kehottaa ainakin tarkkaan harkitsemaan kolmannen vetoamismahdollisuutta ennen vetoamisen hylkäämistä. Myös Hemmo on sitä mieltä, että kysymys kolmannen vetoamisoikeudesta on kokonaisuutena arvioiden selkiintymätön¹⁶⁹. Koska kolmannen suojaksi on olemassa omia säännöksiään, esimerkiksi takaisinsaantilaki, pätemättömyyteen vetoamisen merkitys supistuu¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Näin, vaikka absoluuttinen pakko ei olekaan pätemättömyysperuste.

¹⁶⁸ Kaisto 2007a, s. 583–584.

¹⁶⁹ Hemmo 2003a, s. 383.

¹⁷⁰ Hemmo 2008, s. 180.

5 LOPUKSI

5.1 Aikaisemman ja nykyisen oikeustilan vertailua

Tässä tutkielmassa pyritään vastaamaan kysymyksiin: *Onko sivullisella, kolmannella osapuolella, mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin?* ja *Miten oikeustoimilain tulkinta sivullisen suojan osalta on muuttunut aikojen saatossa?* Tässä viimeisessä jaksossa tarkastellaan tutkielmassa selvinneitä vastauksia näihin kysymyksiin.

Perinteisesti sopimussuhteita ja sivullissuhteita on tarkasteltu eri varallisuusosoikeuden alojen piirissä. Kuitenkin sopimus ja kolmas -problematiikasta on muodostunut velvoite- ja esineoikeutta yhdistävä laajempi ongelmakokonaisuus. Ongelmakokonaisuus on tullut tärkeämmäksi ennen kaikkea vaihdannan ja luotonannon rakenteiden verkottuessa. Useat oikeustieteilijät ovatkin miettineet varallisuusosoikeuden uudelleenjärjestelyä oikeuskirjallisuudessa, mutta toisaalta he ovat saaneet myös kritiikkiä. Sopimus ja kolmas -problematiikka on mielenkiintoinen ja keskustelua herättävä kokonaisuus, joka on saanut liikehdintää aikaan varallisuusosoikeudessa ja oikeuskäytännössä.

Sivullisen asema pätemättömyysasioissakin on muuttunut. Ennen vuotta 1961 oikeustila kolmannen vetoamismahdollisuuden osalta oli varsin selkeä. Sivullisella ei ollut mahdollisuutta vedota pätemättömyysperusteisiin eikä saattaa voimaan pätemättömyyttä. Ratkaisut KKO 1961 II 100 ja 1975 II 89 kuitenkin horjuttivat oikeustilaa ja nyt 2000-luvulla voidaan pitää jo selvänä, että voimassaolevan oikeustilan valossa sivullisella voi olla mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin.

Koska sivullisen vetoamisoikeutta puoltavia ratkaisuja on jo useita, ei ole perusteltua pitää ratkaisuja vain säännön vahvistavina poikkeuksina. Voidaankin todeta oikeustilan muuttuneen. Vieläkään oikeustila ei ole tyhjentävästi selkiytynyt, mutta ainakin aikaisempaan verrattuna oikeustila on huomattavan erilainen ja tulkinta on muuttunut. Varsinkin korkeimman oikeuden ratkaisu 2007:18 korostaa sitä, että sivullisen vetoamus tulee ottaa huomioon, toisin kuin esimerkiksi ratkaisun KKO 1933 I 53 perusteella voi päätellä.

Myös oikeuskirjallisuudessa oikeustilan muutokset ovat nähtävissä. Vanhemmissa teksteissä käsitykset olivat vielä sellaisia, että sivullisen mahdollisuudet vedota pätemättömyysperusteisiin olivat pienet. Uudemmissa teksteissä näkemykset ovat vahvasti kallistuneet uuden oikeus-

tilan kannalle. Korkeimman oikeuden ratkaisuja on kirjallisuudessa kommentoitu, niihin on tuettu tulkintoja ja niiden valossa voimassaolevaa oikeustilaa on arvioitu.

5.2 Yhteenveto ja johtopäätökset

Sivullisella on mahdollisuus vedota pätemättömyysperusteisiin, ainakin joissakin tilanteissa. Tulkinnalle on saatavissa tukea KKO:n ratkaisuksista, joissa sivullisen on katsottu olevan sellaisessa asemassa, että tällä on oikeus vedota pätemättömyysperusteisiin. Esimerkkejä tällaisista ratkaisuksista ovat ainakin KKO 1961 II 100, KKO 1975 II 89 ja KKO 2007:18, joissa katsottiin, että sivullisella oli mahdollisuus suojakseen vedota pätemättömyyteen. Myös oikeuskirjallisuudessa on esitetty vastaavia näkemyksiä ja monet ovatkin sitä mieltä, että ainakin joissakin tilanteissa kolmas on oikeutettu suojaan pätemättömyysperusteiden nojalla.

Tulkintasuositukseksi voidaan todeta, että sivullisen pätemättömyysperusteeseen vetoaminen tulee tutkia tilanteissa, joissa tämän oikeusasema on sopimukseen liitännäinen. Kolmannen osapuolen oikeusasema voi olla useallakin tavalla sopimukseen niin liitännäinen tai tämän oikeutta on voitu sopimuksella niin loukata, että tämän oikeussuojantarve on huomattava. Kuitenkin voidaan todeta, että jos sivullisen asema on muilla säännöksillä turvattu, ei tällä silloin ole mahdollisuutta vedota pätemättömyysperusteisiin.

Oikeustoimilain pätemättömyysperusteista pakko, petollinen viettely, ilmaisuerehdys ja välitysvirhe on selvästi säädetty sopimusosapuolen suojaksi. Eikä olekaan sellaisia oikeustapauksia, joissa sivullinen olisi vedonnut suojakseen näihin pätemättömyysperusteisiin. Mutta kunnianvastaista ja arvotonta menettelyä koskeva pykälä sekä valeasiakirjaa koskeva pykälä on säädetty myös sivullisen suojaksi. Ja onkin useita tapauksia, että sivulliset ovat vedonneet näihin pykäliin pätemättömyystapauksissa¹⁷¹. Kaikilla sivullisilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta vedota näihinkään pätemättömyysperusteisiin. Sivullisen aseman tulee olla jollain lailla sopimukseen liitännäinen. Lain- tai hyvän tavan vastainen sopimus on pätemätön ja pätemättömyys otetaan huomioon viran puolesta. Tällaisissa tapauksissa ei siis tarvita pätemättömyyteen vetoamista vaan riittää, että pätemättömyysperuste tulee tuomioistuimen tietoon. Näissä tapauksissa siis voidaan ajatella, että sivullisenkin voi saattaa pätemättömyysperusteen tuomioistuimen tietoon.

¹⁷¹ Esim. KKO 1958 II 32, KKO 1961 II 100, KKO 1975 II 89.

Sivullisella siis voi olla mahdollisuus vedota pätemättömyyteen. Näin ei kuitenkaan aina ole ollut ja muutokset oikeustilassa liittyvät muihin muutoksiin varallisuusosoikeudessa. Varallisuusosoikeudessamme on tapahtunut paljon muutoksia aina historiallisen koulun vaikutuksista skandinaavisen realismin ja analyyttisen koulukunnan kautta nykyajan verkottuneisen yhteiskunnan varallisuusosoikeuden ongelmiin ja monin tavoin uudistuvaan varallisuusosoikeuteen. Tulevaisuus näyttää millaiseksi sivullisen asema kehittyä ja miten varallisuusosoikeus muuttuu sopimus ja kolmas -problematiikan paineesta – vai muuttuuko.